

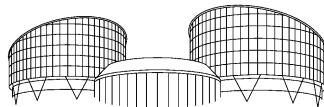

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz član 6.
Evropske konvencije
o ljudskim pravima

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE (GRAĐANSKOPRAVNI ASPEKT)

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz član 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima

Pravo na pravično suđenje (građanskopravni aspekt)

Ažurirano 31.08.2018. godine

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Izdavač:

Vaša prava Bosne i Hercegovine

Safeta Hadžića 66a, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Fondacija Konrad Adenauer

Program vladavine prava za Jugoistočnu Evropu

Za izdavača:

Emir Prcanović

Priredili:

Peđa Đurasović

Dragan Vujanović

Štampa:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Tiraž:

300

Sarajevo, 2019

Prevod publikacije:

"O.D. BB studio"

"This translation is published by arrangement with the Council of Europe and the European Court of Human Rights and is the sole responsibility of Vaša prava BiH."

Vodič kroz član 6.
Evropske konvencije
o ljudskim pravima

Pravo na pravično suđenje
(građanskopravni aspekt)

Izdavači ili organizacije koje žele prevesti i/ili reproducirati ovaj izvještaj ili njegov dio u štampanom ili elektronskom izdanju trebaju kontaktirati publishing@echr.coe.int radi dobijanja informacija o proceduri autorizacije.

Ako želite znati koji vodiči kroz sudsku praksu se trenutno prevode, pogledajte:

http://www.echr.coe.int/Documents/Translations_pending_ENG.pdf

Ovaj vodič pripremila je Direkcija Jurisconsult i on ne obavezuje Sud. U njemu su moguće uredničke izmjene.

Ovaj vodič izvorno je napisan na francuskom jeziku. Prvi put je objavljen u maju 2013. On će se redovno ažurirati kako se bude razvijala sudska praksa. Ovo izdanje ažurirano je 31. avgusta 2018. godine.

Vodiči kroz sudsku praksu dostupni su na stranici www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides). Za ažurirana izdanja pratite Twitter račun Suda na <https://twitter.com/echrpublication>.

Ovaj prijevod objavljen je u dogovoru s Vijećem Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava, i u isključivoj je nadležnosti Udruženja "Vaša prava Bosne i Hercegovine"

© Vijeće Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2018

Sadržaj

Predgovor	9
Bilješka za čitatelje	11
I. Područje primjene: pojam “građanskih prava i obaveza”	13
A. Opće pretpostavke za primjenjivost člana 6. stav 1.	13
1. “Stvaran i ozbiljan” “spor” sa odlučujućim ishodom	14
2. Postojanje dokazivog prava u domaćem zakonu	16
3. “Građanska” priroda prava	22
B. Proširenje primjene na druge vrste sporova	23
C. Primjenjivost člana 6. na druge postupke osim glavnog postupka	29
D. Izuzeta pitanja.....	33
II. Pravo na sud	37
A. Pravo na sud i pristup sudu.....	37
1. Pravo koje je stvarno i učinkovito	39
2. Ograničenja	45
B. Odricanje.....	51
1. Načelo	51
2. Uvjeti.....	52
C. Pravna pomoć	53
1. Pružanje besplatne pravne pomoći	53
2. Učinkovitost pružene pravne pomoći	54
III. Institucionalni zahtjevi	56
A. Pojam “suda”	56
1. Autonoman pojam	56
2. Nivo nadležnosti.....	58
3. Preispitivanje koje vrši sud koji ima punu nadležnost	59
4. Izvršenje presuda	64

a.	Pravo na brzu provedbu konačne i obavezujuće sudske odluke	64
b.	Pravo nedovođenja u pitanje pravomoćne sudske presude.....	68
c.	Uzajamno priznavanje i izvršenje presuda koje su donijeli inozemni sudovi ili koje su donesene drugdje u Evropskoj uniji	69
B.	Ustanovljenje zakonom	70
C.	Neovisnost i nepristranost	71
1.	Opća razmatranja.....	71
2.	Neovisan sud	72
a.	Neovisnost <i>vis-à-vis</i> izvršne vlasti	73
b.	Neovisnost <i>vis-à-vis</i> parlamenta.....	74
c.	Neovisnost <i>vis-à-vis</i> stranaka.....	74
d.	Kriteriji za ocjenu neovisnosti.....	75
i.	Način imenovanja članova tijela	75
ii.	Trajanje mandata članova tijela.....	75
iii.	Garancije protiv vanjskog pritiska.....	75
iv.	Dojam neovisnosti	76
3.	Nepri stran sud.....	76
a.	Kriteriji za ocjenu nepristranosti.....	77
i.	Subjektivni pristup	78
ii.	Objektivni pristup	78
b.	Situacije u kojima se može pojaviti pitanje nedostatka sudske nepristranosti	79
i.	Situacije funkcionalne prirode	80
α.	Vršenje i savjetodavnih i sudskih funkcija u istom predmetu	80
β.	Vršenje sudskih i izvansudskih funkcija u istom predmetu	80
γ.	Vršenje različitih sudijskih funkcija	81
ii.	Situacije osobne prirode	83

IV. Procesni zahtjevi85

A.	Pravičnost	85
1.	Opća načela.....	85

2. Područje primjene.....	88
a. Načela	88
b. Primjeri	91
3. Četvrti stepen.....	98
a. Opća načela.....	98
b. Opseg i ograničenja nadzora koji vrši Sud	99
c. Usaglašenost domaće sudske prakse.....	101
4. Adversarni postupak	104
5. Jednakost strana u postupku	106
6. Postupanje sa dokazima	109
a. Dokazi izvedeni saslušanjem svjedoka.....	110
b. Mišljenja vještaka	110
c. Uskraćivanje uvida u dokaze	112
7. Obrazloženje sudskih odluka	113
B. Javni postupak	115
1. Rasprava.....	115
2. Izricanje presude.....	122
C. Dužina postupka	124
1. Utvrđivanje dužine postupka	125
2. Ocjena zahtjeva koji se odnosi na razuman rok.....	126
a. Načela	126
b. Kriteriji	128
i. Složenost predmeta.....	128
ii. Ponašanje aplikanta.....	128
iii. Ponašanje nadležnih tijela	130
iv. Šta se dovodi u pitanje u sporu.....	132
c. Izvršni postupak	133
Lista citiranih predmeta	135

Predgovor

Program vladavine prava za Jugoistočnu Evropu Fondacije Konrad Adenauer sa zadovoljstvom predstavlja svim pravnicima-praktičarima Bosne i Hercegovine (BiH) ovaj Vodič o članu 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), kao dio šireg projekta koji uključuje i radionice za sudije, tužitelje i advokate o ovoj temi. Ovaj je vodič autorizirani prijevod od strane Evropskog suda za ljudska prava i ažuriran je nedavnom sudskom praksom Suda. Primarno pokriva građanski aspekt iz člana 6. EKLJP-a.

Općenito, pravo na pravično suđenje nije nedavni izum. Razvijao se tokom nekoliko vijekova. Prije nekoliko desetljeća, nakon strahota Drugog svjetskog rata, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. već je priznala osnovna prava ljudskih bića, uključujući pravo na pravično suđenje, čak i nekoliko godina prije (1950) EKLJP. Pravo na pravično suđenje daje vam pravo da vas u razumnom roku, javno, saslušaju nepristrasno i nezavisno sudije. To znači da ne biste trebali čekati godine na pravedno suđenje. Pravo na pravično suđenje znači i to da ako ste optuženi za neko krivično djelo postoji pretpostavka nevinosti sve dok se ne dokaže krivica. I, imate pravo na stručnu odbranu: svako ima pravo stupiti u kontakt i vidjeti svog izabranog advokata. Ovo pravilo vrijedi čak i ako ne možete priuštiti sebi da platite advokata.

Pravo na pravično suđenje je osnovna zaštita pravednog društva i njegov značaj se ne može precijeniti. To je suštinsko jamstvo načela vladavine prava. To je glavni razlog zašto Fondacija Konrad Adenauer, kroz svoj Program vladavine prava, podržava ovaj projekt, jer vjerujemo da samo društvo koje se gradi na vladavini prava može biti pravedno i prosperitetno društvo.

Za Bosnu i Hercegovinu, EKLJP igra vitalnu ulogu. Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i njene protokole moraju direktno primijeniti sve državne vlasti i ona je iznad svih nacionalnih zakona, prema odredbama Ustava BiH. U tom je smislu najvažnije da sudije, javni tužitelji i advokati detaljno poznaju član 6. EKLJP kao svakodnevni alat u ostvarivanju i formiranju pravde u Bosni i Hercegovini.

Mi, Program vladavine prava za Jugoistočnu Evropu Fondacije Konrad Adenauer, zajedno s lokalnim partnerom „Vaša prava BiH“, nadamo se da ćemo ovim projektom doprinijeti tom cilju.

Hartmut Rank, LL.M.
Direktor

Dr. Mahir Muharemović
Naučni savjetnik i
Kordinator projekta

Programa vladavine prava za Jugoistočnu Evropu Fondacije Konrad Adenauer

Bilješka za čitatelje

Ovaj vodič je jedan od niza vodiča kroz Konvenciju koje je objavio Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu „Sud“, „Evropski sud“ ili „Sud u Strazburu“) kako bi pravne praktičare informirao o najvažnijim presudama i odlukama koje je donio Sud u Strazburu. Ovaj vodič analizira i daje sažetak sudske prakse o članu 6. (građanski aspekt) Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljem tekstu „Konvencija“ ili „Evropska konvencija“) do 31.08.2018. godine. Čitatelji će u njemu pronaći ključna načela iz ove oblasti, kao i relevantne presedane.

Citirani primjeri sudske prakse odabrani su iz vodećih, značajnih i/ili nedavnih presuda i odluka.*

Presude i odluke Suda služe ne samo za odlučivanje o predmetima koji su mu podneseni nego i općenito, da rasvijetle, čuvaju i razvijaju pravila koja su uspostavljena Konvencijom, čime daju doprinos poštovanju obaveza koje su države preuzele kao ugovorne strane (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 154., 18.01.1978., Serija A br. 25, i, u skorije vrijeme, *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], br. 44898/10, tačka 109., ESLJP 2016.).

Zadaća sistema uspostavljenog Konvencijom jeste da o pitanjima javne politike odlučuje u općem interesu, te tako podigne na viši nivo standarde zaštite ljudskih prava i širi jurisprudenciju ljudskih prava diljem zajednice država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], tačka 89., br. 30078/06, ESLJP 2012). Sud je istaknuo ulogu Konvencije kao „konstitutivnog instrumenta evropskog javnog poretka“ u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, tačka 156., ESLJP 2005-VI).

* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili na oba službena jezika Suda i Evropske komisije za ljudska prava (engleski i francuski). Ako nije naznačeno drugačije, sve reference odnose se na presudu o meritumu koju je donijelo sudsko vijeće. Skraćenica „(odl.)“ znači da je citat uzet iz odluke Suda, a „[VV]“ da je predmet razmatralo Veliko vijeće. Presude vijeća koje nisu bile konačne u vrijeme objavljivanja ovog izdanja vodiča označene su zvjezdicom (*)

Ovaj vodič sadrži pozivanja na ključne riječi za svaki citirani član Konvencije i njenih Dodatnih protokola. Pregled pravnih pitanja kojima se Sud bavi u svakom predmetu nalazi se u [Listi ključnih riječi](#) odabranih iz pojmovnika termina koji su uzeti (u većini slučajeva) direktno iz teksta Konvencije i njenih Protokola.

Baza podataka [HUDOC](#) koja sadrži praksu Suda omogućava pretrage pomoću ključne riječi. Pretraga pomoću tih ključnih riječi omogućuje pronalaženje grupe dokumenata sa sličnim pravnim sadržajem (sažetak obrazloženja i zaključaka Suda u svakom predmetu dat je preko ključnih riječi). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na oznaku Case Details u bazi podataka HUDOC. Za više informacija o bazi podataka HUDOC i ključnim riječima, vidjeti [Korisnički priručnik za HUDOC](#).

Član 6. stav 1. Konvencije – Pravo na pravično suđenje

“1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičan i javni postupak u razumnom roku, pred neovisnim i nepristranim sudom uspostavljenim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se mediji i javnost mogu isključiti s cijelog ili s dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to zahtijevaju interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života stranaka, ili u mjeri u kojoj je to nužno po mišljanju suda u posebnim okolnostima kada bi publicitet nanio štetu interesima pravde...”

HUDOC Ključne riječi

Građanska prava i obaveze (6-1) – Odlučivanje (6-1) – Spor (6-1) – Kriminalna optužba (6-1) – Odlučivanje (6-1) – Pristup sudu (6-1) – Pravično suđenje (6-1) – Adversarni postupak (6-1) – Jednakost strana u postupku (6-1) – Pravna pomoć (6-1) – Javni postupak (6-1) – Usmena rasprava (6-1) – Isključenje medija (6-1) – Isključenje javnosti (6-1) – Neophodno u demokratskom društvu (6-1) – Zaštita morala (6-1) – Zaštita javnog poretka (6-1) – Nacionalna sigurnost (6-1) – Zaštita maloljetnika (6-1) – Zaštita privatnog života stranaka (6-1) – U mjeri u kojoj je to nužno (6-1) – Nanošenje štete interesima pravde (6-1) – Razuman rok (6-1) – Neovisan sud (6-1) – Nepristran sud (6-1) – Sud uspostavljen na osnovu zakona (6-1) – Javna presuda (6-1)

I. Područje primjene: pojam “građanskih prava i obaveza”

Član 6. stav 1. Konvencije

“1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na postupak ... predsudom”

A. Opće pretpostavke za primjenjivost člana 6. stav 1.

1. Pojam „građanskih prava i obaveza“ ne može se tumačiti pozivajući se isključivo na domaće pravo tužene države; to je „autonoman“ pojam koji proizlazi iz Konvencije. Član 6. stav 1. primjenjuje se bez obzira na status stranaka, vrstu propisa koji reguliraju „spor“ (građansko, trgovačko, upravno pravo itd.), i prirodu tijela koje ima nadležnost u nekoj stvari (redovni sud, organ uprave, itd.) (*Georgiadis protiv Grčke*, tačka 34.; *Bochan protiv Ukrajine (br. 2)* [VV], tačka 43; *Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 106.).

2. Međutim, načelo prema kojem se autonomni pojmovi sadržani u Konvenciji moraju tumačiti s obzirom na današnje uvjete ne daje Sudu ovlaštenje da tumači član 6. stav 1. kao da u tekstu ne postoji pridjev „građanski“ (sa ograničenjima koja taj pridjev nužno postavlja za kategoriju „prava i obaveza“ na koju se taj član primjenjuje) (*Ferrazzini protiv Italije* [VV], tačka 30.).

3. Primjenjivost člana 6. stav 1. u građanskim stvarima prije svega ovisi o tome da li postoji „spor“ (na francuskom, „*contestation*“). Drugo, spor se mora odnositi na „pravo“ za koje se može reći, barem u smislu tvrdnje koja podliježe dokazivanju, da je priznato u domaćem pravu, bez obzira na to da li je zaštićeno Konvencijom. Spor mora biti stvaran i ozbiljan; on se može odnositi ne samo na samo postojanje prava nego i na obim toga prava i način njegovog ostvarivanja. Konačno, ishod postupka mora biti neposredno odlučujući za „građansko“ pravo o kojem je riječ, dok tek slaba povezanost ili nejasne posljedice nisu dovoljni za uvođenje člana 6.

stav 1. u igru (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 99.; *Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačka 60.; *Nait-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 106.).

1. “Stvaran i ozbiljan” “spor” sa odlučujućim ishodom

4. Riječi „spor“ mora se dati suštinsko, a ne formalno značenje (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 45.; *Moreira de Azevedo protiv Portugala*, tačka 66.; *Miessen protiv Belgije*, tačka 43.). Potrebno je gledati dalje od pojavnosti i upotrijebljenih jezičkih izričaja, te se usredotočiti na stvarnu situaciju prema okolnostima svakog slučaja (*Gorou protiv Grčke (br. 2)* [VV], tačka 29.; *Boulois protiv Luksemburga* [VV], tačka 92.). Međutim, član 6. se ne primjenjuje na vanparnični i jednostrani postupak u kojem nema suprotstavljenih stranaka i koji se primjenjuje samo kada ne postoji spor oko prava (*Alaverdyan protiv Armenije* (odl.), tačka 35.). Član 6. se također ne primjenjuje na izvještaje o istrazi čiji je cilj utvrđivanje i evidentiranje činjenica koje bi druga nadležna tijela naknadno mogla iskoristiti kao osnov za postupanje – organi krivičnog gonjenja, regulatorni, disciplinski ili čak zakonodavni (čak i ako su takvi izvještaji možda nanijeli štetu ugledu osoba o kojima je riječ) (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 61.).

5. „Spor“ mora biti stvaran i ozbiljan po svojoj prirodi (*Sporrong i Lönnroth protiv Švedske*, tačka 81.; *Cipolletta protiv Italije*, tačka 31.). To isključuje, na primjer, građanski postupak protiv zatvorskih organa zbog prisutnosti u zatvoru osoba koje su zaražene virusom HIV-a (*Skorobogatykh protiv Rusije* (odl.)). Na primjer, Sud je utvrdio da je „spor“ stvaran u predmetu koji se odnosio na zahtjev javnom tužitelju da podnese žalbu u pogledu primjene materijalnog prava, budući da je to predstavljalo sastavni dio cijelog postupka u koji se aplikant uključio kao parnična stranka kako bi dobio naknadu štete (*Gorou protiv Grčke (br. 2)* [VV], tačka 35.).

6. U slučajevima u kojima se postupak odnosi isključivo na pitanja poštovanja kriterija dopuštenosti, ne postoji „spor“ o „građanskim“ pravima i obavezama (*Neshev protiv Bugarske* (odl.); *Nicholas protiv Kipra* (odl.)), te druga pozivanja na sudsku praksu). U velikom broju slučajeva u kojima su domaći sudovi odbili tužbu iz procesnih razloga (jer nije iskorišten prethodni pravni lijek ili je postupak pokrenut pred

nenadležnim sudom), Sud je utvrdio da „spor“ koji su aplikanti pokrenuli pred domaćim sudovima nije bio ni „stvaran“ niti „ozbiljan“, što znači da član 6. stav 1. nije bio primjenjiv. Dolazeći do takvog utvrđenja, Sud je napomenuo da je odbacivanje tužbe bilo predvidivo i da nije bilo izgleda da aplikanti promijene situaciju na koju su se žalili (*Astikos Oikodomikos Synetairismos Nea Konstantinoupolis protiv Grčke* (odl.); *Arvanitakis i drugi protiv Grčke* (odl.); *Stavroulakis protiv Grčke* (odl.)). Situacija je drugačija u slučajevima kada su domaći sudovi (koji su se proglasili nenadležnima) bili pozvani da po prvi put odluče o pokrenutom pravnom pitanju (*Markovic i drugi protiv Italije* [VV], tačke 100.-01.). Također, nakon detaljnog ispitivanja primjenjivog prava može uslijediti zaključak da domaći sud kojem je podnesen zahtjev nema nadležnost (*Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačke 60., 72. i 75.).

7. Spor se može odnositi ne samo na postojanje prava nego i na njegov obim ili način na koji se ono ostvaruje (*Bentham protiv Holandije*, tačka 32.; *Cipolletta protiv Italije*, tačka 31.). Na primjer, činjenica da tužena država ne osporava postojanje prava žrtava mučenja da dobiju naknadu, već njegovu ekstrateritorijalnu primjenu, ne znači da ne može biti „spora“ o tom pravu u smislu Konvencije (*Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 107.). Spor se također može odnositi i na činjenična pitanja.

8. U predmetu *Cipolletta protiv Italije*, Sud je razvio svoju praksu u pogledu postojanja stvarnog i ozbiljnog „spora“ u postupku administrativne likvidacije jednog poduzeća. Sud je smatrao primjerenim da usvoji novi pristup, na način da uskladi svoju praksu u pogledu garancija koje se daju povjericima, bilo u kontekstu stečajnog postupka, bilo u posebnom administrativnom postupku likvidacije (tačke 33.-37.). Ishod postupka mora biti od neposrednog i odlučujućeg značaja za pravo o kojem je riječ (*Ulyanov protiv Ukrajine* (odl.)). Prema tome, tek slaba povezanost ili nejasne posljedice nisu dovoljne za uvođenje člana 6. stav 1. u igru (*Boulois protiv Luksemburga* [VV], tačka 90.). Na primjer, Sud je utvrdio da postupak kojim se osporava zakonitost produženja dozvole za rad jedne nuklearne elektrane ne spada u područje primjene člana 6. stav 1. jer je veza između odluke o produženju dozvole i prava na zaštitu života, tjelesne nepovredivosti i imovine „previše slaba i nejasna“, budući da aplikanti nisu dokazali da su oni lično izloženi opasnosti koja nije samo konkretna, već prije svega neposredna (*Balmer-Schafroth i drugi protiv*

Švicarske, tačka 40.; *Athanassoglou i drugi protiv Švicarske* [VV], tačke 46.-55.; vidi u skorije vrijeme, *Sdružení Jihočeské Matky protiv České Republike* (odl.); predmet koji se odnosi na ograničeni nivo buke u jednoj tvornici (*Zapletal protiv České Republike* (odl.)), ili hipotetski utjecaj na okoliš jednog pogona za preradu rudnog otpada (*Ivan Atanasov protiv Bugarske*, tačke 90.-95.; uporediti *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske**, tačke 127.-128.).

8. Disciplinski postupak koji se ne upliće neposredno u pravo na nastavak obavljanja zanimanja, budući da bi takav ishod zahtijevao pokretanje posebnog postupka, također nije od „odlučujućeg“ značaja za građansko pravo u smislu člana 6. (*Marušić protiv Hrvatske* (odl.), tačke 74.-75.). Također, postupak pokrenut protiv autora jedne knjige zbog navodnog plagijata također nije od neposredno odlučujućeg značaja, sa stanovišta člana 6., za građansko pravo autora da uživa ugled (tačke 72. i 73.).

9 Nasuprot tome, Sud je utvrdio da je član 6. stav 1. primjenjiv u predmetu koji se odnosi na izgradnju brane koja bi poplavila selo aplikantata (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, tačka 46.) i na predmet o dozvoli za rad rudnika zlata koji koristi postupak cijanidacije u blizini sela aplikantata (*Taşkın i drugi protiv Turske*, tačka 133.; *Zander protiv Švedske*, tačke 24.-25.).

10. U predmetu koji se odnosi na žalbu koju je lokalno udruženje za zaštitu okoliša podnijelo radi sudskog preispitivanja lokacijske dozvole, Sud je smatrao da postoji dovoljna veza između spora i prava na koje se pozvala pravna osoba, posebno s obzirom na status tog udruženja i njegovih osnivača, te činjenicu da je cilj koji je ono nastojalo postići bio prostorno i sadržajno ograničen. (*L'Érablière A.S.B.L. protiv Belgije*, tačke 28.-30.). Nadalje, postupak za vraćanje poslovne sposobnosti osobe od neposrednog je i odlučujućeg značaja za građanska prava i obaveze te osobe (*Stanev protiv Bugarske* [VV], tačka 233.).

2. Postojanje dokazivog prava u domaćem zakonu

11. Materijalno pravo na koje se aplikant poziva pred domaćim sudovima mora imati pravni osnov u državi o kojoj je riječ (*Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačke 60.-61.; *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 119.; *Boulois protiv Luksemburga* [VV], tačka 91.). Kako bi se

utvrdilo da li „pravo“ o kojem je riječ zaista ima osnov u domaćem pravu, polazna tačka moraju biti odredbe relevantnog domaćeg zakona i njihovo tumačenje od strane domaćih sudova (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV], tačka 97.). Prvenstveno je na domaćim organima, naročito sudovima, da rješavaju probleme koji se odnose na tumačenje domaćih zakona. Uloga Suda ograničena je na provjeru jesu li učinci takvog tumačenja spojivi s Konvencijom. S obzirom na to, osim u slučaju očite arbitrarnosti, nije na Sudu da propituje način na koji domaći sudovi tumače domaći zakon (*Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 116.). Prema tome, ako su viši domaći sudovi analizirali sam karakter spornog ograničenja na sveobuhvatan i uvjerljiv način, na temelju relevantne konvencijske sudske prakse i načela koja proizlaze iz nje, Sud bi morao imati jake razloge da odstupi od zaključaka do kojih su došli ti sudovi na način da njihove stavove po pitanju tumačenja domaćeg prava zamijeni svojim i utvrdi, suprotno njihovom stanovištu, da je dokazivo da postoji pravo priznato u domaćem zakonu (*Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačke 60. i 62.).

12. U predmetu *Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], Sud je također uzeo u obzir određene aspekte međunarodnog prava kada je zaključio da je aplikant mogao tražiti pravo koje je priznato prema švicarskom zakonu. Konkretno, Sud se pozvao na Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv mučenja, koja je postala sastavni dio domaćeg pravnog sistema nakon što ju je Švicarska ratificirala, čime su domaće vlasti obavezane da je poštuju (tačka 108.).

13. Treba napomenuti da ono što se mora uzeti u obzir jeste pravo kako ga zahtijeva tražitelj tog prava u domaćem postupku kako bi se ocijenilo da li je član 6. stav 1. primjenjiv (*Stichting Majke Srebrenice i drugi protiv Holandije* (odl.), tačka 120.). Kada je u postupku od početka postojao stvarni i ozbiljan spor oko postojanja takvog prava, činjenica da su domaći sudovi zaključili da to pravo nije postojalo neće retroaktivno lišiti pritužbu aplikakanta njene dokazivosti (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 89.; za razliku od predmeta *Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačke 75.-76.), uključujući i slučaj kada su domaći sudovi pozvani da po prvi put odluče o pitanju o kojem je riječ (*Markovic i drugi protiv Italije* [VV], tačke 100.-02.). Kada je riječ o vremenu na koje se treba odnositi

ocjena o tome da li je postojalo „dokazivo“ pravo u domaćem zakonu u slučaju izmjena zakona, vidi *Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 110.

14. „Pravo“ postoji u smislu člana 6. stav 1. ako je materijalno pravo koje je priznato u domaćem zakonu popraćeno procesnim pravom na njegovo izvršenje putem suda (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 99.). Da li su domaći organi uživali diskreciono pravo da odluče o prihvaćanju mjere koju zahtijeva aplikant ili nisu, pitanje je koje se može se uzeti u obzir, pa čak i biti od odlučujućeg značaja (*Boulois protiv Luksemburga* [VV], tačka 93.; *Fodor protiv Njemačke* (odl.)). Pa ipak, sama činjenica da formulacija pravne odredbe sadrži element diskrecione ovlasti, sama po sebi ne isključuje postojanje „prava“ *Pudas protiv Švedske*, tačka 34.; *Miessen protiv Belgije*, tačka 48.). Tako je član 6. primjenjiv kada se sudski postupak odnosi na diskrecionu odluku koja je rezultirala uplitanjem u prava aplikanta (*Obermeier protiv Austrije*, tačka 69.; *Mats Jacobsson protiv Švedske*, tačka 32.).

15. U nekim slučajevima, iako domaći zakon ne priznaje da osoba ima neko subjektivno pravo, on daje pravo na postupak ispitivanja zahtjeva te osobe koji se odnosi na pitanja kao što je utvrđivanje da li je odluka bila arbitrarna, ili *ultra vires*, odnosno da li je bilo procesnih nepravilnosti (*Van Marle i drugi protiv Holandije*, tačka 35.). Ovo je slučaj kod određenih odluka kada organi vlasti imaju potpunu diskrecionu ovlast da odobre ili odbiju neku pogodnost ili privilegiju, s tim da zakon daje dotičnoj osobi pravo da se obrati sudovima koji mogu ukinuti takvu odluku ako utvrde da je nezakonita. U takvom slučaju član 6. stav 1. je primjenjiv pod uvjetom da takva pogodnost ili privilegija, kada je jednom data, predstavlja građansko pravo (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 105.). U citiranom predmetu aplikant nije imao pravo da mu se izda uvjerenje o sigurnosnoj provjeri, što je predstavljalo pitanje za koje su organi vlasti imali diskreciono pravo odlučivanja, ali čim mu je takvo uvjerenje o sigurnosnoj provjeri izdato kako bi mogao obavljati dužnost u Ministarstvu odbrane, on je imao pravo osporavati njegov opoziv.

16. U predmetu *Mirovni Inštitut protiv Slovenije* Sud je primijenio ova načela u vezi s pozivom za ponude koje su vlasti objavile za dodjelu sredstava granta za istraživanje (tačka 29). Iako institut nije aplikant imao pravo na dodjelu sredstava, te iako je razmatranje raznih ponuda na tenderu bilo u diskrecionoj nadležnosti vlasti, Sud je istaknuo da institut

aplikant uživa procesno pravo na zakonito i pravilno odlučivanje o ponudama. Da je prihvaćena ponuda instituta, on bi imao građansko pravo koje mu je dodijeljeno. Stoga je član 6. primjenjiv (tačke 28.-30.). U općem smislu, Sud je ponovno razmotrio svoju praksu u vezi sa primjenjivošću člana 6. na tenderske procedure.

17. Međutim, član 6. nije primjenjiv u slučaju kada domaći zakon, bez dodjele prava, daje određenu prednost čije priznanje nije moguće zatražiti pred sudovima (*Boulois protiv Luksemburga* [VV], tačke 96. i 101.). Ista situacija nastaje kada su prava osobe prema domaćem zakonu svedena na puku nadu da će joj se priznati neko pravo, dok samo priznavanje toga prava ovisi o odluci organa vlasti koja je potpuno diskrecione prirode i neobrazložena (*Masson i Van Zon protiv Holandije*, tačke 49.-51.; *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačke 122.-25.; *Ankarcrona protiv Švedske* (odl.)).

Potrebno je napomenuti da čak i kada postoji određeni stepen tolerancije od strane domaćih tijela vlasti, zakon ne može priznati „pravo“ da se počine djela zabranjena zakonom (*De Bruin protiv Holandije* (odl.), tačka 58.).

18. Sud je istaknuo da odgovor na pitanje da li osoba ima utuživ zahtjev na domaćem nivou može ovisiti ne samo o sadržaju, strogo uzevši, relevantnog građanskog prava kako je definirano u domaćem pravu, već i od toga da li postoje procesne prepreke koje sprječavaju ili ograničavaju mogućnost podnošenja potencijalnih zahtjeva sudu (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 65.). U tom slučaju, domaće zakonodavstvo priznaje da osoba ima neko materijalno pravo iako, iz bilo kojeg razloga, nema zakonskog načina da se to pravo zahtijeva i provede putem sudova. U ovakvim slučajevima član 6. stav 1. može biti primjenjiv (*Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 47.; *McElhinney protiv Irske* [VV], tačka 25.). Međutim, institucije Konvencije ne mogu tumačenjem člana 6. stav 1. stvoriti materijalno građansko pravo koje nema pravni osnov u državi o kojoj je riječ (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 117.; *Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačke 60.-61.). U predmetu *Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačke 60.-61., Sud je naglasio važnost pravljenja razlike između procesnih i materijalnih elemenata: ma kako mala ta razlika može biti u određenoj skupini domaćih pravnih odredbi, ona je ipak odlučujuća kada je riječ o

primjenjivosti, te po potrebi, i opsegu garancija iz člana 6. Sud je u svojoj praksi potvrdio da se član 6. ne može primijeniti na materijalna ograničenja koja postoje u domaćem zakonodavstvu u odnosu na neko pravo (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Boulois protiv Luksemburga*; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 100.).

19. Primjenjujući razliku između materijalnih ograničenja i procesnih prepreka u svjetlu ovih kriterija, Sud je, na primjer, prihvatio da građanske tužbe protiv policije za nesavjestan rad (*Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*) ili protiv lokalnih vlasti (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV]) ulaze u područje primjene člana 6. stav 1., te je razmatrao da li je određeno ograničenje (izuzeće od krivičnog gonjenja ili nepostojanje odgovornosti) bilo srazmjerno sa stanovišta člana 6. tačka 1. Imunitet ovdje treba posmatrati ne kao ograničenje materijalnog prava, već kao procesna prepreka za ovlaštenje domaćih sudova da utvrde to pravo u (*Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 48.; *Cudak Protiv Litvanije* [VV], tačka 57.). S druge je strane Sud je smatrao da je izuzeće Krune od građanske odgovornosti vis-à-vis pripadnika oružanih snaga proizašlo iz materijalnog ograničenja, te da prema tome, domaće zakonodavstvo ne priznaje „pravo“ u smislu člana 6. stav 1. Konvencije (*Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 124.; *Hotter protiv Austrije* (odl.); *Andronikashvili protiv Gruzije* (odl.)) Izjava kojom je jedan ogranak pravosudnog sistema odbio prihvatiti nadležnost za odlučivanje o aplikantovom zahtjevu za naknadu bila je razmatrana u predmetu *Károly Nagy protiv Mađarske* [VV], tačka 60. Pozivajući se na domaće pravo koje je važilo u vrijeme kada je aplikant podnio zahtjev sudovima, Sud je utvrdio da izjava domaćih sudova da nemaju nadležnost nije bila proizvoljna, niti očigledno nerazumna. S obzirom na to, aplikant nije nikada imao „pravo“ za koje bi se moglo reći, barem u smislu tvrdnje koja podliježe dokazivanju, da je priznato u domaćem pravu (tačke 75.-77.). U predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 41., Sud je potvrdio postojanje „dokazivog“ prava na naknadu.

20. Sud je prihvatio da udruženja također ispunjavaju uvjete za zaštitu iz člana 6. stav 1. ako traže priznanje određenih prava i interesa svojih članova (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, tačka 45.) ili čak i tačno određenih prava koja imaju kao pravne osobe (poput prava na „javne“

informacije i sudjelovanje u odlukama vezanim za okoliš (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox protiv Francuske* (odl.)), ili kada se tužba udruženja ne može smatrati kao *actio popularis* (*L'Érablière A.S.B.L. protiv Belgije*).

21. Kad zakoni propisuju uvjete za primanje u zvanje ili struku, kandidat koji ispuni te uvjete ima pravo biti primljen u zvanje ili struku (*De Moor protiv Belgije*, tačka 43.). Ako, na primjer, aplikant iznese dokazive tvrdnje da ispunjava zakonske uvjete da bude registriran kao ljekar, primjenjuje se član 6. (*Chevrol protiv Francuske*, tačka 55.; vidi, s druge strane, *Bouilloc protiv Francuske* (odl.)). U svakom slučaju, kada se zakonitost postupka koji se odnosi na građansko pravo može osporiti pravnim sredstvom koje je podnositelj iskoristio, mora se zaključiti da je postojao „spor“ u vezi sa „građanskim pravom“ čak i ako je naposljetku utvrđeno da aplikant nije ispunio zakonske uvjete (pravo na nastavak ljekarske specijalizacije koju je aplikant započeo u inostranstvu; vidi: *Kök protiv Turske*, tačka 37.).

22. Primanje na posao, u kontekstu pristupa zaposlenju, u načelu predstavlja privilegiju koja se može dati prema diskrecionom pravu relevantnog organa, i ne može biti provedeno zakonom. U smislu člana 6., ovo pitanje treba razlikovati od nastavka radnog odnosa ili uvjeta u kojima se on ostvaruje. U privatnom sektoru, zakon o radu općenito daje pravo zaposlenima da pokrenu postupak protiv otkaza ako smatraju da su nezakonito otpušteni, ili da je njihov ugovor o radu u bitnom dijelu jednostrano izmijenjen. Isto važi i za zaposlene u javnom sektoru, osim u slučajevima kada se primjenjuje izuzetak koji je utvrđen u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 117.).

23. U predmetu *Regner protiv Češke Republike* [VV] službenik Ministarstva odbrane osporio je povlačenje njegove sigurnosne provjere zbog čega više nije mogao nastaviti sa obavljanjem svojih dužnosti kao zamjenik prvog vice-ministra. Mora se priznati da sigurnosna potvrda nije predstavljala autonomno pravo. Međutim, to je bio osnovni uvjet za obavljanje aplikantovih dužnosti. Njeno povlačenje imalo je odlučujući utjecaj na njegovu ličnu i profesionalnu situaciju, jer ga je onemogućilo u obavljanju određenih dužnosti u Ministarstvu i naštetilo njegovim izgledima da dobije novo radno mjesto u državnim organima. Utvrđeno

je da su ovi faktori dovoljni da se aplikant, prilikom osporavanja povlačenja njegove sigurnosne provjere, mogao pozvati na „pravo“ u smislu člana 6. (tačka 119.; vidi također reference u tački 109. *Ternovskis protiv Latvije*, tačke 9.-10., a u tački 112. pozivanje na *Miryana Petrova protiv Bugarske*, tačke 30.-35.).

3. “Građanska” priroda prava

24. Da li se pravo treba smatrati građanskim u svjetlu Konvencije mora se utvrditi s obzirom na materijalni sadržaj i učinke tog prava – a ne s obzirom na njegovu pravnu kategorizaciju – prema domaćem pravu države o kojoj je riječ. U vršenju svojih nadzornih funkcija, Sud također mora uzeti u obzir predmet i svrhu Konvencije, kao i domaće pravne sisteme drugih država članica (*König protiv Njemačke*, tačka 89.).

25. U načelu, primjenjivost člana 6. stav 1. na sporove između privatnih osoba koji se u domaćem pravu svrstavaju u građanske, nesporna je pred Sudom (vidi predmet koji se tiče sudske rastave *Airey protiv Irske*, tačka 21.).

26. Sud također smatra da u područje primjene člana 6. stav 1. ulaze i postupci koji u domaćem pravu potpadaju pod pojam „javnog prava“ i čiji je ishod odlučujući za privatna prava i obaveze. Takvi postupci mogu se, *inter alia*, odnositi na dozvolu za prodaju zemljišta (*Ringeisen protiv Austrije*, tačka 94.), upravljanje privatnom klinikom (*König protiv Njemačke*, tačke 94.-95.), građevinsku dozvolu (vidi, *inter alia*, *Sporrong and Lönnroth protiv Švedske*, tačka 79), uspostavu prava vlasništva, uključujući i u vezi s mjestom vjerskog obreda (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačke 71.-73.), administrativnu dozvolu vezi s uvjetima za obavljanje zanimanja (*Bentham protiv Holandije*, tačka 36.), dozvolu za posluživanje alkoholnih pića (*Tre Traktörer Aktiebolag protiv Švedske*, tačka 43.), ili spor u vezi s plaćanjem naknade za bolest povezanu s obavljanjem posla ili ozljedu na radu (*Chaudet protiv Francuske*, tačka 30.).

27. U jednom predmetu koji se tiče odbijanja upravnih tijela da se povinuju konačnim odlukama kojima se oduzima građevinska dozvola za tvornicu posebno iz razloga vezanih za zaštitu okoliša in particular, Sud je smatrao da je unatoč općem karakteru interesa koji su branili aplikanti,

član 6. primjenjiv. Oni su se žalili državnim sudovima kao stanovnici koji žive u blizini da rad te tvornice ima štetn posljedice po okoliš, a sudovi su zaključili da se oni mogu pozivati na svoje građansko pravo. Sud je uzeo u obzir ono što je u tom postupku dovedeno u pitanje, prirodu mjera koje su bile predmet pritužbe, te status aplikanta prema domaćem zakonu (*Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske**, tačke 127.-128.).

28. Član 6. je primjenjiv na tužbu protiv države zbog nehaja (*X protiv Francuske*), tužbu zbog ukidanja administrativne odluke čime su oštećena prava aplikanta (*De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske*), upravni postupak koji se odnosi na zabranu ribarenja u vodama aplikanta (*Alatulkila i drugi protiv Finske*, tačka 49.), te postupak za dodjelu tendera u kojem je u pitanju građansko pravo – poput prava na zabranu diskriminacije zbog vjerskog uvjerenja ili političkog mišljenja prilikom podnošenja ponuda na natječaju za javne radove (*Tinnelly & Sons Ltd i drugi i McElduff i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 61.; nasuprot predmetu *I.T.C. Ltd protiv Malte* (odl.)). Član 6. se također smatrao primjenjivim u upravnim postupcima u vezi sa oduzimanjem dozvole za nošenje vatrenog oružja, kada su aplikanti bili evidentirani u bazi podataka koja sadrži podatke o osobama za koje se smatra da predstavljaju potencijalnu opasnost po društvo (*Pocius protiv Litvanije*, tačke 38.-46.; *Užkauskas protiv Litvanije*, tačke 34.-39.). Aplikanti su pokrenuli postupak kojim su osporavali svoj opis u policijske evidencije i zatražili da se njihova imena brišu iz navedene baze podataka. Sud je zaključio da je član 6. primjenjiv, budući da je uvrštavanje imena aplikanta u bazu podataka imalo utjecaja na njihov ugled, privatni život i izgled za posao.

29. Član 6. stav 1. je također primjenjiv na građansku tužbu za odštetu zbog maltretiranja koje su navodno počinili predstavnici države (*Aksoy protiv Turske*, tačka 92.).

B. Proširenje primjene na druge vrste sporova

30. Član 6. je primjenjiv u disciplinskom postupku pred stručnim tijelima kada je direktno dovedeno u pitanje pravo na obavljanje zanimanja (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*; *Philis protiv Grčke (br. 2)*, tačka 45.). Primjenjivost člana 6. na disciplinski postupak utvrđena je na osnovu sankcija koje su osobi prijetile usljed navodno počinjene povrede

(*Marušić protiv Hrvatske* (odl.), tačke 72.-73.). U pogledu primjenjivosti člana 6. na disciplinski postupak protiv državnih službenika, sudska praksa se poziva na test iz predmeta *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* (*Kamenos protiv Kipra*, tačka 73., koji se odnosi na disciplinski postupak protiv sudije).

31. Sud je smatrao da je član 6. stav 1. primjenjiv na sporove vezane za socijalna pitanja, uključujući postupak koji se odnosi na otkaz koji je zaposleniku dala strana privatna firma (*Buchholz protiv Njemačke*), postupak u vezi sa naknadama za socijalno osiguranje (*Feldbrugge protiv Holandije*), čak i bez doprinosa (*Salesi protiv Italije*), te postupak u vezi sa obaveznim doprinosom za socijalno osiguranje (*Schouten i Meldrum protiv Holandije*). (U vezi s osporavanjem utvrđenja, od strane poslodavca, da je bolest zaposlenika povezana s poslom, vidi *Eternit protiv Francuske* (odl.), tačka 32.). U ovim slučajevima Sud je smatrao kako aspekti privatnog prava prevladavaju nad aspektima javnog prava. Također, Sud je smatrao je da postoje sličnosti između prava na naknadu za socijalnu skrb i prava na naknadu zbog nacističkog progona od fondacije osnovane prema privatnom pravu (*Woś protiv Poljske*, tačka 76.).

32. Sporovi koji se tiču državnih službenika u načelu spadaju u područje primjene člana 6. tačka 1. U presudi *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV] (tačke 50.-62.) Sud je pojasnio opseg „građanskog“ koncepta i razvio nove kriterije za primjenjivost člana 6. stav 1. na radne sporove koji se odnose na državne službenike (vidi također *Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 103.; *Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 107.). Prema tome, u načelu ne može biti opravdanja za isključenje iz jamstava člana 6. kod redovnih radnih sporova, poput onih koji se odnose na plaće, naknade ili druga prava zbog posebne prirode odnosa između određenog državnog službenika i države o kojoj je riječ (vidi, na primjer, spor u vezi s pravom policijskih službenika na posebnu naknadu u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV]). Sada važeće načelo jeste da postoji pretpostavka da se član 6. primjenjuje, a na tuženoj državi je da dokaže, prvo, da aplikant koji je državni službenik nema pravo pristupa sudu prema domaćem pravu i, drugo, da je isključenje prava iz člana 6. za državnog službenika opravdano (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 62.).

33. Prema tome, država se ne može pozvati na aplikantov status državnog službenika kako bi ga isključila iz zaštite koju pruža član 6. osim ako su ispunjena dva uvjeta. Prvo, domaće pravo mora izričito isključivati pristup sudu za poziciju ili kategoriju osoblja o kojem je riječ. Drugo, isključenje mora biti opravdano „objektivnim razlozima u državnom interesu“ (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 62.). Ta dva uvjeta testa iz predmeta *Vilho Eskelinen* moraju biti ispunjena kako bi zaštita iz člana 6. stav 1. bila legitimno isključena (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 118.).

34. Ako je aplikant imao pristup sudu prema domaćem pravu, član 6. se primjenjuje (čak i za aktivne vojne oficire i njihove zahtjeve pred vojnim sudovima: *Pridatchenko i drugi protiv Rusije*, tačka 47.). Sud je naglasio da bilo kakvo isključenje primjene člana 6. mora biti u skladu s vladavinom prava. Da bi to bio slučaj, ono se mora zasnivati na aktu opće primjene, a ne na odredbi usmjerenoj prema određenom pojedincu (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 117.).

35. U pogledu drugog kriterija, nije dovoljno da država dokaže da državni službenik o kojem je riječ sudjeluje u obnašanju javne vlasti ili da postoji posebna veza povjerenja i lojalnosti između državnog službenika i države kao poslodavca. Država također mora pokazati da je predmet spora povezan s vršenjem državne vlasti ili da je on doveo u pitanje posebnu vezu povjerenja i lojalnosti između državnog službenika i države (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 62.). Stoga, u načelu ne može postojati nikakvo opravdanje za isključenje iz garancija člana 6. redovnih radnih sporova poput sporova vezanih uz plaće, naknade ili slična prava, na osnovu posebne prirode odnosa između određenog državnog službenika i države o kojoj je riječ (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV]).

36. Sud je utvrdio da je član 6. stav 1. primjenjiv na postupke zbog neopravdanog otkaza koji su pokrenuli zaposlenici ambasade (sekretar i radnik na centrali: *Cudak Protiv Litvanije* [VV], tačke 44.-47.; šef računovodstva: *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], tačka 39.; referent za kulturu i informiranje: *Naku protiv Litvanije i Švedske*, tačka 95.), viši policijski službenik (*Šikić protiv Hrvatske*, tačke 18.-20.) ili vojni oficir pred vojnim sudovima (*Vasilchenko protiv Rusije*, tačke 34.-36.), na postupak u vezi s pravom na dobijanje pozicije parlamentarnog pomoćnika (*Savino*

i drugi protiv Italije), na disciplinski postupak protiv sudije (*Olujić protiv Hrvatske; Harabin protiv Slovačke*) i protiv vojnika (*R.S. protiv Njemačke* (odl.), tačka 34.), na žalbu jednog tužitelja protiv predsjedničke uredbe kojom se naređuje njegov premještaj (*Zalli protiv Albanije* (odl.) i drugi u tom predmetu citirani slučajevi), na postupak u vezi s profesionalnom karijerom carinika (pravo na podnošenje zahtjeva za interno unapređenje: *Fiume protiv Italije*, tačke 33.-36.) i sudije koji je želio osporiti prerano okončanje svog mandata na položaju predsjednika Vrhovnog suda (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 118.), kao i na druge sporove koji se odnose na državne službenike i sudije (*ibid.*, tačke 104.-05.; *Kamenos protiv Kipra*, tačke 75. et seq.). Iako je Sud u svojoj presudi u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV] istaknuo da je njegovo obrazloženje ograničeno na situaciju državnih službenika, on je utvrdio da pravosuđe čini dio tipične državne službe čak i ako nije sastavni dio redovne državne službe (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 104.).

37. Test iz predmeta *Vilho Eskelinen* primjenjivan je na mnogo vrsta sporova koji se odnose na državne službenike uključujući i one u vezi s primanjem na posao ili imenovanjem (*Juričić protiv Hrvatske*, tačke 54.-58.), karijerom ili unapređenjem (*Dzhidzheva-Trendafilova protiv Bugarske* (odl.), tačka 50.), premještajima (*Ohneberg protiv Austrije*, tačka 24.), okončanjem službe (*Olujić protiv Hrvatske; Nazisiz protiv Turske* (odl.)) i disciplinskim postupcima (*Kamenos protiv Kipra*, tačke 73.-81.). Konkretno, Sud je u predmetu *Bayer protiv Njemačke* (tačka 38.), u vezi s otkazom koji je nakon disciplinskog postupka dobio sudski službenik, državni uposlenik, smatrao da su sporovi u vezi s „plaćama, naknadama ili sličnim pravima“ samo neki od primjera „redovnih radnih sporova“ na koje se u načelu primjenjuje član 6. prema testu iz predmeta *Vilho Eskelinen*. U predmetu *Olujić protiv Hrvatske* (tačka 34.) Sud je smatrao da se pretpostavka primjene člana 6. iz presude u predmetu *Vilho Eskelinen* primjenjuje i na slučajeve otkaza (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 105.).

38. Sud je također zaključio da je član 6. primjenjiv u predmetu koji se odnosio na sudsko preispitivanje imenovanja predsjednika jednog suda (*Tsanova-Gecheva protiv Bugarske*, tačke 84.-85.). Iako je priznao da član 6. ne jamči pravo na unapređenje ili položaj u državnoj službi, Sud je ipak istaknuo da bi se pravo na zakonit i pravičan postupak prijema na posao

ili unapređenja, odnosno pravo na jednak pristup zaposlenju i javnoj službi, moglo smatrati pravom koje je priznato u domaćem zakonu, u mjeri u kojoj su domaći sudovi prepoznali njegovo postojanje i ispitivali osnov koji su osobe o kojima je riječ isticale u tom pogledu (vidi također *Majski protiv Hrvatske (br. 2)*, tačka 50.; *Fiume protiv Italije*, tačka 35.).

39. Konačno, test iz presude u predmetu *Vilho Eskelinen* za primjenjivost člana 6. stav 1. jednako je relevantan za predmete koji se tiču prava na pristup sudu (vidi, na primjer, *Nedelcho Popov protiv Bugarske*; *Suküt protiv Turske* (odl.)) kao i za predmete koji se tiču drugih garancija sadržanih u članu 6. (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV] u pogledu prava na postupak i prava na sudsku odluku u razumnom roku).

40. Član 6. stav 1. također je primjenjiv na građansko-pravni zahtjev u krivičnom postupku (*Perez protiv Francuske* [VV], tačke 70.-71.), osim u slučaju građanskog postupka koji je pokrenut isključivo zbog privatne osвете ili u svrhu kažnjavanja (*Sigalas protiv Grčke*, tačka 29.; *Mihova protiv Italije* (odl.)). Inače, Konvencija ne daje bilo kakvo pravo, kao takvo, na krivično gonjenje treće osobe ili izricanje kazne trećoj osobi za krivično djelo (vidi također *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [VV, tačka 218.]). Da bi potpadalo pod područje primjene Konvencije, takvo pravo mora biti neodvojivo od ostvarivanja prava žrtve na pokretanje građanskog postupka u domaćem pravu, makar samo kako bi se osigurala simbolična naknada ili zaštitilo neko građansko pravo poput prava na „neokrnljen ugled“ (*Perez protiv Francuske* [VV], tačka 70.; vidi također, vezano uz simboličnu naknadu, *Gorou protiv Grčke (br. 2)* [VV], tačka 24.). Član 6. se, dakle, primjenjuje na postupke koji uključuju građansko-pravni zahtjev od trenutka kada se podnositelj zahtjeva uključuje kao građanska stranka, osim ako se on na nedvosmislen način odrekao prava na naknadu, te ako je krivični postupak odlučujući za građansko pravo na naknadu štete na koje se on poziva (*Alexandrescu i drugi protiv Rumunije*, tačka 22.). Prema tome, potrebno je ispitivanje svakog pojedinačnog slučaja kako bi se utvrdilo da li domaći pravni sistem priznaje da podnositelj ima građansko-pravni interes koji treba isticati u krivičnom postupku. Mora se utvrditi da podnositelj zahtjeva želi osigurati zaštitu nekog građanskog prava i da ima interes za traženje naknade zbog povrede tog prava, čak i u kasnijoj fazi. Zatim, ishod postupka o kojem je riječ mora biti odlučujući za dobijanje naknade za štetu (*Arnoldi protiv*

*Italije**, tačke 31.-36.). Sud je precizirao da pitanje primjenjivosti člana 6. stav 1. ne može ovisiti o priznavanju formalnog statusa „stranke“ u domaćem zakonu. Konačno, da bi član 6. bio primjenjiv, datum podnošenja zahtjeva za naknadu nije odlučujući, budući da je Sud utvrdio da je član 6. primjenjiv u slučajevima kada je zahtjev tek trebao biti podnesen ili uopće nije bio podnesen iako je ova mogućnost postojala prema domaćem zakonu (tačka 29.).

41. Sud je smatrao – u kontekstu izdržavanja kazne zatvora – da neka ograničenja prava osoba u zatvoru, kao i moguće reperkusije takvih ograničenja, ulaze u sferu „građanskih prava“ (vidi sažetak sudske prakse o ovome u predmetu *De Tommaso protiv Italije* [VV], tačke 147.-50.). Tako se član 6. primjenjuje na zatvorske mjere prema zatvorenicima (na primjer, sporove koji se tiču ograničenja kojima su zatvorenici podvrgnuti zbog smještanja u zatvorsku jedinicu visokog stepena sigurnosti (*Enea protiv Italije* [VV], tačke 97.-107.) ili u ćeliju visoke sigurnosti (*Stegarescu i Bahrin protiv Portugala*)), ili na disciplinske postupke čiji je rezultat ograničenje posjeta članova porodice (*Gülmez protiv Turske*, tačka 30); kao i na druge vrste ograničenja prava zatvorenika (*Ganci protiv Italije*, tačka 25.). Član 6. se također primjenjuje na posebne mjere nadzora u kontekstu naredbe o obaveznom prebivalištu koja podrazumijeva naročito ograničenje slobode kretanja (*De Tommaso protiv Italije* [VV], tačke 151.-55.). U citiranom predmetu Sud je utvrdio da neka ograničenja – poput zabrane izlaska noću, napuštanja područja prebivališta, odlaska na javna okupljanja ili korištenja mobilnih telefona ili uređaja radio komunikacije – spadaju u sferu ličnih prava, te su stoga „građanska“ po svojoj prirodi.

42. Član 6. također obuhvata i pravo na ugled (*Helmerts protiv Švedske*); pravo pristupa administrativnim dokumentima (*Loiseau protiv Francuske* (odl.)), ili žalbu protiv upisa u policijske evidencije koji ima utjecaja na pravo na ugled, pravo na zaštitu imovine i mogućnost pronalaska zaposlenja, te time i zarađivanja za život (*Pocius protiv Litvanije*, tačke 38.-46.; *Užkauskas protiv Litvanije*, tačke 32.-40.); pravo članstva u udruženju (*Sakellariopoulos protiv Grčke* (odl.)); *Lovrić protiv Hrvatske*, tačke 55.-56.) – slično tome, postupak u vezi sa zakonitim postojanjem udruženja tiče se građanskih prava udruženja, čak i ako prema domaćem zakonu pitanje slobode udruživanja spada u područje javnog prava (*APEH*

Üldözötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske, tačke 34.-35.) – i konačno, pravo nastavka visokog obrazovanja (*Emine Araç protiv Turske*, tačke 18.-25.), koji stav se također primjenjuje i na osnovno obrazovanje (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], tačka 104.).

43. Član 6. je također primjenjiv i na *druga pitanja* poput onih vezanih za okoliš, u pogledu kojih mogu nastati sporovi koji se odnose na pravo na život, na zdravlje ili zdrav okoliš (*Taşkın i drugi protiv Turske*); podizanje djece (*McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*); aranžmane školovanja djece (*Ellès i drugi protiv Švicarske*, tačke 21.-23.); pravo utvrđivanja očinstva (*Alaverdyan protiv Armenije* (odl.), tačka 33.); te pravo na slobodu (*Aerts protiv Belgije*, tačka 59.; *Laidin protiv Francuske (br. 2)*).

44. Pravo na slobodu izražavanja (*Kenedi protiv Mađarske*, tačka 33.) i pravo novinara da primaju i prenose informacije putem štampe kako bi obavljali svoju profesiju (*Selmani i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, tačka 47.; *Shapovalov protiv Ukrajine*, tačka 49.) također su tretirana kao „građanska“ po svom karakteru.

45. Prema tome, došlo je do primjetne promjene u sudskoj praksi u smislu primjene građanskog aspekta člana 6. u predmetima koji u početku možda ne izgledaju kao predmeti koji se odnose na građansko pravo, ali mogu imati „direktne i značajne reperkusije na privatno pravo koje pripada osobi“ (*De Tommaso protiv Italije* [VV], tačka 151.; *Alexandre protiv Portugala*, tačke 51. i 54.), čak i u profesionalnom kontekstu (*Pocius protiv Litvanije*, tačka 43.; *Selmani i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, tačka 47.; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, tačka 29.).

C. Primjenjivost člana 6. na druge postupke osim glavnog postupka

46. *Preliminarni postupak*, poput onog koji se tiče određivanja privremene mjere kao što je, na primjer, zabrana, obično se nije smatrao postupkom u kojem se „odlučuje“ o građanskim pravima i obavezama, te stoga obično nije ulazio u opseg zaštite člana 6. (vidi, *inter alia*, *Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije* (odl.) i *Libert protiv Belgije* (odl.)). Međutim, 2009. godine, Sud je odstupio od svoje prethodne prakse i odlučio se za novi pristup.

47. U predmetu *Micallef protiv Malte* ([VV], tačke 80.-86.), Sud je odlučio da će primjenjivost člana 6. na privremene mjere ovisiti o tome jesu li ispunjeni određeni uvjeti. Kao prvo, pravo o kojem se odlučuje i u glavnom postupku i u postupku za donošenje privremene mjere treba biti „građansko“ u smislu Konvencije. Drugo, potrebno je pomno ispitati karakter privremene mjere, njen predmet i svrhu, kao i njene učinke na pravo o kojem je riječ. Član 6. primjenjiv je kad god se može smatrati da se privremenom mjerom, bez obzira na to koliko dugo je ona na snazi, odlučuje o građanskom pravu ili obavezi o kojoj je riječ.

48. Međupresuda se može smatrati ekvivalentnom privremenim mjerama i postupcima, te su stoga isti kriteriji relevantni kako bi se odredilo da li je primjenjiv građanski aspekt člana 6. (*Mercieca i drugi protiv Malte*, tačka 35.).

49. Isto tako, s obzirom na načela utvrđena u predmetu *Micallef protiv Malte* [VV], član 6. može se primijeniti na obustavu izvršnog postupka u skladu s gore navedenim kriterijima (*Central Mediterranean Development Corporation Limited protiv Malte (br. 2)*, tačke 21.-23.).

50. Član 6. je primjenjiv je na *međupostupak* koji ima istu svrhu kao i glavni postupak koji je u toku, pri čemu je privremena mjera odmah izvršna i podrazumijeva donošenje odluke o istom pravu (*RTBF protiv Belgije*, tačke 64.-65.).

51. *Postupak odobrenja za podnošenje žalbe*: prema presudi u predmetu *Hansen protiv Norveške*, tačka 55., preovladava pristup da je član 6. stav 1. primjenjiv na takav postupak (pozivanjem na predmete *Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 54.; *Martinie protiv Francuske* [VV], tačke 11. i 53.-55.). Način na koji će se primijeniti član 6. ovisi o posebnim karakteristikama postupka o kojem je riječ, imajući u vidu sveukupnost postupka koji se vodi u domaćem pravnom poretku i ulogu žalbenog ili kasacijskog suda u tom postupku (*Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 56.).

52. *Uzastopni krivični i parnični postupci*: ako domaće pravo predviđa dvije faze postupka - prvu, u kojoj sud odlučuje postoji li pravo na naknadu štete i drugu, u kojoj utvrđuje iznos naknade - razumno je, u smislu člana 6. tačka 1., smatrati da o građanskom pravu nije „odlučeno“ dok se ne odluči o tačnom iznosu: odlučivanje o pravu podrazumijeva

odlučivanje ne samo o postojanju prava već i njegovom opsegu ili načinu na koje se može ostvariti, što naravno uključuje procjenu štete (*Torri protiv Italije*, tačka 19.).

53. *Ustavni sporovi* također mogu ući u područje primjene člana 6. ako postupak pred ustavnim sudom ima odlučujući utjecaj na ishod spora (o „građanskom“ pravu) pred redovnim sudovima (*Ruiz-Mateos protiv Španije*). Ovo ne vrijedi u slučaju sporova koji se odnose na predsjedničku uredbu kojom se osobi dodjeljuje državljanstvo kao iznimna mjera, ili onih koji se odnose na utvrđivanje da li je predsjednik prekršio svoju ustavnu zakletvu (*Paksas protiv Litvanije* [VV], tačke 65.-66.). Kriteriji za primjenu člana 6. stav 1. na privremenu mjeru vrijede i za ustavni sud (*Kübler protiv Njemačke*, tačke 47.-48.).

54. *Izvršenje sudskih odluka*: član 6. stav 1. primjenjuje se na sve faze sudskog postupka za „odlučivanje o ... pravima i obavezama građanske prirode“, ne isključujući faze koje slijede nakon presude o meritumu. Stoga se izvršenje presude koju je donio bilo koji sud mora smatrati sastavnim dijelom „suđenja“ u smislu člana 6. (*Hornsby protiv Grčke*, tačka 40.; *Romańczyk protiv Francuske*, tačka 53., u vezi sa izvršenjem presude kojom se nalaže povrat dugova za održavanje). Bez obzira na to može li se član 6. primijeniti na prvi postupak, izvršna isprava kojom se odlučuje o građanskim pravima ne mora nužno proizlaziti iz postupka na koji se može primijeniti član 6. (*Buj protiv Hrvatske*, tačka 19.).

55. Član 6. stav 1. također je primjenjiv na izvršenje konačnih presuda stranog suda (*egzekvatura* - vidi *Avotiņš protiv Latvije* [VV], tačka 96. i citirana sudska praksa). Egzekvatura naloga stranog suda o oduzimanju stvari potpada pod područje primjene člana 6., i to samo pod njegov građanski aspekt, (*Saccoccia protiv Austrije* (odl.)).

56. *Zahtjev za ponavljanje postupka /postupak vanrednog pravnog lijeka*: U predmetu *Bochan protiv Ukrajine (br. 2.)* [VV] razjašnjena je praksa Suda u pogledu primjenjivosti člana 6. na postupak po vanrednom pravnom lijeku u građanskim sudskim postupcima. Konvencija u načelu ne jamči pravo na ponavljanje postupka u predmetu koji je okončan, te član 6. nije primjenjiv u postupku koji se odnosi na zahtjev za ponavljanje građanskog postupka koji je završen pravomoćnom odlukom (*Sablon protiv Belgije*, tačka 86.). Ova logika primjenjuje se i na zahtjev za ponavljanje postupka nakon što je Sud utvrdio povredu Konvencije

(*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) protiv Švicarske (br. 2.)*, tačka 24.). Član 6. se, dakle, smatra neprimjenjivim na takve postupke. Ovo stoga što, ako se na predmet odnosi načelo *res judicata* prema pravomoćnoj presudi u domaćem postupku, ne može se u načelu smatrati da naknadno podnošenje vanrednog pravnog lijeka ili žalbe kojom se zahtijeva revizija te presude dovodi do dokazive tvrdnje o postojanju prava priznatog prema domaćem zakonu, ili da je ishod postupka za donošenje odluke o tome da li će se isti predmet ponovno razmatrati odlučujući za „odlučivanje o ... građanskim pravima i obavezama“ (*Bochan protiv Ukrajine (br. 2.)* [VV], tačke 44.-45.).

57. Međutim, ukoliko vanredni pravni lijek automatski povlači, ili u praksi ima za rezultat, ponovno razmatranje predmeta, član 6. se primjenjuje na postupak „ponovnog razmatranja“ na redovan način (*ibid.*, tačka 46.). Utvrđeno je da je član 6. primjenjiv u određenim slučajevima u kojima je postupak, iako u domaćem pravu okvalificiran kao „vanredan“ ili „izniman“, ocijenjen po svojoj prirodi i opsegu sličnim redovnom žalbenom postupku, dok se domaća kvalifikacija postupka nije smatrala odlučujućom za pitanje primjenjivosti (*San Leonard Band Club protiv Malte*, tačke 41.-48.). U konačnici, Sud je utvrdio da iako član 6. stav 1. obično nije primjenjiv na vanredne pravne lijekove kojima se zahtijeva ponavljanje okončanog sudskog postupka, priroda, opseg i specifične osobenosti tih postupaka u pravnom sistemu o kojem je riječ mogu biti takve da ga uvode u područje primjene člana 6. stav 1. i garancija pravičnog suđenja koje on pruža strankama. Prema tome, Sud mora ispitati prirodu, opseg i specifične osobenosti vanrednog pravnog lijeka o kojemu je riječ (*Bochan protiv Ukrajine (br. 2.)* [VV], tačka 50.). U citiranom predmetu ti kriteriji su primijenjeni na „iznimnu žalbu“ u kojoj je aplikantica, pozivajući se na presudu u kojoj je Evropski sud za ljudska prava utvrdio povredu člana 6., zatražila od Vrhovnog suda države da poništi odluke domaćih sudova.

58. Utvrđeno je i da se član 6. primjenjuje na žalbu treće osobe koja je imala neposredan utjecaj na građanska prava i obaveze aplikanta (*Kakamoukas i drugi protiv Grčke* [VV], tačka 32.), te na postupak o troškovima koji se vodio odvojeno od osnovnog „građanskog“ postupka (*Robins protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 29.).

D. Izuzeta pitanja

59. Dokazivanje da je spor „imovinsko-pravne“ prirode samo po sebi nije dovoljno za primjenjivost građanskog aspekta člana 6. stav 1. (*Ferrazzini protiv Italije* [VV], tačka 25.).

60. Među stvari koje su izvan područja primjene člana 6. spadaju *porezni postupci*: porezna pitanja su i dalje dio temeljnih prerogativa javnih vlasti pri čemu javni karakter odnosa između poreznog obveznika i zajednice ostaje dominantan (*ibid.*, tačka 29.). Na sličan način su izuzeti skraćeni postupci za donošenje privremene mjere koji se odnose na carine ili pristojbe (*Emesa Sugar N.V. protiv Holandije* (odl.)).

61. Isto vrijedi i u području *imigracije*, za ulazak, boravak i udaljšavanje stranaca u vezi s postupcima koji se odnose na odobravanje političkog azila ili deportaciju (zahtjev za izdavanje naredbe kojom se ukida naredba za deportaciju: vidi *Maaouia protiv Francuske* [VV] tačka 38.; izručenje: vidi *Peñafiel Salgado protiv Španije* (odl.) i *Mamatkulov i Askarov protiv Turske* [VV], tačke 81.-83.; te tužba tražitelja azila za naknadu štete zbog odbijanja zahtjeva za azil: vidi *Panjeheighalehei protiv Danske* (odl.)), bez obzira na moguće ozbiljne posljedice po privatni ili porodični život ili mogućnost zaposlenja. Takva neprimjenjivost obuhvaća i uključivanje stranca u Schengenski informacijski sistem (*Dalea protiv Francuske* (odl.)). Pravo na pasoš i pravo na državljanstvo nisu građanska prava u smislu člana 6. (*Smirnov protiv Rusije* (odl.)). Međutim, pravo stranca da zatraži radnu dozvolu može ulaziti u područje primjene člana 6. i za poslodavca i za zaposlenika, čak i ako prema domaćem zakonu zaposlenik nema *locus standi* da zatraži tu dozvolu, pod uvjetom da se radi samo o procesnoj prepreci koja ne utječe na suštinu prava (*Jurisc i Collegium Mehrerau protiv Austrije*, tačke 54.-62.).

62. Prema presudi u predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], *sporovi koji se odnose na državne službenike* nisu obuhvaćeni područjem primjene člana 6. ako su ispunjena sljedeća dva kriterija: država u svom nacionalnom pravu mora izričito isključiti pristup sudu za položaj ili kategoriju osoblja o kojem je riječ, i to isključenje mora biti opravdano objektivnim razlozima u interesu države (tačka 62.; vidi također *Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 103.; *Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 107.). Također, svako isključenje primjene člana 6. mora biti spojivo

s vladavinom zakona. Da bi tako i bilo, ono mora biti zasnovano na aktu u općoj primjeni, a ne na odredbi usmjerenoj na određenog pojedinca (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 117.). U veoma malom broju slučajeva je utvrđeno da su ispunjena oba uvjeta testa iz presude *Vilho Eskelinen*.

63. U malom broju slučajeva u kojima je Sud utvrdio da je ispunjen prvi uvjet testa iz presude *Vilho Eskelinen*, isključenje iz prava pristupa sudu za radno mjesto o kojem je riječ bilo je jasno i „izričito“ (vidi, na primjer, *Suküt protiv Turske* (odl.); *Apay protiv Turske* (odl.); *Nazsız protiv Turske* (odl.); i *Nedelcho Popov protiv Bugarske*, tačka 38.). Treba napomenuti da činjenica da nema mogućnosti preispitivanja odluke koja je predmet žalbe ne znači sama po sebi da je pristup sudu isključen u smislu prvog uvjeta (*Kamenos protiv Kipra*, tačke 75. i 84.). U citiranom predmetu aplikantu je disciplinsku kaznu izreklo jedno tijelo, Vrhovno pravosudno vijeće, čija je odluka bila konačna (tačka 84.). Ipak, to vijeće je predstavljalo „sud“ u smislu člana 6., te je stoga otpušteni državni službenik imao pristup sudu u smislu prvog uvjeta testa iz presude *Vilho Eskelinen*.

64. Sud je istaknuo da ga ništa ne sprječava da određeno domaće tijelo izvan domaćeg pravosuđa okvalificira kao „sud“ u svrhu testa iz presude *Vilho Eskelinen*. Administrativno ili parlamentarno tijelo se tako može posmatrati kao „sud“, čime član 6. postaje primjenjiv na sporove državnih službenika o kojima ono odlučuje (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, tačka 88.). Također, mogu postojati određene okolnosti kada Sud mora utvrditi da li je prema domaćem zakonu pristup sudu bio isključen prije, a ne u vrijeme kada je donesena sporna mjera u odnosu na aplikanta (*Baka protiv Mađarske* [VV], tačke 115.-16.).

65. Kada je riječ o drugom uvjetu, kako bi isključenje bilo opravdano, nije dovoljno da država utvrdi da državni službenik o kojem je riječ sudjeluje u vršenju javnih ovlasti ili da postoji, kako je to Sud rekao u predmetu *Pellegrin protiv Francuske* [VV], „posebna veza povjerenja i lojalnosti“ između državnog službenika i države kao poslodavca. Država mora dokazati da se predmet spora o kojemu je riječ odnosi na izvršavanje državnih ovlasti ili da je on doveo u pitanje tu posebnu vezu. U načelu, ne može postojati opravdanje za isključenje iz garancija člana 6. redovnih pravnih sporova, poput sporova vezanih za plaće, naknade ili slična prava, na temelju posebne prirode odnosa između određenog državnog

službenika i države o kojoj je riječ (*Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 62.). Sud je utvrdio da član 6. nije primjenjiv u slučaju vojnika otpuštenog iz vojske zbog kršenja discipline koji nije mogao osporiti svoje otpuštanje pred sudom i čija je „posebna veza povjerenja i lojalnosti“ sa državom dovedena u pitanje (*Suküt protiv Turske* (odl.)).

66. Politička prava poput prava na učešće na izborima i na zadržavanje mjesta (izborni spor: vidi *Pierre-Bloch protiv Francuske*, tačka 50.), prava na mirovinu u svojstvu bivšeg zastupnika u parlamentu (*Papon protiv Francuske* (odl.)), ili prava političke stranke na nastavak političkih aktivnosti (predmet koji se odnosi na raspuštanje stranke, vidi *Refah Partisi (Stranka socijalne skrbi) i drugi protiv Turske* (odl.)) ne mogu se smatrati građanskim pravima u smislu člana 6. stav 1. Članstvo ili isključenje iz političke stranke ili udruženja također nisu obuhvaćeni članom 6. (*Lovrić protiv Hrvatske*, tačka 55.). Slično tome, postupak u kojem je nevladinoj organizaciji koja posmatra parlamentarne izbore uskraćen pristup dokumentima koji ne sadrže informacije vezane za samu organizaciju, nije ušao u područje primjene člana 6. stav 1. (*Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb protiv Armenije* (odl.)).

67. Osim toga, Konvencija ne daje pravo, kao takvo, na krivično gonjenje ili kažnjavanje trećih osoba za krivično djelo (*Perez protiv Francuske* [VV], tačka 70.; *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [VV], tačka 218.). Član 6. stav 1. ne nalaže da mora postojati državni sud s nadležnošću da poništava ili stavlja van snage važeći zakon (*James i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 81.).

68. Također, pravo na izvještavanje o stvarima izjavljenim na sudskom ročištu nije „građansko“ pravo u smislu Konvencije (*Mackay i BBC Scotland protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 20.-22.).

69. Zaključak: kada postoji „spor“ koji se odnosi na „građanska prava i obaveze“, kako su definirani u skladu s gore navedenim kriterijima, član 6. stav 1. osobi o kojoj je riječ osigurava pravo da svaki zahtjev koji se odnosi na njena građanska prava i obaveze bude iznesen pred sud. Na taj način ovaj član utjelovljuje „pravo na sud“ čiji je jedan aspekt pravo na pristup sudu, odnosno pravo na pokretanje postupka pred sudovima u građanskim stvarima. Tome su pridodane i garancije propisane članom 6. stav 1. koje se odnose kako na organizaciju i sastav suda, tako i na vođenje

postupka. Ukratko, sve to čini pravo na „pravično suđenje“ (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 36.).

II. Pravo na sud

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na pravičan i javni postupak u razumnom roku, pred neovisnim i nepristranim sudom uspostavljenim na osnovu zakona...“

A. Pravo na sud i pristup sudu

70. Pravo pristupa sudu u smislu člana 6. definirano je u predmetu *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (tačke 28.-36.). Pozivajući se na načela vladavne zakona i izbjegavanja proizvoljne primjene ovlasti koja su u osnovi Konvencije, Sud je utvrdio da pravo na pristup sudu predstavlja neodvojiv aspekt zaštite sadržane u članu 6. (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 76).

71. Pravo na pravično suđenje, zajamčeno članom 6. stav 1., zahtijeva da stranke u sporu imaju na raspolaganju učinkovit sudski pravni lijek koji im omogućava da zahtijevaju svoja građanska prava (*Běleš i drugi protiv Češke Republike*, tačka 49.; *Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 112.).

72. Svako ima pravo iznijeti pred sud svaki zahtjev koji se odnosi na njegova „građanska prava i obaveze“. Na taj način član 6. stav 1. utjelovljuje „pravo na sud“, pri čemu pravo na pristup sudu, odnosno pravo na pokretanje postupka pred sudovima u građanskim stvarima predstavlja jedan njegov aspekt (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 36.; *Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 113.). Stoga se svako može pozvati na član 6. stav 1. ako smatra da je došlo do nezakonitog uplitanja u ostvarivanje nekog od njegovih građanskih prava i ako se žali da nije imao mogućnost podnijeti svoj zahtjev sudu koji zadovoljava ispunjava kriterije člana 6. stav 1. Ako postoji ozbiljan i istinski spor o zakonitosti takvog uplitanja, koji se odnosi na samo postojanje ili na opseg građanskog prava na koje se osoba o kojoj je riječ poziva, član 6. stav 1. daje pravo toj osobi „da o tom pitanju domaćeg prava odluči sud“

(*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 92.; *Markovic i drugi protiv Italije* [VV], tačka 98.). Odbijanje suda da ispita navode pojedinaca koji se tiču usklađenosti određene procedure sa temeljnim procesnim garancijama pravičnog suđenja, ograničava njihov pristup sudu (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV], tačka 131.).

73. „Pravo na sud” i pravo na pristup sudu nisu apsolutna prava. Ona mogu biti ograničena, ali ta ograničenja ne smiju ograničiti ili smanjiti pristup koji je ostavljen pojedincu na takav način ili u takvoj mjeri da narušavaju samu bit tog prava (*Philis protiv Grčke (br.1)*, tačka 59.; *De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske*, tačka 28.; *Stanev protiv Bugarske* [VV], tačka 229.; *Baka protiv Mađarske* [VV], tačka 120.).¹ Nadalje, ograničenje neće biti u skladu sa članom 6. stav 1. ako ne slijedi legitiman cilj i ako ne postoji razuman odnos proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja kojem se teži (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 89.); *Nait-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 115.).

74. Iako je pravo pokretanja građanskopravnog zahtjeva pred sudom rangirano kao jedno od „univerzalno priznatih temeljnih načela prava“, Sud ne smatra su, u sadašnjem stanju međunarodnog prava, ove garancije među normama *jus cogens* (*Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV], tačka 136.).

75. U predmetu *Baka protiv Mađarske* [VV] Sud je primijetio da međunarodni dokumenti i dokumenti Vijeća Evrope, sudska praksa međunarodnih sudova, te praksa drugih međunarodnih tijela, sve veću važnost pridaju procesnoj pravičnosti u predmetima koji se tiču smjenjivanja s dužnosti ili razrješenja sudija, uključujući i intervenciju tijela neovisnih o izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, u pogledu svake odluke koja je od utjecaja na prestanak funkcije sudije (tačka 121.).

76. U odluci *Lovrić protiv Hrvatske* koja se odnosi na isključenje člana jednog udruženja, Sud je istaknuo da se ograničenjem prava na pristup sudu kako bi se osporila takva mjera nastojao postići „legitiman cilj“ održavanja autonomnosti udruženja (pozivajući se na član 11. Konvencije). Opseg sudskog preispitivanja takve mjere može se ograničiti

¹ Vidi također, dio „Pravičnost“.

čak i u značajnoj mjeri, ali osobi o kojoj je riječ ipak ne smije biti uskraćeno pravo pristupa sudu (tačke 71.-73.).

1. Pravo koje je stvarno i učinkovito

77. Pravo pristupa sudu mora biti „stvarno i učinkovito“ (*Bellet protiv Francuske*, tačka 38.). Da bi pravo pristupa sudu bilo učinkovito pojedinac mora „imati jasnu, stvarnu priliku osporiti čin koji predstavlja uplitanje u njegova prava“ (*ibid.*, tačka 36.; *Nunes Dias protiv Portugala* (odl.) u vezi s pravilima koja uređuju nalog za pojavljivanje pred sudom).

78. Pravila koja uređuju formalne korake koje je potrebno poduzeti, te rokove koje treba poštovati u postupku podnošenja žalbe ili zahtjeva za sudsko preispitivanje, imaju za cilj osiguranje pravilnog djelovanja pravosudnog sistema, i naročito, poštovanje načela pravne sigurnosti (*Cañete de Goñi protiv Španije*, tačka 36.). Dakle, pravila o kojima je riječ ili njihova primjena ne bi trebali sprječavati stranke u sporu u korištenju raspoloživih pravnih sredstava (*Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, tačka 36.; *Zvolský i Zvolská protiv Češke Republike*, tačka 51.). Naročito, potrebno je svaki slučaj ocijeniti u svjetlu posebnih karakteristika postupka o kojem je riječ. Prilikom primjene procesnih pravila, sudovi moraju izbjegavati kako pretjerani formalizam koji bi ugrozio pravičnost postupka, tako i pretjeranu fleksibilnost koja bi poništila procesne zahtjeve propisane zakonima (*Hasan Tunç i drugi protiv Turske*, tačke 32.-33.).

79. Suština prava na pristup sudu je ugrožena kada pravila prestanu služiti ciljevima pravne sigurnosti i pravilnog rada pravosuđa i stvore neku vrstu barijere koja onemogućava da o meritumu predmeta stranke odluči nadležni sud (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 98.). Ako vlasti daju neprecizne ili nekompletne informacije o vremenskim rokovima, domaći sudovi bi trebali uzeti u obzir konkretne okolnosti slučaja i ne primjenjivati relevantna pravila i praksu na suviše krut način (uporedi *Clavien protiv Švicarske* (odl.) i *Gajtani protiv Švicarske*).

80. Pravo podnošenja tužbe ili ulaganja žalbe mora nastati od momenta kada stranke mogu stvarno saznati za pravnu odluku koja im nameće neku obavezu ili potencijalno šteti njihovim legitimnim pravima ili interesima. U suprotnom, sudovi bi kašnjenjem sa dostavom svojih

odluka mogli u značajnoj mjeri skratiti vrijeme za podnošenje žalbe ili čak onemogućiti bilo kakvu žalbu. Dostavom, kao načinom komunikacije između sudskog tijela i stranaka, stranke se upoznaju sa sudskom odlukom i sa njenim osnovom, čime im se omogućuje da se žale ako to smatraju potrebnim (*Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, tačka 37.) odnosno, čime se omogućuje zainteresiranoj trećoj strani da intervenira (*Cañete de Goñi protiv Španije*, tačka 40., u vezi s aplikanticom koja nije bila pozvana da iskazuje kao zainteresirana strana u postupku čiji ishod joj je nanio štetu).

81. U širem smislu, odgovornost je domaćih tijela vlasti da postupaju s potrebnom revnošću u nastojanju da stranke budu obaviještene o postupku koji se na njih odnosi kako bi mogle pristupiti i braniti se; obavijest o postupku ne može se u potpunosti ostaviti na volju suprotnoj stranki (vidi sažetak sudske prakse u predmetu *Schmidt protiv Latvije*, tačke 86.-90., 92. i 94.-95. u kojem aplikant nije bio obaviješten o postupku za razvod braka, a Sud je naglasio da je, s obzirom na ono što je bilo u pitanju u tom postupku, bila potrebna posebna revnost tijela vlasti kako bi se osiguralo poštovanje prava na pristup sudu).

82. Sistem općeg objavljivanja administrativnih odluka koji uspostavlja pravičnu ravnotežu između interesa tijela vlasti i osoba o kojima je riječ, naročito na način da im pruža jasnu, stvarnu i učinkovitu mogućnost da ospore te odluke, ne predstavlja nesrazmjerno uplitanje u pravo pristupa sudu (*Geffre protiv Francuske* (odl.)).

Predmet *Zavodnik protiv Slovenije* odnosio se na obavijest u toku stečajnog postupka. Sud je smatrao da je način na koji je dostavljena obavijest o održavanju rasprave (objavljivanjem na oglasnoj ploči suda i u Službenom glasniku) bio neprimjeren, te da je na taj način aplikant onemogućen da ospori diobu imovine (*Zavodnik protiv Slovenije*, tačke 78.-81.).

83. U konkretnim okolnostima nekog predmeta, praktičnost i učinkovitost prava na pristup sudu mogu biti narušene, na primjer na sljedeće načine:

- previsokim troškovima postupka s obzirom na finansijske mogućnosti osobe:

- previsok iznos aktorske kaucije u kontekstu zahtjeva za uključivanje u krivični postupak u svojstvu građanske stranke (*Aït-Mouhoub protiv Francuske*, tačke 57.-58.; *García Manibardo protiv Španije*, tačke 38.-45.);
- previsoke sudske pristojbe (*Kreuz protiv Poljske*, tačke 60.-67.; *Podbielski i PPU Polpure protiv Poljske*, tačke 65.-66.; *Weissman i drugi protiv Rumunije*, tačka 42.; *Georgel i Georgeta Stoicescu protiv Rumunije*, tačke 69.-70., i suprotno, *Reuther protiv Njemačke* (odl.)). U tim slučajevima Sud je razmatrao pitanje sudskih pristojbi koje su nametnute prije pokretanja građanskog postupka, a koje dovele do ometanja prisupa sudu u prvom stepenu ili u kasnijoj fazi postupka za aplikante koji nisu bili u mogućnosti da ih plate. U predmetu *Stankov protiv Bugarske*, tačka 59., Sud je smatrao da visoke sudske pristojbe koje su nametnute na kraju postupka mogu predstavljati ograničenje prava na sud. U predmetima koji se odnose na sudske pristojbe, potrebno je također uzeti u obzir i ponašanje stranke (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 120.);
- pitanjima vezanim za rokove:
 - vrijeme koje je bilo potrebno za odlučivanje o žalbi nakon čega je ona proglašena nedopuštenom (*Melnyk protiv Ukrajine*, tačka 26.; *Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, tačka 38.). Stranke su, ipak, dužne postupati s potrebnom revnošću (*Kamenova protiv Bugarske**, tačke 52.-55.).
 - Sud je smatrao u predmetu *Ivanova i Ivashova protiv Rusije* da nacionalni sudovi ne bi trebali tumačiti domaće pravo na nefleksibilan način čime se nameće obaveza koju stranke nikako ne mogu ispoštovati. Zahtjev da se žalba podnese u roku od mjesec dana od datuma kada je sekretarijat izradio kompletnu kopiju oduke suda - umjesto od momenta kada je podnositeljica žalbe saznala za odluku - učinio je da istek roka ovisi o faktoru koji je u potpunosti izvan kontrole žalitelja. Sud je utvrdio da je pravo na podnošenje žalbe trebalo postati efektivno od momenta

kada se aplikantica mogla stvarno upoznati s cijelim tekstom odluke.

- ograničenje perioda za podnošenje zahtjeva (*Howald Moor i drugi protiv Švicarske*, tačke 79.-80.; *Yagtzilar i drugi protiv Grčke*, tačka 27.). Na primjer, Sud je utvrdio povredu prava na pristup sudu u nizu predmeta u kojima je do prekida krivičnog postupka i posljedičnog neispitivanja građanskog zahtjeva došlo zbog nedostatka revnosti od strane domaćih vlasti (*Atanasova protiv Bugarske*, tačke 35.-47.). Pretjerano kašnjenje u ispitivanju zahtjeva također može učiniti bespredmetnim pravo na pristup sudu (*Kristiansen i Tyvik AS protiv Norveške*).
- odobrenje za podnošenje žalbe nakon isteka roka i prihvaćanje redovne žalbe podnesene nakon proteka dužeg vremenskog perioda iz razloga koji ne izgledaju naročito uvjerljivi, može imati za posljedicu kršenje načela pravne sigurnosti i prava na pristup sudu (*Magomedov i drugi protiv Rusije*, tačke 87.-89., u kojem su zakašnjele žalbe u korist nadležnih vlasti prihvaćene nakon produženja žalbenog roka bez opravdanog razloga);
- pitanjima vezanim za nadležnost (vidi, na primjer, *Arlewin protiv Švedske*, koji se tiče prijenosa televizijskog programa iz druge zemlje Evropske Unije). Štoviše, kada je protiv nje podnesena tužba za naknadu štete, država ima pozitivnu obavezu da omogući identifikaciju odgovornog tijela (*Georgel i Georgeta Stoicescu protiv Rumunije*, tačke 69.-71.).
- pitanjima vezanim za dokaze, kada su zahtjevi u vezi s teretom dokazivanja pretjerano kruti (*Tence protiv Slovenije*, tačke 35.-38.);
- postojanjem procesnih prepreka koje sprječavaju ili ograničavaju mogućnost obraćanja sudu:
 - kada domaći sudovi osobito strogo tumače neko procesno pravilo (pretjerani formalizam) to može aplikante lišiti njihovog prava na pristup sudu (*Pérez de Rada Cavanilles protiv Španije*, tačka 49.; *Miragall Escolano i drugi protiv Španije*, tačka 38.; *Sotiris i Nikos Koutras ATTEE protiv*

Grčke, tačka 20.; *Běleš i drugi protiv Češke Republike*, tačka 50.; *RTBF protiv Belgije*, tačke 71.-72. i 74.; *Miessen protiv Belgije*, tačke 72.-74.; *Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 97.);

- razmatranje vrijednosti spora (ratione valoris prag dopuštenosti) kako bi se utvrdila nadležnost višeg suda (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 73., tačke 85.-86.);
- zahtjevi vezani uz izvršenje ranije odluke mogu narušiti pravo na pristup sudu, na primjer kada nedostatak sredstava aplikanta onemogućuje čak i da započne postupiti u skladu s ranijom presudom. (*Annoni di Gussola i drugi protiv Francuske*, tačka 56.; uporedi s *Arvanitakis protiv Francuske* (odl.));
- procesna pravila koja određenim subjektima zabranjuju pokretanje sudskih postupaka (*Sveti manastiri protiv Grčke*, tačka 83.; *Philis protiv Grčke (br.1)*, tačka 65.; *Lupaş i drugi protiv Rumunije*, tačke 64.-67.; i, u vezi s odraslim osobama bez poslovne sposobnosti, *Stanev protiv Bugarske* [VV], tačke 241.-45.; *Nataliya Mikhaylenko protiv Ukrajine*, tačka 40.; i uporedi s *R.P. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).²

Međutim, opet na temu formalizma, uvjeti za dopuštenost žalbe koja se odnosi na primjenu materijalnog prava mogu sasvim legitimno biti strožiji nego za običnu žalbu. S obzirom na posebnu prirodu uloge kasacijskog suda, postupak koji se provodi pred tim sudom može biti formalniji, naročito kada se postupak pred njim vodi nakon što je prvostepeni, a zatim i žalbeni sud proveo postupak u predmetu, pri čemu su oba imala punu nadležnost (*Levages Prestations Services protiv Francuske*, tačke 44.-48.; *Brualla Gómez de la Torre protiv Španije*, tačke 34.-39.). U općenitijem smislu, u presudi u predmetu *Zubac protiv Hrvatske* [VV] ponovljena su opća načela u pogledu pristupa višem sudu (tačke 80.-82. te tačka 84.) kao i sudska praksa o formalizmu (tačke 96.-99.). Konkretno, pitanja „pravne sigurnosti“ i „pravilnog rada pravosuđa“ predstavljaju

² Vidi također dio “Pravna pomoć”.

dva centralna elementa za pravljenje razlike između pretjeranog formalizma i prihvatljive primjene procesnih formalnosti (tačka 98.).

84. U predmetu *Trevisanato protiv Italije* Sud nije utvrdio problem u vezi sa zahtjevom da specijalizirani advokati zakluče svaki žalbeni osnov žalbe podnesene kasacijskom sudu s jednim pasusom koji rezimira obrazloženje i eksplicitno identificira pravno načelo koje je navodno bilo prekršeno (tačke 42.-45.). Sud je također utvrdio da su legitimni razlozi koji su povezani s ubrzanjem i pojednostavljenjem razmatranja predmeta od strane kasacijskog suda (*Miessen protiv Belgije*, tačka 71.).

85. U načelu, postavljanje konkretnih pragova vrijednosti (kriterij dopuštenosti *ratione valoris*) za pristup vrhovnom sudu slijedi legitiman cilj kojim se osigurava da se sud bavi samo stvarima od važnosti koja priliči njegovoj ulozi (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 73., tačka 83. i tačka 105.). Međutim, proporcionalnost takvog ograničenja mora se cijeliti od slučaja do slučaja (tačke 106.-107.), a Sud je postavio precizne kriterije za ocjenu o tome jesu li domaća tijela izašla iz okvira polja svoje slobodne procjene u predmetnom slučaju (tačke 108.-109.).

86. Nadalje, član 6. stav 1. garantira ne samo pravo na pokretanje postupka, već i pravo da sud odluči o sporu (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 86.; *Kutić protiv Hrvatske*, tačke 25. i 32., u vezi s obustavom postupka; *Aćimović protiv Hrvatske*, tačka 41.; *Beneficio Cappella Paolini protiv San Marina*, tačka 29., u vezi sa uskraćivanjem pristupa pravosuđu).

87. Pravo na sud također može biti prekršeno ako sud ne ispoštuje zakonski rok za donošenje odluke o žalbama protiv serije odluka ograničenog trajanja (*Musumeci protiv Italije*, tačke 41.-43.), ili ako odluka nije donesena (*Ganci protiv Italije*, tačka 31.). „Pravo na sud“ također obuhvaća i izvršenje presuda.³

88. Prilikom ispitivanja proporcionalnosti ograničenja pristupa građanskom sudu, Sud uzima u obzir procesne greške počinjene tokom postupka koje su aplikantu onemogućile taj pristup, I utvrđuje da li je aplikant morao snositi prekomjeren teret zbog takvih grešaka. Postavljeni su odgovarajući kriteriji za ocjenu o tome da bi posljedice takvih grešaka

³ Vidi dio “Izvršenje”.

trebao snositi aplikant ili nadležna tijela vlasti (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačke 90.-95., tačka 119.). Kada su greške nastale na nižim sudovima, Sud je cijenio ulogu koju je nakon toga imao Vrhovni sud (tačke 122.-124.).

2. Ograničenja

89. Pravo na pristup sudu nije apsolutno, već može biti podvrgnuto ograničenjima koja su implicitno dopuštena (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 38.; *Stanev protiv Bugarske* [VV], tačka 230.). Ovo vrijedi naročito kada je riječ o uvjetima za dopuštenost žalbe, budući da to samom svojom prirodom zahtijeva reguliranje od strane države koja u tom pogledu uživa određenu slobodu procjene (*Luordo protiv Italije*, tačka 85.).

90. Ipak, primijenjena ograničenja ne smiju ograničiti ili smanjiti pristup koji je ostavljen pojedincu na takav način ili u takvoj mjeri da narušavaju samu bit prava. Nadalje, ograničenje neće biti u skladu sa članom 6. stav 1. ako ne teži „legitimnom cilju“, te ako ne postoji „razuman odnos proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se nastoji postići“ (*Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 57.; *Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 65.; *Markovic i drugi protiv Italije* [VV], tačka 99.; *Naït-Liman protiv Švicarske* [VV], tačke 114.- 115.).

91. Pravo na pristup sudu može u određenim okolnostima biti podvrgnuto legitimnim ograničenjima kao što su zakonski rokovi zastare (*Stubbings i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 51.-52.), naredbe za aktorsku kauciju (*Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 62.-67.), obavezno pravno zastupanje (*R.P. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 63.-67.), ili uvjet da se prije podnošenja odšetnog zahtjeva protiv države pokuša postići prijateljska nagodba (*Momčilović protiv Hrvatske*, tačke 55.-57.).

92. Kada je pristup sudu ograničen zakonom ili u praksi, Sud ispituje da li ograničenje utiče na sadržaj tog prava i, naročito, da li ono teži legitimnom cilju i da li postoji razuman odnos proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se nastoji postići: *Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 57. U pogledu proporcionalnosti ograničenja, opseg polja slobodne procjene države može ovisiti, između

ostalog, o relevantnom međunarodnom pravu u ovoj oblasti (*Nait-Liman protiv Švicarske* [VV], tačke 173.- 174.). U predmetima u kojima je riječ o pitanjima koja su predmet konstantnog razvoja u državama članicama, opseg polja slobodne procjene može također ovisiti i o tome da li postoji „Evropski konsenzus“ ili barem određeni trend među zemljama članicama (*ibid.*, tačka 175.). Ne može se utvrditi povreda člana 6. stav 1. ako je ograničenje u skladu s načelima koja je utvrdio Sud.

93. Da li osoba ima utuživ domaći zahtjev može ovisiti ne samo o samom materijalnom sadržaju relevantnog građanskog prava kako je definirano u domaćem pravu, nego i o procesnim preprekama koje sprječavaju ili ograničavaju mogućnost podnošenja potencijalnih zahtjeva sudu (*McElhinney protiv Irske* [VV], tačka 24.). Član 6. stav 1. ne garantira bilo koji određeni sadržaj građanskih „prava“ u materijalnom zakonu države članice: Sud ne može tumačenjem člana 6. stav 1. stvoriti neko materijalno pravo koje nema zakonski osnov u državi o kojoj je riječ (*Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačke 87. i 98.). U predmetu *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV] Sud je smatrao da su poteškoće s kojima su se susreli aplikanti u pokušajima da osiguraju povrat crkvene zgrade nastale iz važećeg materijalnog prava, te da nisu povezane sa bilo kakvim ograničenjem prava na pristup sudu. Sud je stoga utvrdio da nije došlo do povrede člana 6. stav 1. (tačke 99. i 106.).

94. Ograničenja nadležnosti domaćih sudova da se bave djelima izvršenim u inozemstvu: takva ograničenja mogu slijediti legitimne ciljeve povezane s načelima pravilnog rada pravosuđa i održavanja djelotvornosti domaćih sudskih odluka (*Nait-Liman protiv Švicarske* [VV], tačka 122.).

95. Imunitet međunarodnih organizacija u odnosu na nadležnost domaćih sudova (vidi, posebno *Stichting Majke Srebrenice i drugi protiv Holandije* (odl.), tačka 139.): ovo pravilo, koje je zasnovano na međunarodnim ugovorima i koje slijedi legitiman cilj (*Waite i Kennedy protiv Njemačke* [VV], tačka 63.) – dozvoljeno je sa stanovišta člana 6. stav 1. samo ako ograničenje koje proizlazi iz njega nije nesrazmjerno. Stoga će to ograničenje biti u skladu sa članom 6. stav 1. ako osobe na koje se ono odnosi imaju na raspolaganju razumna alternativna sredstva kojima mogu učinkovito zaštititi svoja prava iz Konvencije (*ibid.*, tačke 68-74; *Prince Hans-Adam II od Lihtenštajna protiv Njemačke* [VV], tačka 48.;

Chapman protiv Belgije (odl.), tačke 51.-56.; i *Klausecker protiv Njemačke* (odl.), tačke 69.-77., u vezi s alternativom postupku arbitraže). Međutim, iz toga ne slijedi da u nedostatku alternativnog pravnog lijeka priznavanje imuniteta međunarodne organizacije predstavlja, *ipso facto*, povredu prava na pristup sudu (*Stichting Majke Srebrenice i drugi protiv Holandije* (odl.), tačka 164.).

96. Odluka u predmetu *Stichting Majke Srebrenice i drugi protiv Holandije* (odl.) odnosila se na davanje imuniteta Ujedinjenim narodima (UN) pred domaćim sudovima. Sud je smatrao da su operacije koje je uspostavilo Vijeće sigurnosti UN- prema Poglavlju VII Povelje UN-a od temeljnog značaja za misiju UN-a da osigura međunarodni mir i sigurnost. Prema tome, Konvencija se ne bi mogla tumačiti na način na koji bi djela i propusti Vijeća sigurnosti bili stavljeni pod domaću nadležnost ako ne postoji odluka UN-a u tom smislu. Kada bi se takve operacije stavile pod nadležnost domaćih tijela, to bi značilo davanje dozvole bilo kojoj državi da se preko svojih sudova upliće u ispunjavanje ključne misije UN-a na tom polju, uključujući i efikasno provođenje njegovih operacija (tačka 154.). Sud je dodao da međunarodno pravo ne podržava stav da građanska tužba treba dovesti do toga da domaći sudovi ukinu imunitet Ujedinjenih naroda od sudskog postupka isključivo iz razloga što je tužba zasnovana na navodima o naročito teškom kršenju norme međunarodnog prava, pa čak i ako je to *jus cogens* norma (tačka 158.).

97. Imunitet države: doktrina imuniteta strane države općenito je prihvaćena u zajednici naroda. (*Stichting Majke Srebrenice i drugi protiv Holandije* (odl.), tačka 158.). Mjere koje je poduzela država članica, a koje odražavaju općeprihvaćena pravila međunarodnog javnog prava o državnom imunitetu, ne predstavljaju automatski nesrazmjerno ograničenje prava na pristup sudu. (*Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 36.; *McElhinney protiv Irske* [VV], tačka 37.; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], tačka 49.).

- Imunitet države u odnosu na nadležnost sudova: u predmetima u kojima primjena načela imuniteta države ograničava ostvarivanje prava na pristup sudu potrebno je utvrditi opravdavaju li okolnosti predmeta takvo ograničenje. Ograničenje mora težiti legitimnom cilju i biti srazmjerno tom cilju (*ibid.*, tačke 51.-54.; *Cudak Protiv Litvanije* [VV], tačka 59.).

Davanje suverenog imuniteta državi u građanskom postupku teži „legitimnom cilju“ poštovanja međunarodnog prava radi razvijanja dobrih odnosa između država (*Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 34.; *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 54.; *Treska protiv Albanije i Italije* (odl.)). Što se tiče pitanja da li je poduzeta mjera srazmjerna, ona u nekim predmetima može narušiti samu bit prava pojedinca na pristup sudu (*Cudak Protiv Litvanije* [VV], tačka 74.; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], tačka 49.; *Naku protiv Litvanije i Švedske*, tačka 95.), dok u drugim predmetima to ne mora biti slučaj (*Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 67.; *Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 39; *McElhinney protiv Irske* [VV], tačka 38.).

Granice imuniteta države u odnosu na nadležnost sudova određuje razvoj međunarodnog običajnog prava. Tako je Sud zapazio trend u međunarodnom i komparativnom pravu da se ograniči imunitet države u pogledu sporova vezanih za zaposlenje uz izuzetak onih koji se odnose na zapošljavanje osoblja ambasada (*Cudak Protiv Litvanije* [VV], tačke 63. *et seq.*; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], tačke 53.-54. i 57.-58.; *Naku protiv Litvanije i Švedske*, tačka 89., u vezi s otpuštanjem osoblja ambasade; vidi također *Wallishausser protiv Austrije*, u vezi sa dostavljanjem poziva u postupku protiv strane države koji se odnosi na zaostatke u plaćama). Također je moguće je imati restriktivan pristup u pogledu imuniteta u odnosu na komercijalne pravne poslove između države i stranih fizičkih osoba (*Oleynikov protiv Rusije*, tačke 61. i 66.).

S druge strane, Sud je 2001. godine utvrdio da, iako izgleda kako postoji trend u međunarodnom i komparativnom pravu da se ograniči imunitet države u pogledu osobne ozljede prouzrokovane djelom ili propustom unutar države u kojoj se vodi postupak, ta praksa nipošto nije univerzalna (*McElhinney protiv Irske* [VV], tačka 38.).

Osim toga, Sud je 2014. godine utvrdio da, iako se javlja određena podrška za posebno pravilo ili izuzetak u međunarodnom javnom pravu u predmetima koji se odnose na građanske tužbe zbog mučenja podnesene protiv dužnosnika

strane države, veliki dio autoriteta podržava stav da pravo države na imunitet ne može biti zaobiđeno tako što će se tužiti njeni službenici ili predstavnici umjesto nje (*Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 213.-15., u vezi s odbijanjem razmatranja aplikantove građanske tužbe s navodima o mučenju zbog imuniteta na koji se pozvala država o kojoj je riječ i njeni dužnosnici).

- Imunitet države od izvršenja sam po sebi nije u suprotnosti sa članom 6. stav 1. Sud je 2005. godine utvrdio da su svi međunarodni pravni instrumenti koji uređuju imunitet države uspostavili opće načelo prema kojem, u skladu s određenim strogo definiranim izuzecima, strane države uživaju imunitet od izvršenja na teritoriji države u kojoj se vodi postupak (*Manoilescu i Dobrescu protiv Rumunije i Rusije* (odl.), tačka 73.). Primjera radi, Sud je 2002. utvrdio da „iako su grčki sudovi naložili njemačkoj državi da aplikantima isplati naknadu štete, to nije nužno značilo obavezu grčke države da se pobrine da aplikanti mogu naplatiti svoja potraživanja u izvršnom postupku u Grčkoj “ (*Kalogeropoulou i drugi protiv Grčke i Njemačke* (odl.)). Ove odluke su važeće u odnosu na stanje međunarodnog prava u relevantno vrijeme i ne sprječavaju dalji razvoj tog prava.

98. Parlamentarni imunitet: prema dugogodišnjoj praksi, države općenito daju različite stepene imuniteta parlamentarnim zastupnicima kako bi predstavnicima naroda omogućile slobodu govora i spriječile da stranački pristrane pritužbe ometaju parlamentarne funkcije (*C.G.I.L. i Cofferati protiv Italije* (br. 2), tačka 44.). Stoga parlamentarni imunitet može biti u skladu sa članom 6., pod uvjetom da:

- teži legitimnim ciljevima: zaštititi slobode govora u parlamentu i održavanju odvojenosti zakonodavne i sudske vlasti (*A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 75.-77. i 79.);
- nije nesrazmjeran sa ciljevima koji se nastoje postići (ako dotična osoba ima razumna alternativna sredstva za učinkovitu zaštitu svojih prava (*ibid.*, tačka 86.) i ako se imunitet veže samo uz izvršavanje parlamentarnih funkcija (*ibid.*, tačka 84.; *Zollmann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)). Nepostojanje

bilo kakve jasne veze sa parlamentarnim aktivnostima zahtijeva usko tumačenje koncepta proporcionalnosti između cilja koji se nastoji postići i upotrijebljenih sredstava (*Cordova protiv Italije (br. 2.)*, tačka 64.; *Syngelidis protiv Grčke*, tačka 44.). Pravo pojedinaca na pristup sudu ne smije se ograničiti na način nespojiv sa članom 6. stav 1. kad god je sporne izjave dao parlamentarni zastupnik (*Cordova protiv Italije (br. 1.)*, tačka 63.; *C.G.I.L. i Cofferati protiv Italije (br. 2.)*, tačke 46.-50., pri čemu, štoviše, žrtve nisu imale na raspolaganju nikakva razumna alternativna sredstva za zaštitu svojih prava).

99. Izuzeće sudija u odnosu na nadležnost sudova također nije protivno članu 6. stav 1. ako teži legitimnom cilju, odnosno pravilnom djelovanju pravosuđa (*Ernst i drugi protiv Belgije*, tačka 50.), i poštuje načelo proporcionalnosti u smislu da aplikanti imaju razumna alternativna sredstva za učinkovitu zaštitu svojih prava iz Konvencije (*Ernst i drugi protiv Belgije*, tačke 53.-55.).

100. Imunitet državnih službenika: ograničenje mogućnosti pojedinaca da pokrenu sudski postupak radi osporavanja izjava i zaključaka državnih službenika koji štete njihovom ugledu može slijediti legitiman cilj u javnom interesu (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 70.); međutim, između upotrijebljenih sredstava i tog legitimnog cilja mora postojati proporcionalnost (*ibid.*, tačke 75.-82.). Predmet *Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (tačke 213.-15.) odnosio se na odbijanje razmatranja građanske tužbe aplikanata u vezi s navodima o mučenju zbog imuniteta na koji se pozvala država o kojoj je riječ i njeni dužnosnici. Sud se uvjerio da je davanje imuniteta državnim dužnosnicima u ovom konkretnom slučaju odražavalo općepriznata pravila međunarodnog javnog prava, ukazujući pri tome da je događaje u toj oblasti potrebno držati pod nadzorom.

101. Imunitet šefa države: s obzirom na funkcije koje obavljaju šefovi država, Sud je smatrao prihvatljivim da im se pruži funkcionalni imunitet kako bi se zaštitila njihova sloboda izražavanja i da bi se održala odvojenost vlasti u okviru države. Parametri takvog imuniteta moraju biti uređeni pravilima. Trajni i apsolutni imunitet koji se nikada ne može ukinuti predstavljao bi nesrazmjerno ograničenje prava na pristup sudu (*Urechean i Pavlicenco protiv Republike Moldavije*, tačke 47.-55.).

102. Ograničenja imuniteta: ne bi bilo u skladu s vladavinom prava u demokratskom društvu, niti s temeljnim načelima člana 6. stav 1., prvenstveno s načelom prema kojem mora biti moguće podnijeti građansku tužbu sudiji na odlučivanje, kada bi država mogla, bez ograničenja ili kontrole koju provode izvršna tijela Konvencije, ukloniti iz nadležnosti sudova cijeli niz građanskih tužbi ili dodijeliti velikim skupinama ili kategorijama osoba imunitet od građanske odgovornosti (*McElhinney protiv Irske* [VV], tačke 23.-26.; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], tačka 50.).

103. Presuda u predmetu *Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV] odnosila se na oduzimanje imovine prema Rezoluciji 1483 (2003) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda. Presuda utvrđuje načela u pogledu dostupnosti odgovarajućeg sudskog nadzora domaćih sudova nad mjerama usvojenim na domaćem nivou u skladu s odlukama donesenim u okviru sistema sankcija UN-a. Sud je u konkretnom predmetu smatrao da u Rezoluciji 1483 (2003.) ne postoji ništa što bi eksplicitno sprječavalo domaće sudove da preispituju, u smislu zaštite ljudskih prava, mjere koje su poduzete na domaćem nivou u skladu s tom Rezolucijom. Ako rezolucija ne sadrži eksplicitno isključenje mogućnosti sudskog preispitivanja, uvijek se mora tumačiti na način da ovlašćuje države da vrše dovoljan nadzor kako bi se izbjegla svaka proizvoljnost u njenoj implementaciji, u cilju uspostave pravične ravnoteže između suprotstavljenih interesa o kojima je riječ. Svaka implementacija rezolucije Vijeća sigurnosti bez mogućnosti sudskog nadzora u cilju sprječavanja proizvoljnosti podrazumijevala bi odgovornost države prema članu 6. Konvencije.

B. Odricanje

1. Načelo

104. Ne može se smatrati da se osoba odrekla nekog prava ako on ili ona nije znala za postojanje tog prava ili s njim povezanog postupka (*Schmidt protiv Latvije*, tačka 96. i citirana praksa).

105. U domaćim pravnim sistemima država članica, odricanje osobe od prava da o njegovom ili njenom predmetu odluči sud često se susreće u

građanskim stvarima, osobito u obliku arbitražnih klauzula u ugovorima. Odricanje koje ima neosporne prednosti za osobu o kojoj je riječ, kao i za pravilno djelovanje pravosuđa, u načelu nije protivno Konvenciji (*Deweer protiv Belgije*, tačka 49.; *Pastore protiv Italije* (odl.)). Stoga član 6. ne sprječava uspostavu arbitražnih sudova kako bi se riješili određeni sporovi (*Transado – Transportes Fluviais Do Sado, S.A. protiv Portugala* (odl.)). Stranke u predmetu su slobodne odlučiti da nije potrebno da se redovni sudovi bave određenim sporovima koji mogu nastati iz izvršavanja ugovora. Prihvatanjem klauzule o arbitraži, stranke se dobrovoljno odriču određenih prava zaštićenih Konvencijom (*Eiffage S.A. i drugi protiv Švicarske* (odl.); *Tabbane protiv Švicarske* (odl.), tačka 27.).

2. Uvjeti

106. Osobe se mogu odreći svog prava na sud u korist arbitraže, pod uvjetom da je takvo odricanje dopušteno, te izvršeno slobodno i nedvosmisleno (*Suda protiv Češke Republike*, tačke 48.-49. i citirana sudska praksa; *Tabbane protiv Švicarske* (odl.), tačke 26.-27. i 30.). Prevelika važnost se u demokratskom društvu pridaje pravu na sud da bi se to pravo izgubilo samo zato što je osoba stranka u nagodbi postignutoj u postupku koji je sporedni u odnosu na sudski postupak (*Suda protiv Češke Republike*, tačka 48.). Odricanje mora pratiti minimum zaštite koja je srazmjerna njegovoj važnosti (*Eiffage S.A. i drugi protiv Švicarske* (odl.); *Tabbane protiv Švicarske* (odl.), tačka 31.).

107. U sudskoj praksi je napravljena razlika između dobrovoljne i obavezne arbitraže. U načelu, u predmetu dobrovoljne arbitraže ne pokreće se niti jedno pitanje prema članu 6., budući da se u nju ulazi slobodnom voljom. Međutim, u predmetu obavezne arbitraže – odnosno, kada arbitražu nalaže zakon – strane nemaju mogućnost da izuzmu svoj spor iz nadležnosti arbitražnog suda koji, stoga, mora pružiti garancije utvrđene u članu 6. stav 1. Konvencije (*Tabbane protiv Švicarske* (odl.), tačke 26.-27. i citirana sudska praksa). U citiranoj odluci Sud je smatrao da klauzula o odricanju i relevantna zakonska odredba teže legitimnom cilju, odnosno promoviranju pozicije Švicarske kao mjesta arbitraže putem fleksibilnih i brzih procedura, uz poštovanje ugovorne slobode aplikanta (tačka 36.).

C. Pravna pomoć

1. Pružanje besplatne pravne pomoći

108. Član 6. stav 1. ne podrazumijeva da država mora osigurati besplatnu pravnu pomoć za svaki spor koji se odnosi na „građansko pravo“ (*Airey protiv Irske*, tačka 26.). Postoji jasna razlika između člana 6. stav 3. (c) – koji jamči pravo na besplatnu pravnu pomoć u krivičnom postupku pod određenim uvjetima – i člana 6. stav 1., u kojem se ne spominje pravna pomoć (*Essaadi protiv Francuske*, tačka 30.).

109. Međutim, Konvencija je namijenjena zaštiti prava koja su praktična i učinkovita, naročito prava na pristup sudu. Stoga član 6. stav 1. ponekad može obavezivati državu da osigura pomoć advokata kad se pokaže da je takva pomoć neophodna za učinkovit pristup sudu (*Airey protiv Irske*, tačka 26.).

110. Odgovor na pitanje da li član 6. nalaže postavljanje pravnog zastupnika pojedinoj stranci u sporu ovisit će o konkretnim okolnostima predmeta (*ibid.*; *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 61.; *McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 48.). Ono što treba utvrditi jeste da li bi, s obzirom na sve okolnosti, nepružanje besplatne pravne pomoći uskratilo aplikantu pravično suđenje (*ibid.*, tačka 51.).

111. Odgovor na pitanje da li član 6. podrazumijeva obavezu pružanja pravne pomoći ovisit će, između ostalih faktora, o:

- važnosti onoga što se dovodi u pitanje za aplikanta (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 61.; *P., C. i S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 100.);
- složenosti relevantnog prava ili postupka (*Airey protiv Irske*, tačka 24.);
- sposobnosti aplikanta da se sam učinkovito zastupa (*McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 48.-62.; *Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 61.);
- postojanju zakonske obaveze pravnog zastupanja (*Airey protiv Irske*, tačka 26.; *Gnahoré protiv Francuske*, tačka 41. *in fine*).

112. Međutim, pravo o kojem je riječ nije apsolutno i stoga može biti dopušteno postaviti uvjete za odobravanje besplatne pravne pomoći uzimajući u obzir sljedeće faktore, uz one navedene u prethodnoj tački:

- finansijsku situaciju stranke u sporu (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 62.);
- njegove ili njene izgleda za uspjeh u postupku (*ibid.*).

Dakle, može postojati sistem besplatne pravne pomoći u kojem se odabiru predmeti koji zadovoljavaju uvjete za takvu pomoć. Međutim, sistem koji je ustanovio zakonodavac mora pružiti pojedincima sigurne garancije za zaštitu od proizvoljnosti (*Gnahoré protiv Francuske*, tačka 41.; *Essaadi protiv Francuske*, tačka 36.; *Del Sol protiv Francuske*, tačka 26.; *Bakan protiv Turske*, tačke 75.-76. s upućivanjem na presudu u predmetu *Aerts protiv Belgije* u vezi s narušavanjem same suštine prava na pristup sudu). Prema tome, važno je imati u vidu kvalitet sistema besplatne pravne pomoći u nekoj državi (*Essaadi protiv Francuske*, tačka 35.) i provjeriti je li metoda koju su odabrale vlasti u skladu s Konvencijom (*Santambrogio protiv Italije*, tačka 52.; *Bakan protiv Turske*, tačke 74.-78.; *Pedro Ramos protiv Švicarske*, tačke 41.-45.).

113. Od suštinske je važnosti da sud obrazloži odbijanje besplatne pravne pomoći, te da s revnošću rješava zahtjeve za besplatnu pravnu pomoć (*Tabor protiv Poljske*, tačke 45.-46.; *Saoud protiv Francuske*, tačke 133.-36.).

114. Također, odbijanje besplatne pravne pomoći stranim pravnim osobama nije u suprotnosti sa članom 6. (*Granos Organicos Nacionales S.A. protiv Njemačke*, tačke 48.-53.).

2. Učinkovitost pružene pravne pomoći

115. Država nije odgovorna za postupke advokata postavljenog po službenoj dužnosti. To proizlazi iz neovisnosti advokature od države (*Staroszczyk protiv Poljske*, tačka 133.), te iz toga što je vođenje odbrane u osnovi stvar između optuženog i njegovog branitelja, bilo da je branitelj postavljen u sklopu sistema besplatne pravne pomoći ili je privatno finansiran. Vođenje odbrane kao takve ne može, osim u posebnim okolnostima, povlačiti odgovornost države na temelju Konvencije (*Tuziński protiv Poljske (odl.)*).

116. Međutim, postavljanje advokata za zastupanje stranci samo po sebi ne jamči učinkovitu pomoć (*Siałkowska protiv Poljske*, tačke 110. i 116.). Advokat postavljen u svrhu pružanja besplatne pravne pomoći može biti dugoročno spriječen zastupati stranku ili može izbjegavati svoje dužnosti. Ako su obaviještena o takvoj situaciji, nadležna državna tijela moraju ga zamijeniti; kada to ne bi učinili, stranka u sporu bila bi praktično lišena učinkovite pomoći, unatoč tome što joj je odobrena besplatna pravna pomoć (*Bertuzzi protiv Francuske*, tačka 30.).

117. Odgovornost države je prije svega da osigura potrebnu ravnotežu između učinkovitog ostvarivanja prava na pristup pravosuđu, s jedne strane i neovisnosti advokature, s druge strane. Sud je jasno naglasio da svako odbijanje advokata postavljenog po službenoj dužnosti za pružanje besplatne pravne pomoći da postupa, mora zadovoljiti određene zahtjeve kvaliteta. Ti zahtjevi neće biti ispunjeni u slučaju kada nedostaci u sistemu besplatne pravne pomoći osobama uskrate „stvarni i učinkovit“ pristup sudu na koji imaju pravo (*Staroszczyk protiv Poljske*, tačka 135.; *Siałkowska protiv Poljske*, tačka 114. - povreda).

III. Institucionalni zahtjevi

Član 6. stav 1. Konvencije

“1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama... ima pravo na .. postupak ... pred neovisnim i nepristranim sudom uspostavljenim na osnovu zakona...”

A. Pojam “suda”

1. Autonoman pojam

118. Tijelo koje nije kategorizirano kao jedan od državnih sudova može ipak, u smislu člana 6. stava 1., biti obuhvaćeno pojmom „sud“ u materijalnom smislu te riječi (*Sramek protiv Austrije*, tačka 36.).

119. Sud u suštinskom smislu te riječi obilježava njegova pravosudna funkcija, odnosno to što odlučuje o pitanjima iz svoje nadležnosti na temelju vladavine prava i nakon postupka provedenog na propisani način (*ibid.*, tačka 36.; *Kipar protiv Turske* [VV], tačka 233.).

120. Ovlast odlučivanja svojstvena je samom pojmu „sud“. Postupak mora osigurati „odlučivanje suda o pitanjima u sporu“ kako to nalaže član 6. stav 1. (*Bentham protiv Holandije*, tačka 40.).

121. Stoga nije dovoljna samo ovlast davanja savjetodavnog mišljenja bez obavezujuće snage, čak i ako se to mišljenje slijedi u velikoj većini predmeta (*ibid.*).

122. U smislu člana 6. stava 1. „sud“ ne mora biti dio standardnog pravosudnog sistema države. On može biti ustanovljen za rješavanje određenog predmeta koji se može na odgovarajući način riješiti izvan sistema redovnih sudova. Ono što je važno da bi se osiguralo poštovanje člana 6. stava 1. su važeće garancije, kako materijalne, tako i procesne (*Rolf Gustafson protiv Švedske*, tačka 45.).

123. „Sud“ stoga može biti tijelo uspostavljeno za odlučivanje u ograničenom broju konkretnih pitanja, pod uvjetom da uvijek pruža odgovarajuće garancije (*Lithgow i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 201. – u kontekstu arbitražnog suda).

124. To što izvršava mnoge funkcije (upravnu, regulatornu, presuđujuću, savjetodavnu i disciplinsku) ne može *samo po sebi* isključiti neku instituciju iz kategorije „suda“ (*H. protiv Belgije*, tačka 50.)).

125. Ovlast donošenja obavezujuće odluke koju ne može izmijeniti tijelo koje nije pravosudno na štetu pojedine stranke svojstvena je samom pojmu „sud“ (*Van de Hurk protiv Holandije*, tačka 45.). Jedan od temeljnih aspekata vladavine prava je načelo pravne sigurnosti koje, između ostalog, zahtijeva da u situaciji kada su sudovi pravomoćno odlučili o nekom pitanju, njihova odluka se ne može dovoditi u pitanje (slično, u predmetu u kojem je podnesen zahtjev za dopuštenje podnošenja žalbe: *Brumarescu protiv Rumunije* [VV], tačka 61.).⁴

126. „Sud“ također mora zadovoljiti niz drugih pretpostavki - neovisnost, posebno u odnosu na izvršnu vlast; nepristranost; trajanje mandata njegovih članova; garancije koje proizlaze iz njegovih postupaka - od kojih se neke pojavljuju u tekstu člana 6. stava 1. (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 55.; *Kipar protiv Turske* [VV], tačka 233.). I neovisnost i nepristranost zasigurno predstavljaju ključne komponente pojma „sud“.⁵

127. Među primjerima tijela kojima je priznat status „suda“ u smislu člana 6. stava 1. Konvencije su:

- regionalno tijelo za pravne poslove povezane s nekretninama: (*Sramek protiv Austrije*, tačka 36.);
- odbor za naknadu štete u krivičnim predmetima: (*Rolf Gustafson protiv Švedske*, tačka 48.);
- odbor za rješavanje sporova vezanih za šumarstvo: (*Argyrou i drugi protiv Grčke*, tačka 27.).

⁴ Vidi također dio “Izvršenje presuda”.

⁵ Vidi dio “Neovisnost i nepristranost”.

2. Nivo nadležnosti

128. Iako član 6. stav 1. ne obavezuje države potpisnice da ustanove žalbene ili kasacijske sudove, država koja ustanovi takve sudove treba osigurati da osobe koje podliježu zakonu imaju pred tim sudovima temeljne garancije sadržane u članu 6. stav 1. (*Platakou protiv Grčke*, tačka 38.); *Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 80.):

- ocjena *in concreto*: način na koji se član 6. stav 1. primjenjuje na žalbene ili kasacijske sudove ovisit će o posebnim karakteristikama datog postupka. Uvjeti za dopuštenost revizije mogu biti strožiji nego za običnu žalbu (*Levages Prestations Services protiv Francuske*, tačka 45.); *Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 82.).
- ocjena *in globo*: mora se voditi računa o cjelini postupka provedenog u domaćem pravnom poretku (*Levages Prestations Services protiv Francuske*, tačka 45.; *Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 82.). Prema tome, viši ili najviši sud može, u nekim okolnostima, ispraviti početne povrede neke od odredbi Konvencije (*De Haan protiv Holandije*, tačka 54.; *mutatis mutandis*, *Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 123.).

129. Zahtjevi fleksibilnosti i učinkovitosti, koji su u potpunosti u skladu sa zaštitom ljudskih prava, mogu opravdati prethodnu intervenciju upravnih ili strukovnih tijela i, *a fortiori*, pravosudnih tijela koja ne zadovoljavaju u svakom pogledu zahtjeve iz člana 6. (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 51.). Ne može se utvrditi povreda Konvencije ako je postupak pred tim tijelima „predmet naknadne kontrole koju provodi pravosudno tijelo koje ima punu nadležnost“ i ako osigurava garancije iz člana 6. (*Zumtobel protiv Austrije*, tačke 29.-32.; *Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 40.).

130. Isto tako, to što se dužnost donošenja odluke prenosi na strukovna disciplinska tijela samo po sebi ne predstavlja kršenje Konvencije. Ipak, u takvim okolnostima Konvencija zahtijeva postojanje barem jednog od sljedeća dva sistema: ili sama strukovna disciplinska tijela ispunjavaju zahtjeve toga člana, ili ih ne ispunjavaju, ali su predmet naknadnog preispitivanja koje provodi „pravosudno tijelo koje ima punu nadležnost“ i koje osigurava garancije iz člana 6. stava 1. (*Albert i Le Compte protiv*

Belgije, tačka 29.; *Gautrin i drugi protiv Francuske*, tačka 57.; *Fazia Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 75.).

131. U skladu s tim, Sud je dosljedno isticao kako je na temelju člana 6. stava 1. nužno da odluke koje donesu upravna tijela koja sama ne ispunjavaju zahtjeve iz tog člana budu predmet naknadne kontrole koju provodi „pravosudno tijelo koje ima punu nadležnost“ (*Ortenberg protiv Austrije*, tačka 31.)⁶

3. Preispitivanje koje vrši sud koji ima punu nadležnost

132. Samo institucija koja ima punu nadležnost može nositi naziv „sud“ u smislu člana 6. stava 1. (*Beaumont protiv Francuske*, tačka 38.). Član 6. stav 1. zahtijeva da sudovi provedu učinkovito sudske preispitivanje (*Obermeier protiv Austrije*, tačka 70.). Načelo prema kojem sud treba ostvariti punu nadležnost od suda zahtijeva da ne zanemari niti jedan element svoje pravosudne funkcije (*Chevrol protiv Francuske*, tačka 63.).

133. Član 6. stav 1. propisuje da sud mora biti nadležan za ispitivanje svih činjeničnih i pravnih pitanja bitnih za spor o kojem odlučuje (*Terra Woningen B.V. protiv Holandije*, tačka 52.; *Sigma Radio Television Ltd. protiv Kipra*, tačke 151.-157.). Ovo prije svega znači da sud mora imati ovlasti da tačku po tačku preispita svaki od aplikantovih žalbenih osnova u meritumu, pri čemu ne smije odbiti preispitivanje bilo kojeg od tih osnova, te mora dati jasno obrazloženje za njihovo odbijanje. Što se tiče činjenica, sud mora biti u mogućnosti da preispita one činjenice koje su od ključne važnosti u aplikantovom predmetu (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 44.-45.).

134. Načelo pune nadležnosti kvalificirano je u velikom broju predmeta sudske prakse ovog suda, koji ju je često tumačio na jedan fleksibilan način, naročito u predmetima upravnog prava u kojima je nadležnost apelacijskog suda bila ograničena na račun tehničke prirode predmeta spora (*Chaudet protiv Francuske*, tačka 37.; *Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV], tačka 130.).

135. U pravnim sistemima raznih država članica zapravo postoje određena specijalizirana područja prava (na primjer u području

⁶ Vidi također dio “Pravičnost”.

prostornog planiranja) u kojima sudovi imaju ograničenu nadležnost u pogledu činjenica, ali mogu preinačiti odluku upravnog tijela ako je ona bila utemeljena na zaključku izvedenom iz činjenica koji je bio iskrivljen ili iracionalan. Član 6. stav 1. Konvencije ne zahtijeva pristup nivou nadležnosti koji svojim mišljenjem može zamijeniti mišljenje tijela uprave (vidi npr. u odnosu na prostorno planiranje predmet [Zumtobel protiv Austrije](#), tačke 31.-32., i [Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#), tačke 44.-47.; zaštita okoliša [Alatulkkila i drugi protiv Finske](#), tačka 52.; reguliranje igara na sreću [Kingsley protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#), tačka 32.; i za pregled sudske prakse [Fazia Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#), tačke 75.-78.).

136. Predmet [Fazia Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#) odnosi se na ograničeno sudsko preispitivanje odluke donesene u upravnom postupku u oblasti socijalne zaštite, a koja se odnosi na stambeno zbrinjavanje porodica beskućnika. Program o kojem je riječ u ovom predmetu zamišljen je s ciljem da se osigura stambeno zbrinjavanje beskućnika; njime je bilo obuhvaćeno mnoštvo manjih slučajeva, a namjera je bila da na jedan ekonomičan i pravičan način ovaj program bude od maksimalne koristi osobama kojima je to potrebno. Po mišljenju Suda, kada je već provedeno temeljito ispitivanje činjenica na nivou tijela uprave, član 6. stav 1. se ne može tumačiti tako da nalaže da preispitivanje od strane domaćih sudova nužno obuhvati i potpuno ponavljanje postupka uz ponovno saslušavanje svjedoka.

137. Sudska praksa je ustanovila određene kriterije za ocjenu je li preispitivanje provelo tijelo s „punom nadležnošću“ u smislu Konvencije ([Sigma Radio Television Ltd. protiv Kipra](#), tačke 151.-157.). Stoga, kako bi se utvrdilo je li pravosudno tijelo o kojem je riječ u dovoljnoj mjeri provelo preispitivanje, potrebno je razmotriti sljedeća tri kriterija u međusobnoj povezanosti:

- Predmet odluke protiv koje je podnesena žalba:
 - ako se upravna odluka odnosila na jednostavno činjenično pitanje, kontrola koju provodi sud morat će biti intenzivnija nego ako se ona odnosila na specijalizirano područje koje zahtijeva specifično stručno znanje;
 - sistemi koji postoje u Evropi obično ograničavaju ovlast sudova za preispitivanje činjeničnih pitanja dok ih

istovremeno ne sprječavaju da preinače odluke na raznim osnovama. Sudska praksa ovo ne dovodi u pitanje.

- Način na koji se došlo do odluke: koje su procesne garancije postojale pred dotičnim upravnim tijelom?
 - ako je aplikant imao na raspolaganju procesne garancije koje ispunjavaju mnoge od zahtjeva iz člana 6. za vrijeme prethodnog upravnog postupka, to može opravdati blaži oblik naknadne sudske kontrole (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 46.-47.; *Holding i Barnes PLC protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).
- Sadržaj spora, uključujući željene i stvarne žalbene osnove (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 45.):
 - u presudi mora biti moguće ispitati osnovanost svih navoda aplikanta, tačku po tačku, bez odbijanja da se ispita bilo koji od njih, te se mora dati jasno obrazloženje za njihovo odbijanje. Što se tiče činjenica, sud mora imati ovlast da ponovno ispita sve činjenice koje su ključne u aplikantovom predmetu. Stoga, ako aplikant iznese samo procesne tvrdnje, on ili ona ne može kasnije kritizirati sud jer nije donio odluku o činjenicama (*Potocka i drugi protiv Poljske*, tačka 57.)).

138. Na primjer, odbijanje suda da samostalno odluči o određenim činjeničnim pitanjima koja su ključna za rješavanje spora pred sudom može predstavljati povredu člana 6. stava 1. (*Terra Woningen B.V. protiv Holandije*, tačke 53.-55.). Isto vrijedi ako sud nije nadležan odlučiti o ključnom pitanju u sporu (*Tsfayo protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 48.). U takvim predmetima pitanje koje je odlučujuće za ishod predmeta nije podvrgnuto neovisnoj sudskoj kontroli.

139. Kao zaključak, u sporu u koji su uključena upravna tijela vlasti, u kojem sudovi odbiju razmatrati pitanja koja su od ključnog značaja za ishod spora po osnovu toga što su tijela vlasti već riješila ta pitanja što ima obavezujući učinak na sudove, došlo je do povrede člana 6. stav 1. (*Tinnelly & Sons Ltd i drugi i McElduff i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 76.-79., u vezi s pristupom zaposlenju; *Aleksandar Sabev protiv Bugarske**, tačke 55.-58., u vezi s otkazima).

140. Ako se žalbeni osnov prihvati, sud koji provodi preispitivanje mora imati ovlasti da ukine pobijanu odluku, te da sam donese novu odluku ili da vrati predmet na ponovno odlučivanje istom ili nekom drugom tijelu (*Kingsley protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačke 32. i 34.).

141. Kad je upravno tijelo već utvrdilo činjenice u toku kvazi-sudskog postupka koji ispunjava mnoge od zahtjeva propisanih članom 6. stav 1., kad tako utvrđene činjenice ili zaključci koje je iz njih izvelo upravno tijelo nisu sporni i kada je sud tačku po tačku riješio druge žalbene osnove stranke u sporu, opseg preispitivanja koje provodi žalbeni sud smatrat će se dovoljnim za usklađenost sa članom 6. stav 1. (*Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 44.-47.).

142. U tekstu koji slijedi navedeni su neki primjeri sudskih tijela za koje se nije smatralo da imaju „punu nadležnost“:

- upravni sud koji je ovlašten odlučivati samo o tome da li je diskreciono pravo koje su uživala upravna tijela korišteno na način spojiv sa ciljem i svrhom zakona (*Obermeier protiv Austrije*, tačka 70.);
- sud koji je odlučivao o pravnom lijeku protiv odluka disciplinskih odjela strukovnih udruženja bez ovlasti da ocijeni je li kazna bila srazmjerna protupravnom ponašanju o kojemu je riječ (*Diennet protiv Francuske*, tačka 34., u kontekstu medicinskog udruženja, i *Merigaud protiv Francuske*, tačka 69., u kontekstu udruženja geometara);
- ustavni sud koji je mogao ispitati sporni postupak isključivo s aspekta njegove usklađenosti s ustavom i time bio spriječen u ispitivanju svih bitnih činjenica (*Zumtobel protiv Austrije*, tačke 29.-30.);
- *Conseil d’Etat* koji je u skladu s vlastitom praksom imao obavezu, pri rješavanju pitanja vezanog za primjenjivost međunarodnih ugovora, pridržavati se mišljenja ministra - vanjskog tijela koji je istovremeno bio i predstavnik izvršne vlasti - bez podvrgavanja tog mišljenja kritikama ili raspravi između stranaka. Aplikantica nije mogla osporiti uključivanje ministra koje je bilo odlučujuće za ishod sudskog postupka te joj, štoviše, nije pružena niti jedna prilika da se ispita osnov

njenog odgovora ministru (*Chevrol protiv Francuske*, tačke 81.-82.).

143. Nasuprot tome:

- *Chaudet protiv Francuske*: *Conseil d'État* je odlučio o zahtjevu za sudsko preispitivanje kao sud prvog i zadnjeg stepena. U tom predmetu, *Conseil d'État* nije imao „punu nadležnost“ koja bi imala učinak zamjene odluke medicinskog odbora civilnog zrakoplovstva njegovom odlukom. Međutim, iz sudskog spisa je bilo jasno da je ipak razmotrio sve navode aplikanta, s činjenične i pravne strane, te ocijenio sve dokaze iz medicinskog spisa, uzimajući u obzir zaključke svih medicinskih izvještaja o kojima su stranke pred njim raspravljale. Sud je stoga smatrao da je predmet aplikanta ispitan u skladu sa zahtjevima iz člana 6. stava 1. (tačke 37.-38.).
- *Zumtobel protiv Austrije*: Sud je smatrao da je i Upravni sud Austrije ispunio zahtjeve iz člana 6. stav 1. vezano za stvari koje nisu u isključivoj diskrecionoj nadležnosti upravnih tijela, te da je razmatrao navode u meritumu, tačku po tačku, a da se nikada nije morao oglasiti nenadležnim za odgovaranje na njih ili za utvrđivanje različitih činjenica (tačke 31.-32. – također vidi *Ortenberg protiv Austrije*, tačke 33.-34.; *Fischer protiv Austrije*, tačka 34.).
- *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*: u ovom predmetu naredba prvostepenog suda (*Sheriff Court*) za davanje djeteta na usvajanje bila je predmet žalbe višem sudu (*Court of Session*) koji je imao punu nadležnost u tom pogledu. U pravilu je postupao na temelju činjeničnih utvrđenja nižeg suda, no na to nije bio obavezan. Mogao je, prema potrebi, sam izvoditi dokaze ili vratiti predmet na ponovni postupak nižem sudu s uputama kako dalje postupati (tačka 66.). Nadalje, niži sud je pri odlučivanju o žalbama protiv odluka o saslušanju djece također imao punu nadležnost, te je bio ovlašten ispitati i meritum žalbe i navodne procesne nepravilnosti (tačka 82.).
- *Potocka i drugi protiv Poljske*: opseg nadležnosti Vrhovnog upravnog suda kako je uređen Zakonom o upravnom postupku ograničen je na ocjenu zakonitosti pobijanih upravnih odluka.

Međutim, sud je također bio ovlašten ukinuti odluku, u cjelosti ili djelimično, ako bi ustanovio da u postupku koji je doveo do donošenja te odluke nisu bili ispunjeni procesni zahtjevi pravičnosti. Iz obrazloženja Vrhovnog upravnog suda bilo je vidljivo je da je zapravo ispitao aspekt svrsishodnosti predmeta. Iako je sud mogao ograničiti svoju analizu na zaključak da se sporne odluke moraju potvrditi s obzirom na procesne i materijalne nedostatke zahtjeva aplikanta, sud je razmotrio meritum svih njihovih tvrdnji, tačku po tačku, i nije se nikada morao oglasiti nenadležnim za odgovore na njih ili za utvrđivanje bitnih činjenica. Donio je presudu koju je pažljivo obrazložio i u kojoj je temeljito razmotrio argumente aplikanta bitne za ishod predmeta. U skladu s tim, opseg preispitivanja koje je proveo Vrhovni upravni sud ispunio je zahtjev iz člana 6. stav 1. (tačke 56.-59.).

4. Izvršenje presuda

a. Pravo na brzu provedbu konačne i obavezujuće sudske odluke

144. Član 6. stav 1. štiti izvršenje pravomoćnih, obavezujućih sudskih odluka (za razliku od izvršenja odluka koje mogu biti predmet preispitivanja koje provodi viši sud) (*Ouzounis i drugi protiv Grčke*, tačka 21.).

145. Pravo na izvršenje takvih odluka bilo kojeg suda sastavni je dio „prava na sud“ (*Hornsby protiv Grčke*, tačka 40.; *Scordino protiv Italije (br. 1)* [VV], tačka 196.). U suprotnom bi odredbe člana 6. stav 1. bile lišene svih korisnih učinaka (*Burdov protiv Rusije*, tačke 34. i 37.).

137. "Pravo na sud" također štiti implementaciju privremenih mjera poduzetih do usvajanja konačne odluke (*Sharxhi i drugi protiv Albanije*, tačka 92.). Tako rušenje stambene zgrade unatoč privremenim naredbama domaćih sudova predstavlja povredu člana 6. stav 1. (tačke 94.-97.).

146. Pravo na izvršenje sudskih odluka čak je i od većeg značaja u kontekstu upravnog postupka (*Sharxhi i drugi protiv Albanije*, tačka 92.).

Podnošenjem zahtjeva za sudsko preispitivanje najvišem upravnom sudu države, učesnik u postupku traži ne samo poništenje sporne odluke već i također i prije svega otklanjanje njenih posljedica (vidi, u vezi sa pitanjima okoliša, *Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske**, tačka 144.).

147. Učinkovita zaštita stranke u sporu i obnova zakonitosti stoga pretpostavljaju obavezu upravnih tijela da djeluju u skladu s presudom (*Hornsby protiv Grčke*, tačka 41.; *Kyrtatos protiv Grčke*, tačke 31.-32.).

148. Stoga, iako određeno kašnjenje u izvršenju presude može biti opravdano u određenim okolnostima, ono ne smije biti takvo da narušava pravo stranke na izvršenje presude (*Burdov protiv Rusije*, tačke 35.-37.).

149. Shvaćeno na ovaj način, izvršenje mora biti potpuno i iscrpno, a ne samo djelimično (*Matheus protiv Francuske*, tačka 58.; *Sabin Popescu protiv Rumunjske*, tačke 68.-76.), te ne smije biti spriječeno, obezvrijeđeno ili neopravdano odgođeno (*Immobiliare Saffi protiv Italije* [VV], tačka 74.).

150. Odbijanje tijela da u obzir uzme odluku koju je donio viši sud – koja bi mogla dovesti do niza presuda u kontekstu istog niza postupaka s opetovanim ukidanjem donesenih odluka – također je u suprotnosti sa članom 6. stav 1. (*Turczanik protiv Poljske*, tačke 49.-51.).

151. Nerazumno dugo kašnjenje izvršenja obavezujuće presude može predstavljati povredu Konvencije. O razumnosti takve odluke treba odlučiti posebno s obzirom na složenost postupka izvršenja, ponašanja aplikanta i nadležnih tijela, te s obzirom na iznos i prirodu odštete koju je dosudio sud (*Raylyan protiv Rusije*, tačka 31.).

152. Na primjer, Sud je smatrao da su domaće vlasti, zbog više od pet godina nepoduzimanja potrebnih mjera za povinovanje pravomoćnoj izvršne sudskoj odluci, lišile odredbe člana 6. stav 1. svih korisnih učinaka (*Hornsby protiv Grčke*, tačka 45.).

153. U jednom drugom predmetu, cjelokupno razdoblje od devet mjeseci koliko je vlastima trebalo da izvrše presudu nije se smatralo nerazumnim s obzirom na okolnosti (*Moroko protiv Rusije*, tačke 43.-45.).

154. Sud je utvrdio da je došlo do povrede prava na sud iz člana 6. stav 1. zbog odbijanja vlasti, u razdoblju od otprilike četiri godine, da zatraže pomoć policije kako bi izvršile naredbu za predaju u posjed protiv stanara

(*Lunari protiv Italije*, tačke 38.-42.), kao i zbog obustave izvršenja – u trajanju dužem od šest godina – do kojeg je došlo zbog intervencije zakonodavne vlasti koja je dovela u pitanje sudsku naredbu za iseljenje stanara, čime je ta naredba lišena svih korisnih učinaka zbog spornih zakonskih odredbi (*Immobiliare Saffi protiv Italije* [VV], tačke 70. i 74.).

155. Od osobe koja je ishodila presudu protiv države na kraju sudskog postupka ne može se očekivati da pokrene zaseban izvršni postupak (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačka 68.; *Sharxhi i drugi protiv Albanije, tačka 93.*). Teret da osigura poštovanje presude protiv države snose državna tijela (*Yavorivskaya protiv Rusije*, tačka 25.) počevši od dana kada presuda postane obavezujuća i izvršna (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačka 69.). Iz toga slijedi da zakašnjelo plaćanje iznosa koji se duguje aplikantu nakon provođenja izvršnog postupka ne može ispraviti dugotrajni propust domaćih vlasti da postupe u skladu s presudom, te ono ne pruža odgovarajuću zadovoljštinu (*Scordino protiv Italije (br. 1)* [VV], tačka 198.).

156. Od uspješne stranke u sporu može se tražiti poduzimanje određenih procesnih koraka kako bi omogućila ili ubrzala izvršenje presude. Međutim, zahtjev da povjerilac surađuje ne smije biti više od onoga što je strogo neophodno, i on ne oslobađa vlasti njihovih obaveza (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačka 69.).

157. Sud je smatrao i da stav vlasti da je aplikant taj koji treba pokrenuti izvršni postupak u pogledu izvršne odluke u njegovu korist, u kombinaciji s nepostojanjem brige za njegovu finansijsku situaciju, predstavlja prekomjerni teret te da njegovo pravo na pristup sudu ograničava u tolikoj mjeri da narušava samu suštinu tog prava (*Apostol protiv Gruzije*, tačka 65.).

158. Stranci u sporu ne smije se, u razumnom roku, uskratiti korist od pravomoćne odluke kojom joj je dosuđena naknada štete (*Burdov protiv Rusije*, tačka 35.), ili prava na stambeni smještaj (*Teteriny protiv Rusije*, tačke 41.-42.), bez obzira na složenost domaćeg izvršnog postupka ili sistema državnog budžeta. Državno tijelo se ne može pozvati na manjak sredstava ili drugih resursa kao izgovor za neplaćanje duga iz presude (*Burdov protiv Rusije*, tačka 35.; *Amat-G Ltd i Mebaghishvili protiv Gruzije*, tačka 47.; *Scordino protiv Italije (br. 1)* [VV], tačka 199.). Također, ne može se navoditi manjak alternativnog smještaja kao izgovor za

nepoštovanje presude (*Prodan protiv Moldavije*, tačka 53.; *Tchokontio Happi protiv Francuske*, tačka 50.; *Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačka 70.).

159. Vrijeme koje je vlastima bilo potrebno da postupe po presudi kojom im se nalaže isplata novčane naknade treba računati od dana pravomoćnosti i izvršnosti presude do dana isplate dosuđenog iznosa. Kašnjenje od dvije godine i mjesec dana u isplati naknade koju je dosudio sud na prvi pogled nije spojivo sa zahtjevima Konvencije, osim ako ne postoje neke okolnosti koje to opravdavaju (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačke 73.-76. i 83.).

160. Pored toga, argument da lokalne vlasti uživaju autonomiju po domaćem zakonu nije valjan s obzirom na načelo međunarodne odgovornosti države prema Konvenciji (*Société de gestion du port de Campoloro and Société fermière de Campoloro protiv Francuske*, tačka 62.).

161. Potrebno je razlikovati *dugovanja državnih tijela (Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačke 68. i 69. i tačke 72. *et seq.*) i *dugovanja pojedinca*, s obzirom da odgovornost države po Konvenciji varira u zavisnosti od statusa dužnika.

162. U normalnim okolnostima se od pojedinca koji je dobio presudu protiv nekog *javnog organa vlasti* ne očekuje da pokrene zaseban postupak izvršenja. Sud je smatrao da je neprikladno od osobe koja je u sudskom postupku dobila presudu protiv države tražiti da pokrene i postupak izvršenja kako bi dobila naknadu (*Metaxas protiv Grčke*, tačka 19.; *Kukalo protiv Rusije*, tačka 49.). Dovoljno je da ta osoba na odgovarajući način obavijesti taj državni organ (*Akashev protiv Rusije*, tačka 21.) ili da poduzme određene procesne radnje formalne prirode (*Kosmidis i Kosmidou protiv Grčke*, tačka 24.).

163. Kada je dužnik *privatni pojedinac*, odgovornost države ne može nastati na temelju neplaćanja izvršnog duga zbog nesolventnosti „privatnog“ dužnika (*Sanglier protiv Francuske*, tačka 39.; *Ciprova protiv Češke Republike* (odl.); *Cubănit protiv Rumunije* (odl.)). Ipak, država ima pozitivnu obavezu organizirati sistem za izvršavanje pravomoćnih odluka u sporovima između privatnih osoba koji je učinkovit i u pravu i u praksi (*Fuklev protiv Ukrajine*, tačka 84.). Stoga se može pozivati na odgovornost države ako tijela javne vlasti koja sudjeluju u izvršnom postupku ne

pokažu potrebnu revnost ili čak sprječavaju izvršenje presude (*ibid.* tačka 67.). Mjere koje domaće vlasti poduzmu kako bi osigurale izvršenje moraju biti odgovarajuće i dostatne za tu svrhu (*Ruianu protiv Rumunije*, tačka 66.) s obzirom na njihove obaveze kada je riječ o izvršenju, budući da one vrše javne ovlasti (*ibid.*, tačke 72.-73.; *Sekul protiv Hrvatske* (odl.), tačke 54.-55.).

164. Tako je, na primjer, Sud smatrao da su domaće vlasti, time što nisu provele sankcije u odnosu na odbijanje (privatne) treće strane da sarađuje s tijelima ovlaštenim za provođenje pravomoćnih izvršnih odluka, lišile odredbe člana 6. stav 1. svih korisnih učinaka (*Pini i drugi protiv Rumunije*, tačke 186.-188.; u tom predmetu je privatna institucija u kojoj je živjelo dvoje djece preko tri godine sprječavala izvršenje naredbe za usvajanje djece).

165. Ipak, u slučaju kad je država poduzela sve korake predviđene zakonom kako bi osigurala da privatna osoba postupi u skladu s odlukom, država se ne može smatrati odgovornom za odbijanje dužnika da ispuni svoje obaveze (*Fociac protiv Rumunije*, tačke 74. i 78.).

166. Naposljetku, pravo na sud štiti i pravo na pristup izvršnom postupku, odnosno pravo na pokretanje izvršnog postupka (*Apostol protiv Gruzije*, tačka 56.).

b. Pravo nedovođenja u pitanje pravomoćne sudske presude

167. Nadalje, pravo na pravično suđenje mora se tumačiti u svjetlu vladavine prava. Jedan od temeljnih aspekata vladavine prava je načelo pravne sigurnosti (*Okyay i drugi protiv Turske*, tačka 73.), koje između ostalog podrazumijeva da kad su sudovi pravomoćno odlučili o nekom pitanju njihova odluka se ne može dovoditi u pitanje (*Brumarescu protiv Rumunije* [VV], tačka 61.; *Agrokompleks protiv Ukrajine*, tačka 148.).

168. Sudski sistemi u kojima postoje pravomoćne presude koje podliježu preispitivanju na neodređeno vrijeme, te riziku opetovanog ukidanja nisu spojivi sa članom 6. stav 1. (*Sovtransavto Holding protiv Ukrajine*, tačke 74., 77. i 82.: ovaj predmet se odnosio na *protestni* postupak, pri čemu su predsjednik Vrhovnog arbitražnog suda, državni tužitelj i njihovi zamjenici

imali diskreciono pravo osporavati pravomoćne presude podnošenjem prigovora u postupku nadzornog preispitivanja).

169. Dovođenje odluka u pitanje na taj način nije prihvatljivo, bilo da to čine sudije ili članovi izvršne vlasti (*Tregubenko protiv Ukrajine*, tačka 36.) ili tijela koja nisu sudska (*Agrokompleks protiv Ukrajine*, tačke 150.-151.).

170. Pravomoćnu odluku je moguće dovesti u pitanje samo kad je to nužno zbog bitnih i izuzetnih okolnosti poput sudske pogreške (*Ryabykh protiv Rusije*, tačka 52., vidi također *Vardanyan i Nanushyan protiv Armenije*, tačka 70., i uporedi sa *Trapeznikov i drugi protiv Rusije*, u kojoj nadzorni postupak proveden na zahtjev stranaka nije predstavljao kršenje načela pravne sigurnosti, tačke 39.-40.).

c. Uzajamno priznavanje i izvršenje presuda koje su donijeli inozemni sudovi ili koje su donesene drugdje u Evropskoj uniji

171. Odluka da se izvrši presuda stranog suda (*exequatur*) nije u skladu sa zahtjevima iz člana 6. stav 1. ako je ista donesena bez pružanja prilike za podnošenje djelotvorne žalbe zbog nepravčnosti postupka koji je doveo do te presude, bilo u zemlji donošenja ili u zemlji kojoj je podnesen zahtjev za izvršenje. Sud uvijek primjenjuje opće načelo da sud koji preispituje zahtjev za priznavanje i izvršenje presude stranog suda taj zahtjev ne može odobriti bez prethodnog provođenja određenih radnji preispitivanja te presude u svjetlu garancija pravičnog suđenja; intenzitet tog preispitivanja može varirati u zavisnosti od prirode predmeta (*Pellegrini protiv Italije*, tačka 40.).

172. Predmet *Avotiņš protiv Latvije* [VV] odnosio se na izvršenje odluke koja je donesena u drugoj zemlji članici Evropske unije. Praksa Suda u pogledu pretpostavke jednake zaštite temeljnih prava unutar Evropske unije (poznata i kao "*Bosforska presumpcija*") po prvi put je primijenjena na mehanizme uzajamnog priznavanja zasnovane na načelu uzajamnog povjerenja između država članica Evropske unije. Predmet se ticao izvršenja u Latviji presude koja je donesena u drugoj državi (Kipru) u odsustvu izvršenika. Sud je definirao opća načela vezana za ovo pitanje i naveo okolnosti u kojima bi se ova presumpcija mogla pobijati (naročito vidi tačke 115.-117.). Primjenjujući ova načela, Sud nije utvrdio da je

zaštita temeljnih prava bila tako očigledno manjkava da bi mogla pobiti presumpciju jednake zaštite.

B. Ustanovljenje zakonom

173. S obzirom na načelo vladavine prava koje je sastavni dio sistema Konvencije, Sud smatra da „sud“ uvijek mora biti „ustanovljen zakonom“ jer inače ne bi imao legitimitet koji je u demokratskom društvu potreban za postupanje u pojedinačnim predmetima (*Lavents protiv Latvije*, tačka 81.; *Biagioli protiv San Marina* (odl.), tačka 71.).

174. Izraz „ustanovljen zakonom“ ne obuhvata samo pravni temelj za samo postojanje „suda“ već znači i to da sud mora poštovati konkretna pravila koja ga uređuju (*Sokurenko i Strygun protiv Ukrajine*, tačka 24.). Zakonitost suda po definiciji mora također obuhvatiti i njegov sastav (*Buscarini protiv San Marina* (odl.)). Praksa prešutnog obnavljanja mandata sudija na neodređeno vrijeme nakon što im je istekao zakonski mandat i dok čekaju ponovno imenovanje smatra se protivnom načelu „suda ustanovljenog zakonom“ (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, tačka 151.). Postupak za imenovanje sudija ne može se svesti na status unutarnje prakse (*ibid.*, tačke 154.-156.). Također, zamjena nekog sudije ne smije biti proizvoljna (*Biagioli protiv San Marina* (odl.), tačke 77.-78. i 80., u specifičnom predmetu manjeg područja jurisdikcije i suda sa ograničenim brojem sudija).

175. „Zakon“ u smislu člana 6. stav 1. stoga obuhvata ne samo propise o ustanovljenju i nadležnosti sudskih tijela, već i sve druge odredbe domaćeg prava koje, ako se prekrše, čine nepravilnim učešće jednog ili više sudija u ispitivanju predmeta (*DMD Group, A.S. protiv Slovačke*, tačka 59.). To se posebno odnosi na odredbe o nezavisnosti članova „suda“, dužinu njihovog mandata, nepristranost i postojanje procesnih garancija (*Gurov protiv Moldavije*, tačka 36.).

176. U načelu, kad sud prekrši ove domaće zakonske odredbe to dovodi do povrede člana 6. stav 1. (*DMD Group, A.S. protiv Slovačke*, tačka 61.). Sud stoga može ispitati je li u tom pogledu poštovano domaće pravo. Međutim, s obzirom na opće načelo prema kojem u prvom redu sami domaći sudovi tumače odredbe domaćeg prava, Sud smatra da ne smije dovoditi u pitanje njihovo tumačenje osim ako je došlo do flagrantnog kršenja zakona (*ibid.*; *Biagioli protiv San Marina* (odl.), tačka 75.). Sud koji,

bez ikakvog objašnjenja, namjerno protupravno prekorači uobičajene granice svoje nadležnosti nije „sud ustanovljen zakonom“ u postupku o kojemu je riječ (*Sokurenko i Strygun protiv Ukrajine*, tačke 27.-28.). Stoga vrhovni sud koji, umjesto da postupi u skladu sa svojom nadležnošću kako je definirana domaćim zakonom u pogledu ukidanja odluke i vraćanja predmeta na ponovno razmatranje ili poništavanja postupka, odluči o meritumu predmeta umjesto nadležnog tijela, nije “sud ustanovljen zakonom” (*Aviakompaniya A.T.I., ZAT protiv Ukrajine*, tačka 44.).

177. Cilj izraza „ustanovljen zakonom“ u članu 6. stav 1. jeste osigurati da organizacija pravosudnog sistema ne ovisi o odluci izvršne vlasti, već da bude uređena zakonom koji donosi parlament (*Biagioli protiv San Marina* (odl.), tačka 74.; *Savino i drugi protiv Italije*, tačka 94.).

178. Također, u zemljama u kojima je pravo kodificirano, organizacija sudstva ne može biti prepuštena diskrecionoj odluci sudskih tijela, iako to ne znači da sudovi nemaju određenu slobodu da tumače relevantno nacionalno zakonodavstvo (*ibid.*).

179. Nadalje, delegiranje ovlasti u stvarima vezanim za organizaciju sudstva dopušteno je pod uvjetom da je ta mogućnost sadržana u domaćem pravu države, uključujući i relevantne odredbe ustava (*ibid.*).

C. Neovisnost i nepristranost

1. Opća razmatranja

180. Pravo na pošteno suđenje iz člana 6. stav 1. zahtijeva da se postupak u predmetu vodi pred „neovisnim i nepristranim sudom“. Postoji blizak međusobni odnos između garancija „neovisnog“ i „nepristranog“ suda. Iz tog razloga Sud obično razmatra obje te pretpostavke zajedno (*Kleyn i drugi protiv Holandije* [VV], tačka 192.).

181. Učešće sudija porotnika u predmetu nije samo po sebi protivno članu 6. stav 1. Postojanje tijela s mješovitim članstvom koje se sastoji, pod predsjedavanjem sudije, od državnih službenika i predstavnika zainteresiranih tijela samo po sebi ne predstavlja dokaz o pristranosti (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačke 57. i 58.), niti postoji prigovor *per se* tome da stručnjaci laici sudjeluju u donošenju odluka suda (*Pabla Ky protiv Finske*, tačka 32.).

182. Načela ustanovljena u sudskoj praksi koja se odnose na nepristranost primjenjuju se na sudije porotnike jednako kao i na profesionalne sudije (*Langborger protiv Švedske*, tačke 34.-35.; *Cooper protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], tačka 123.).

183. U načelu, povreda člana 6. stav 1. ne može biti utemeljena na nepostojanju neovisnosti ili nepristranosti suda koji donosi odluku ili na povredi osnovne procesne garancije koju je počinio taj sud ako je donesena odluka podlijeerala kasnijoj kontroli sudskog tijela koje ima „punu nadležnost“ i koje osigurava poštovanje relevantnih jamstava ispravljanjem nedostataka o kojima je riječ (*De Haan protiv Holandije*, tačke 52.-55.; *Crompton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 79.).⁷

184. Sud je dosljedno naglašavao kako opseg obaveze koju ima država da osigura suđenje pred „neovisnim i nepristranim sudom“ na temelju člana 6. stav 1. Konvencije nije ograničen na pravosuđe. Ta obaveza podrazumijeva i obaveze izvršne, zakonodavne i svake druge državne vlasti, bez obzira na njen nivo, da poštuje i pridržava se presuda i odluka sudova, čak i kada se s njima ne slažu. Stoga država mora poštovati autoritet sudova jer je to nužan preduvjet za povjerenje koje javnost ima u sudove i, u širem smislu, u vladavinu prava. Da bi to bilo tako, ustavne garancije neovisnosti i nepristranosti sudstva nisu dovoljne. One moraju biti učinkovito uklopljene u svakodnevne administrativne stavove i prakse (*Agrokompleks protiv Ukrajine*, tačka 136.).

2. Neovisan sud

185. Izraz „neovisan“ odnosi se na neovisnost *vis-à-vis* ostalih grana vlasti (izvršne i parlamenta) (*Beaumartin protiv Francuske*, tačka 38.), te također *vis-à-vis* stranaka (*Sramek protiv Austrije*, tačka 42.). Ocjena o ispunjenosti ovog uvjeta vrši se naročito na temelju zakonskih kriterija, kao što su način imenovanja sudija u sud i trajanje njihovog mandata, ili postojanje u dovoljnoj mjeri zaštitnih mehanizama protiv rizika od vanjskih pritisaka. Od značaja je i pitanje da li to tijelo odaje dojam neovisnosti (*Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, tačka 103.). Primijećene

⁷ Vidi također dijelove “Preispitivanje koje vrši sud koji ima punu nadležnosti” i “Pravičnost”.

manjkavosti mogu biti uklonjene u naknadnim fazama postupka, ili ne (*ibid.*, tačke 118., 123. i 131.).

186. Iako pojam podjele vlasti između političkih tijela i sudstva ima sve veću važnost u praksi Suda, niti član 6., niti bilo koja druga odredba Konvencije ne zahtijeva od država da se pridržavaju bilo kakvih teorijskih ustavnih pojmova u pogledu dopuštenih granica interakcije između grana vlasti. Pitanje je uvijek jesu li u konkretnom predmetu ispunjeni zahtjevi Konvencije (*Kleyn i drugi protiv Holandije* [VV], tačka 193.). Naravno, pojam neovisnosti suda podrazumijeva postojanje procesnih garancija koje odvajaju sudstvo od drugih grana vlasti.

187. Presuda u predmetu *Mustafa Tunç i Fecire Tunç protiv Turske* [VV] definira razlike i nijanse u ocjeni kriterija neovisnosti, u zavisnosti od toga da li se oni odnose na član 6. ili na članove 2. odnosno 3. Konvencije (tačke 217.-21.). Zakonski kriteriji za provjeru ispunjenosti zahtjeva neovisnosti u smislu člana 6. ne moraju nužno biti predmet ocjene na isti način kao kada se razmatra pitanje neovisnosti istrage iz perspektive procesnih obaveza iz člana 2. (tačke 219.-25.).

188. *Vojni sudovi* (vidi *Mikhno protiv Ukrajine*, tačke 162.-64. i 166.-70.). U citiranom predmetu Sud je primijetio tendenciju u međunarodnom pravu o ljudskim pravima da se države pozivaju da postupaju oprezno prilikom korištenja vojnih sudova, a naročito da iz njihove nadležnosti isključe odlučivanje o optužbama vezanim za teška kršenja ljudskih prava kao što su vansudska pogubljenja, prisilni nestanci i mučenje ljudi. Takav pristup, koji se odnosi na teška i namjerna kršenja ljudskih prava, po mišljenju Suda nije automatski primjenjiv na nezgodu kojom je nanesena veoma teška ali nenamjerna šteta kao posljedica nemara od strane vojnih oficira koji su u njoj učestvovali (*Mikhno protiv Ukrajine*, tačka 165.).

a. Neovisnost *vis-à-vis* izvršne vlasti

189. Neovisnost sudija bit će narušena ako se izvršna vlast umiješa u predmet koji se vodi pred sudom s ciljem utjecanja na ishod (*Sovtransavto Holding protiv Ukrajine*, tačka 80.; *Mosteanu i drugi protiv Rumunije*, tačka 42.).

190. Činjenica da sudije imenuje izvršna vlast, te da su one smjenjive, sama po sebi ne predstavlja povredu člana 6. stav 1. (*Clarke protiv*

Ujedinjenog Kraljevstva (odl.)). Dopušteno je da izvršna vlast imenuje sudije, pod uvjetom da imenovani nisu pod njihovim utjecajem ili pritiskom za vrijeme obavljanja svoje sudske uloge (*Flux protiv Moldavije (br. 2)*, tačka 27.)).

191. Činjenica da predsjednika kasacijskog suda imenuje izvršna vlast sama po sebi ne narušava njegovu neovisnost pod uvjetom da, nakon što bude imenovan, on ne podliježe nikakvom pritisku, ne prima nikakve upute, te svoju dužnost vrši u potpunosti neovisno (*Zolotas protiv Grčke*, tačka 24.).

192. Isto tako, sama činjenica da sudije u Vijeću upravnog prava imenuje regionalno upravno tijelo ne dovodi do sumnje u njihovu neovisnost ili nepristranost pod uvjetom da nakon što budu imenovani ne podliježu nikakvom pritisku, ne primaju nikakve upute, te svoju sudsku djelatnost obavljaju u potpunosti neovisno (*Majorana protiv Italije*, (odl.)).

b. Neovisnost *vis-à-vis* parlamenta

193. Činjenica da sudije imenuje parlament, sama po sebi, ne čini ih podređenima vlasti ako, nakon što budu imenovani, nisu ni pod kakvim pritiskom i ne primaju upute pri vršenju svojih sudijskih dužnosti (*Sacilor-Lormines protiv Francuske*, tačka 67.). Nadalje, činjenica da je jedan od stručnih članova žalbenog suda, u čijem su sastavu uglavnom profesionalne sudije, također bio i zastupnik u parlamentu sama po sebi ne predstavlja povredu prava na neovisni i nepristrasni sud (*Pabla Ky protiv Finske*, tačke 31.-35.).

c. Neovisnost *vis-à-vis* stranaka

194. Kad je jedan od članova suda osoba koja je u podređenom položaju u pogledu svoje dužnosti i organizacije službe *vis-à-vis* jedne od stranaka, stranke u sporu mogu imati opravdanu sumnju u pogledu neovisnosti te osobe. Takva situacija ozbiljno utječe na povjerenje koje sudovi moraju poticati u demokratskom društvu (*Sramek protiv Austrije*, tačka 42.).

d. Kriteriji za ocjenu neovisnosti

195. Prilikom utvrđivanju može li se neko tijelo smatrati „neovisnim“, Sud je, između ostaloga, uzimao u obzir sljedeće kriterije (*Langborger protiv Švedske*, tačka 32.; *Kleyn i drugi protiv Holandije* [VV], tačka 190.):

- i. način imenovanja njegovih članova i
- ii. trajanje njihovih mandata;
- iii. postojanje garancija protiv vanjskih pritisaka; i
- iv. da li tijelo odaje dojam neovisnosti.

i. Način imenovanja članova tijela

196. Postavljena su pitanja u pogledu intervencije ministra pravosuđa prilikom imenovanja odnosno razrješenja članova tijela koje donosi odluke (*Sramek protiv Austrije*, tačka 38.; *Brudnicka i drugi protiv Poljske*, tačka 41.; *Clarke protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).

197. Iako dodjela predmeta u rad određenom sudiji ili sudu spada u područje slobode procjene koju domaće vlasti imaju u takvim stvarima, Sud se mora uvjeriti da je to bilo u skladu sa članom 6. stav 1. te, naročito, sa zahtjevima neovisnosti i nepristranosti (*Bochan protiv Ukrajine*, tačka 71.).

ii. Trajanje mandata članova tijela

198. Sud nije odredio neko konkretno obavezno trajanje mandata za članove tijela koje donosi odluke, iako se njihova nesmjnjivost za vrijeme trajanja mandata općenito mora smatrati nužno povezanom s njihovom neovisnošću. Međutim, to što njihova smjenjivost nije i formalno priznata u zakonu samo po sebi ne podrazumijeva nepostojanje neovisnosti pod uvjetom da je priznata u praksi, te da postoje druge neophodne garancije (*Sacilor-Lormines protiv Francuske*, tačka 67.; *Luka protiv Rumunije*, tačka 44.)).

iii. Garancije protiv vanjskog pritiska

199. Sudska neovisnost zahtijeva da pojedine sudije ne budu izložene nepriličnom utjecaju izvan sudstva, kao i iznutra. Unutarnja neovisnost sudstva zahtijeva da sudije ne budu izložene uputama i pritiscima drugih

sudija ili osoba koje imaju administrativne odgovornosti na sudu, poput predsjednika suda ili predsjednika odjela na sudu. Nepostojanje dostatnih zaštitnih mehanizama koji osiguravaju neovisnost sudija unutar sudstva i, naročito, *vis-à-vis* njima nadređenih pripadnika sudske vlasti, može Sud navesti na zaključak da se za sumnje aplikanta u pogledu neovisnosti i nepristranosti suda može reći kako su objektivno opravdane (*Agrokompleks protiv Ukrajine*, tačka 137.; *Parlov-Tkalčić protiv Hrvatske*, tačka 86.).

200. Za sudije okružnog suda utvrđeno je da su dovoljno neovisni od predsjednika tog suda s obzirom na to da predsjednici suda vrše samo administrativne (rukovodne i organizacijske) funkcije koje su strogo odvojene od sudske funkcije. Pravni sistem je osigurao odgovarajuće mehanizme zaštite od proizvoljnog vršenja dužnosti predsjednika suda da dodjeljuje (preraspoređuje) predmete u rad sudijama (*ibid.*, tačke 88.-95.).

iv. Dojam neovisnosti

201. Dojam također može biti važan za utvrđivanje može li se sud smatrati neovisnim kako propisuje član 6. stav 1. (*Sramek protiv Austrije*, tačka 42.). Što se tiče dojma neovisnosti, stajalište stranke važno je, ali ne i odlučujuće; ono što je odlučujuće jeste da li se bojazan te stranke može smatrati „objektivno opravdanom“ (*Sacilor-Lormines protiv Francuske*, tačka 63.). Stoga nema problema u pogledu neovisnosti kada Sud smatra da „objektivni promatrač“ ne bi imao razloga za takvu zabrinutost u okolnostima tog predmeta (*Clarke protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).

3. Nepristran sud

202. Član 6. stav 1. nalaže da sud koji potpada pod opseg njegove primjene bude nepristran. Nepristranost u pravilu znači nepostojanje predrasuda ili pristranosti, a njihovo postojanje ili nepostojanje može se ispitati na razne načine (*Wettstein protiv Švicarske*, tačka 43.; *Micallef protiv Malte* [VV], tačka 93.). Pojmovi neovisnosti i nepristranosti usko su povezani i, ovisno o okolnostima, može ih biti potrebno zajedno ispitati (*Sacilor-Lormines protiv Francuske*, tačka 62.; *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, tačka 107.). Primijećene manjkavosti mogu biti uklonjene u naknadnim fazama postupka, ili ne (*ibid.*, tačke 118., 123. i 131.).

a. Kriteriji za ocjenu nepristranosti

203. Postojanje nepristranosti mora biti utvrđeno na temelju sljedećeg (*Micallef protiv Malte* [VV], tačka 93.; *Nicholas protiv Kipra*, tačka 49.):

- i. *subjektivnog testa* pri kojem se u obzir uzima osobno uvjerenje i ponašanje određenog sudije, odnosno da li je sudija imao neke osobne predrasude ili pristranosti u tom predmetu; te također
- ii. *objektivnog testa*, odnosno utvrđivanjem da li je sam sud te, između ostalih aspekata, njegov sastav, osigurao dovoljne garancije za eliminiranje svake legitimne sumnje u pogledu njegove nepristranosti.

204. Međutim, ne postoji nikakva čvrsta granica između subjektivne i objektivne nepristranosti jer ponašanje sudije može dovesti ne samo do objektivnih bojazni u pogledu nepristranosti iz perspektive vanjskog promatrača (objektivni test) već i do pitanja njegovog ili njenog osobnog uvjerenja (subjektivni test).

205. Stoga u nekim predmetima u kojima može biti teško pribaviti dokaze kojima bi se opovrgnula pretpostavka subjektivne nepristranosti sudije zahtjev objektivne nepristranosti pruža dodatnu važnu garanciju (*ibid.* [VV], tačke 95. i 101.).

206. Sud je naglasio da čak i vanjski dojam može biti od određene važnosti ili, drugim riječima, “ne samo da pravda mora biti ostvarena, već se mora vidjeti da je pravda ostvarena”. Ovdje je u pitanju povjerenje koje javnost mora imati u sudove u demokratskom društvu. Stoga se mora izuzeti svaki sudija za kojeg postoji legitiman razlog da se sumnja u njegovu nepristranost (*Micallef protiv Malte* [VV], tačka 98.). Sud koji odlučuje o zahtjevu za izuzeće sudije mora razmotriti argumente koji idu u prilog tom zahtjevu (*Harabin protiv Slovačke*, tačka 136.).

207. Načela ustanovljena u sudskoj praksi Suda u pogledu nepristranosti suda odnose se na članove porote baš kao i na profesionalne sudije i sudije porotnike, te na ostale službenike koji vrše sudske funkcije, kao što su sudski procjenitelji i registrari odnosno sekretari sudova ili pravnih odjeljenja (*Bellizzi protiv Malte*, tačka 51.). Sud je naglasio da je pridržavanje garancija iz člana 6. naročito važno u disciplinskom postupku

protiv sudije u svojstvu predsjednika vrhovnog suda, jer je time dovedeno u pitanje povjerenje javnosti u funkcioniranje pravosuđa na najvišem državnom nivou (*Harabin protiv Slovačke*, tačka 133.).

i. Subjektivni pristup

208. Kod primjene subjektivnog testa Sud je dosljedno smatrao da „se mora pretpostaviti osobna nepristranost sudije dok se ne dokaže suprotno“ (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 58., *in fine*; *Micallef protiv Malte* [VV], tačka 94.). Što se tiče vrste dokaza koji se zahtijeva, Sud je recimo zatražio da se ustanovi je li sudija pokazao neprijateljski stav (*Buscemi protiv Italije*, tačke 67.-68.). Činjenica da se sudija nije izuzeo iz učešća u parničnom postupku po žalbi nakon svog ranijeg učešća u drugom povezanom parničnom postupku nije predstavljala dokaz potreban da se opovrgne ta pretpostavka (*Golubović protiv Hrvatske*, tačka 52.).

209. Načelo postojanja pretpostavke da u sudu nema osobnih predrasuda ili pristranosti davno je uspostavljeno u sudskoj praksi Suda (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 58.; *Driza protiv Albanije*, tačka 75.).

ii. Objektivni pristup

210. Potrebno je ustanoviti, sasvim odvojeno od ponašanja sudije, postoje li utvrdive činjenice koje mogu izazvati sumnju u njegovu nepristranost. Kada se primjenjuje na tijelo koje zasjeda kao sud, to znači ustanoviti, sasvim odvojeno od osobnog ponašanja bilo kojeg člana tog tijela, da li postoje utvrdive činjenice koje mogu izazvati sumnju u nepristranost samog tog tijela. To podrazumijeva da je stajalište dotične osobe važno, ali ne i odlučujuće za odluku postoji li u određenom predmetu legitiman razlog za bojazan da određeni sudija (*Morel protiv Francuske*, tačke 45.-50.; *Pescador Valero protiv Španije*, tačka 23.) ili tijelo koje zasjeda kao sud (*Luka protiv Rumunije*, tačka 40.) nije nepristrano. Ono što je odlučujuće jeste da li se ta bojazan može smatrati objektivno opravdanom (*Wettstein protiv Švicarske*, tačka 44.; *Pabla Ky protiv Finske*, tačka 30.; *Micallef protiv Malte* [VV], tačka 96.).

211. U tom pogledu čak i dojam može imati određenu važnost ili, drugim riječima, „nije dovoljno da pravda bude ostvarena, treba i da se vidi da je

ostvarena“. Ovdje se radi o povjerenju koje sudovi u demokratskom društvu moraju ulijevati u javnosti. Stoga se svaki sudija za kojeg postoji opravdan razlog za bojazan da nije nepristran mora izuzeti (*ibid.*, *Micallef protiv Malte* [VV], tačka 98.).

212. Kako bi sudovi u javnosti ulijevali povjerenje koje je neophodno, u obzir treba uzeti i pitanja vezana uz unutrašnju organizaciju. Postojanje domaćih procedura za osiguranje nepristranosti, naročito pravila koja uređuju izuzeće sudija, predstavlja važan faktor (vidi konkretne odredbe vezane za zahtjeve za izuzeće sudija, *Micallef protiv Malte* [VV], tačke 99.-100.). Takva pravila pokazuju nastojanje domaćeg zakonodavca da se otkloni svaka opravdana sumnja u pogledu nepristranosti određenog sudije ili suda, te predstavljaju pokušaj osiguranja nepristranosti otklanjanjem uzroka takvih bojazni. Uz to što osiguravaju odsustvo same pristranosti, usmjereni su i na otklanjanje svakog dojma pristranosti, te promoviraju povjerenje koje sudovi u demokratskom društvu moraju ulijevati u javnosti (*Mežnarić protiv Hrvatske*, tačka 27.; vidi takođe *Oleksandr Volkov protiv Ukrajine*, u vezi sa strukturnim manjkavostima u sistemu pravosudne discipline, te *A.K. protiv Lihtenštajna*, tačke 82.-83., u vezi s izuzećem sudija vrhovnog suda u jednom malom području jurisdikcije).

b. Situacije u kojima se može pojaviti pitanje nedostatka sudske nepristranosti

213. Postoje dvije moguće situacije u kojima se može pojaviti pitanje nedostatka sudske nepristranosti:

- i. prva je *funkcionalne prirode* i odnosi se, recimo, na situaciju kada ista osoba vrši različite funkcije unutar sudskog postupka ili kad ima hijerarhijske ili druge veze s drugom osobom koja sudjeluje u postupku.
- ii. druga je *osobnog karaktera* i proizlazi iz ponašanja sudija u određenom predmetu ili postojanja veze sa strankom u postupku ili njenim zastupnikom.

i. Situacije funkcionalne prirode

α. Vršenje i savjetodavnih i sudskih funkcija u istom predmetu

214. Uzastopno vršenje savjetodavnih i sudskih funkcija u sklopu istog tijela može u određenim okolnostima biti problematično u smislu člana 6. stav 1. u pogledu nepristranosti tog tijela s objektivnog aspekta (*Procola protiv Luksemburga*, tačka 45. – povreda).

215. Postavlja se pitanje da li je došlo do vršenja sudskih i savjetodavnih funkcija u odnosu na „isti predmet“, „istu odluku“ ili „slična pitanja“ (*Kleyn i drugi protiv Holandije* [VV], tačka 200.; *Sacilor-Lormines protiv Francuske*, tačka 74. – nema povrede).

β. Vršenje sudskih i izvansudskih funkcija u istom predmetu

216. Prilikom utvrđivanja objektivnog opravdanja za bojazan aplikanta, mogu se uzeti u obzir faktori kao što su dvostruka uloga sudije u postupku, vrijeme koje je proteklo između dva događaja u kojima je učestvovao, te u kojoj je mjeri bio uključen u postupak (*McGonnell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 52.-57.).

217. Svako neposredno učešće u donošenju zakona, odnosno izvršnih pravila, vjerovatno će biti dovoljno da izazove sumnju u pogledu sudske nepristranosti osobe koja je naknadno pozvana da odluči u sporu o tome da li postoje razlozi za dopuštanje odstupanja od teksta toga zakona ili pravila (*ibid.*, tačke 55.-58., predmet u kojem je Sud utvrdio povredu člana 6. stav 1. zbog neposrednog učešća sudije u donošenju razvojnog plana o kojem se radilo u postupku; uporedi s predmetom *Pabla Ky protiv Finske*, tačka 34. – nema povrede).

218. Kada postoje dva paralelna postupka s istom osobom u dvostrukoj ulozi, sudije u jednom postupku i pravnog zastupnika protivne stranke u drugom, aplikant bi mogao imati razloga za zabrinutost da bi ga sudija mogao nastaviti smatrati protivnom strankom (*Wettstein protiv Švicarske*, tačke 44.-47.).

219. Kada je o ustavnoj tužbi odlučivao sudija koji je na početku postupka bio advokat aplikantovog protivnika, to je dovelo do utvrđenja povrede člana 6. stav 1. (*Mežnarić protiv Hrvatske*, tačka 36.). Što se tiče nepristranosti sudije ustavnog suda koji je postupao kao pravni ekspert

za aplikantovog protivnika u parničnom postupku u prvom stepenu, vidjeti [Švarc i Kavnik protiv Slovenije](#), tačka 44.

χ. Vršenje različitih sudijskih funkcija

220. Ocjenu o tome da li je učešće istog sudije u različitim fazama parničnog postupka u skladu sa zahtjevom nepristranosti propisanim članom 6. stav 1. treba izvršiti u svakom pojedinačnom predmetu, uzimajući u obzir okolnosti svakog predmeta.

221. Činjenica da je sudija već donosio odluke prije suđenja ne može se sama po sebi smatrati opravdanjem za zabrinutost u pogledu njegove nepristranosti. Ono što je bitno jeste opseg i priroda mjera koje je sudija poduzeo prije suđenja. Isto tako, činjenica da sudija detaljno poznaje spis predmeta ne podrazumijeva nikakve predrasude s njegove strane koje bi dovele do toga da ga se ne smatra nepristranim prilikom donošenja odluke o meritumu. Također, preliminarna analiza dostupnih informacija ne znači da je konačna analiza prejudicirana. Ono što je bitno, jeste da ta analiza bude izvršena kada je presuda donesena, te da bude utemeljena na dokazima izvedenim i argumentima iznesenim na suđenju ([Morel protiv Francuske](#), tačka 45.).

222. Potrebno je razmotriti da li je veza između materijalnih pitanja o kojima je odlučeno u različitim fazama postupka tako čvrsta da dovodi u sumnju nepristranost sudije koji je učestvovao u donošenju odluka u tim fazama ([Toziczka protiv Poljske](#), tačka 36.).

223. U slučaju sudija koji postupaju u sudskom vijeću, Sud je utvrdio da činjenica da su neki od tih sudija prethodno zauzeli određeni stav sama po sebi nije dovoljna da bi se zaključilo da vijeće u cjelini nije nepristrano. U ovakvim situacijama neophodno je u obzir uzeti i druge faktore, kao što je broj sudija koji učestvuju u zauzimanju relevantnog stava i njihova uloga u tom vijeću ([Fazli Aslaner protiv Turske](#), tačke 36.-43., te citirani primjeri iz sudske prakse). Situacija je drugačija ako su se dva tijela koja vode postupak protiv aplikanta sastojala od istih sudija i ako je postojala određena konfuzija između funkcija podizanja optužbe i odlučivanja o tim pitanjima ([Kamenos protiv Kipra](#), tačke 105.-109.). Ova konfuzija između funkcije tužitelja i funkcije sudije može dovesti do objektivno opravdanih sumnji u nepristranost tih osoba (tačka 104.).

224. Potrebno je navesti i neke druge primjere:

- Ne može se odrediti kao opće pravilo koje proizlazi iz obaveze nepristranosti da viši sud koji ukine upravnu ili sudsku odluku mora vratiti predmet na ponovni postupak drugom nadležnom tijelu ili drugoj grani tog tijela u drugačijem sastavu (*Ringeisen protiv Austrije*, tačka 97. *in fine*).
- Problem može nastati ako sudija učestvuje u dva postupka koja se odnose na iste činjenice (*Indra protiv Slovačke*, tačke 51.-53.).
- Sudija koji je predsjednik vijeća žalbenog suda s dvoje sudija porotnika ne bi trebao odlučivati o žalbi protiv svoje vlastite odluke (*De Haan protiv Holandije*, tačka 51.).
- Žalbeni sud na kojem se od prvostepenih sudija zahtijeva da utvrde da li su oni sami dali pogrešno pravno tumačenje ili pogrešno primijenili pravo u svojoj prethodnoj odluci može izazvati sumnju u nepristranost (*San Leonard Band Club protiv Malte*, tačka 64.).
- Nije *prima facie* nespojivo sa zahtjevima nepristranosti ako isti sudija učestvuje, prvo u donošenju odluke o meritumu predmeta a, kasnije, u postupku u kojem se ispituje dopuštenost žalbe na tu odluku (*Warsicka protiv Poljske*, tačke 38.-47.).
- Sudija koji je imao dvostruku ulogu, kao punomoćnik koji zastupa protivnu stranku u odnosu na društvo aplikanta u prvom postupku, i kao sudija žalbenog suda u drugom postupku: imajući posebno na umu vremensku udaljenost i različit predmet spora u prvom postupku u odnosu na drugi postupak, te s obzirom na činjenicu da se funkcije punomoćnika i sudije nisu vremenski preklapale, Sud je utvrdio da aplikanti nisu mogli imati nikakve objektivno opravdane sumnje u nepristranost sudije (*Puolitaival i Pirttiaho protiv Finske*, tačke 46.-54.).
- Sud je utvrdio povredu načela nepristranosti u predmetu u kojem su neke sudije koje su već odlučivale o predmetu trebale odlučiti jesu li pogriješili u svojoj ranijoj odluci i u kojem su

drugo troje sudija već izrekli svoje mišljenje o toj stvari (*Driza protiv Albanije*, tačke 78.-83.).

- Jedan od sudija koji je učestvovao u postupku revizije ranije je učestvovao u tom predmetu kao sudija višeg suda (*Peruš protiv Slovenije*, tačke 38.-39.).
- Situacija u kojoj je sudski pomoćnik predsjednika ustavnog suda bio član tima pravnika koji su zastupali aplikantovog protivnika u prethodnom parničnom postupku bila je predmet ispitivanja u predmetu *Bellizzi protiv Malte* (tačke 60.-61.).
- Sud je utvrdio da je došlo do povrede prava na nepristrani sud imajući u vidu razmjerno veliki broj sudija koji su već učestvovali u predmetu, kao i njihove dužnosti predsjednika vijeća ili sudije izvjestitelja (vidi, na primjer, *Olujčić protiv Hrvatske*, tačka 67.). Pored toga, utvrđeno je da je objektivna nepristranost suda izložena sumnji u situaciji kada je četvoro od sedmoro sudija već učestvovalo u predmetu, imajući u vidu prirodu i obim funkcija koje je to četvoro sudija obnašalo (*Pereira da Silva protiv Portugala*, tačke 59.-60.).
- Predmet *Fazli Aslaner protiv Turske* odnosio se na vijeće od 31 sudije, od kojih je troje već učestvovalo u ranijoj fazi postupka. Iako je broj sudija čija je nepristranost bila dovedena u pitanje bio relativno nizak u odnosu na ukupni broj sudija u vijeću, Sud je utvrdio da je došlo do povrede zbog toga što, kao prvo, nije bilo dato nikakvo opravdanje za potrebu angažiranja to troje sudija u vijeće, i kao drugo, jedan od to troje sudija je predsjedavao vijećem od 31 sudije i vodio vijećanja u predmetu. Sud je stoga utvrdio da su aplikantove sumnje u nepristranost vijeća bile objektivno opravdane (tačke 40.-43.; uporedi sa drugim predmetima navedenim u tački 38. presude).

ii. Situacije osobne prirode

225. Načelo nepristranosti bit će povrijeđeno i kad sudija ima osobni interes u predmetu (*Langborger protiv Švedske*, tačka 35.; *Gautrin i drugi protiv Francuske*, tačka 59.).

226. Profesionalne, finansijske ili osobne veze između sudije i stranke u predmetu ili punomoćnika stranke također mogu otvoriti pitanje

nepristranosti (*Pescador Valero protiv Španije*, tačka 27.; *Tocono i Profesorii Prometejšti protiv Moldavije*, tačka 31.; *Micallef protiv Malte* [VV], tačka 102; *Wettstein protiv Švicarske*, tačka 47). Čak se i indirektni faktori mogu uzeti u obzir (*Pétur Thór Sigurðn protiv Islanda*, tačka 45.).

227. Činjenica da je sudija u krvnom srodstvu sa uposlenikom advokatske kancelarije koja je zastupala stranku u predmetu ne znači automatski da je došlo do povrede (*Ramljak protiv Hrvatske*, tačka 29.). Potrebno je uzeti u obzir niz faktora, uključujući sljedeće: da li je srodnik sudije bio upleten u dotični predmet, položaj tog srodnika u advokatskoj kancelariji o kojoj je riječ, veličinu advokatske kancelarije, njenu unutarnju organizacijsku strukturu, finansijski značaj predmeta za kancelariju, te svaki potencijalni finansijski interes ili korist (kao i njen obim) za srodnika (*Nicholas protiv Kipra*, tačka 62.; vidi također *Ramljak protiv Hrvatske*, tačke 38.-39.).

228. Činjenica da sudije poznaju jedni druge kao kolege ili čak dijele iste uredske prostore sama po sebi nije dovoljna (*Steck-Risch i drugi protiv Lihtenštajna*, tačka 48.). U jednoj veoma maloj zemlji, činjenica da neki pravni stručnjak eventualno honorarno obavlja dvije funkcije na određeno vrijeme, na primjer kao sudija i kao advokat, sama po sebi također nije problematična (*ibid.*, tačka 39.; *Bellizzi protiv Malte*, tačka 57.).

219. U tom pogledu, Sud je utvrdio da žalbe s navodima o pristranosti sudova ne smiju dovesti do paralizi pravnog sistema države. U malim državama kao što su Kipar ili Lihtenštajn, rad pravosuđa bi mogao biti neopravdano ometan primjenom pretjerano strogih standarda (*A.K. protiv Lihtenštajna*, tačka 82., *Nicholas protiv Kipra*, tačka 63.). S obzirom na važnost dojma nepristranosti, postojanje situacije koja bi mogla izazvati sumnju u pogledu nepristranosti treba biti objelodanjeno na samom početku postupka. Na taj način, situacija o kojoj je riječ može se ocijeniti u svjetlu raznih faktora od značaja kako bi se utvrdilo da li je zaista potrebno izuzeće (*Nicholas protiv Kipra*, tačke 64.-66.).

229. Način izražavanja sudije može biti važan i može pokazivati da sudija nema neophodan otklon koji njegova ili njena pozicija zahtijeva (*Vardanyan i Nanushyan protiv Armenije*, tačka 82.).

IV. Procesni zahtjevi

A. Pravičnost

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama..., ima pravo na pravičan... postupak ...pred ...sudom...“

1. Opća načela

230. Istaknuto mjesto: Sud je uvijek naglašavao istaknuto mjesto koje u demokratskom društvu ima pravo na pravično suđenje (*Airey protiv Irske*, tačka 24.; *Stanev protiv Bugarske* [VV], tačka 231.). Ta garancija je „jedno od temeljnih načela svakog demokratskog društva, u smislu Konvencije“ (*Pretto i drugi protiv Italije*, tačka 21.). Stoga nema opravdanja za restriktivno tumačenje člana 6. stav 1. (*Moreira de Azevedo protiv Portugala*, tačka 66.). Zahtjev pravičnosti odnosi se na postupak u cjelini; nije ograničen na rasprave *inter partes* (*Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis protiv Grčke*, tačka 49.).

231. Sud je i pored toga precizirao da u veoma izuzetnim okolnostima mogu biti opravdana ograničenja procesnih prava pojedinca (uključujući i pristup određenim informacijama (*Adorisio i drugi protiv Holandije* (odl.)).

232. Sadržaj: mora biti moguće podnijeti građanski zahtjev sudiji (*Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 65.; *Sabeh El Leil protiv Francuske* [VV], tačka 46.). Član 6. stav 1. detaljno opisuje procesne garancije koje strankama stoje na raspolaganju u građanskom postupku. Njegova svrha je prije svega osigurati interese stranaka i pravilno djelovanje pravosudnog sistema (*Nideröst-Huber protiv Švicarske*, tačka 30.). Stranke u sporu stoga moraju imati mogućnost da obrazlože svoj predmet s potrebnom učinkovitošću (*H. protiv Belgije*, tačka 53.).

233. Uloga domaćih vlasti: Sud je uvijek tvrdio da domaće vlasti moraju u svakom pojedinom predmetu osigurati ispunjavanje zahtjeva „pravičnog suđenja“ u smislu Konvencije (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačka 33. *in fine*)).

234. Zahtjevi koje podnose stranke: načelno je pitanje da pri odlučivanju o njegovim „građanskim pravima i obavezama“- kako su definirani sudskom praksom Suda u Strazburu⁸ - svako ima pravo na pravičan postupak pred sudom. Tome su pridodane garancije propisane članom 6. stav 1. koje se odnose na organizaciju i na sastav suda, kao i na vođenje postupka. Sve u svemu, sve to u cjelini čini pravo na pravično suđenje (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 36.).

235. Načela tumačenja:

- Načelo prema kojem se građanski zahtjev mora moći podnijeti sudiji smatra se jednim od univerzalno priznatih temeljnih načela prava; isto vrijedi i za načelo međunarodnog prava koje zabranjuje uskraćivanje pravde. Član 6. stav 1. mora se tumačiti s obzirom na ta načela (*ibid.*, tačka 35.).
- Pravo na pravičan postupak pred sudom kako je garantovano članom 6. stav 1. mora se tumačiti s obzirom na preambulu Konvencije prema kojoj je vladavina prava dio zajedničkog nasljeđa država potpisnica (*Brumarescu protiv Rumunije*, tačka 61.; *Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačka 57.).
- Jedan od osnovnih elemenata vladavine prava jeste načelo pravne sigurnosti (*Beian protiv Rumunije (br. 1)*, tačka 39; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 116.).
- U demokratskom društvu, u smislu Konvencije, pravo na pravično djelovanje pravosudnog sistema ima takvo istaknuto mjesto da restriktivno tumačenje člana 6. stav 1. ne bi bilo u skladu s ciljem i svrhom te odredbe (*Ryakib Biryoukov protiv Rusije*, tačka 37.).
- U predmetu *Zubac protiv Hrvatske* [VV] naglašena je važnost ovih načela.

⁸ Vidi dio „Područje primjene“.

- Pored toga, namjera je da Konvencija jamči prava koja nisu teorijska ili iluzorna već prava koja su stvarna i učinkovita (*Airey protiv Irske*, tačka 24.; *Perez protiv Francuske* [VV], tačka 80.).

236. Države imaju više slobode u građanskim stvarima: Sud je priznao da zahtjevi svojstveni pojmu „pravičnog suđenja“ nisu nužno isti u predmetima u kojima se radi o odlučivanju o građanskim pravima i obavezama i u predmetima u kojima se radi o odlučivanju o optužbi za krivično djelo: „države potpisnice imaju više slobode u rješavanju građanskih predmeta u kojima se odlučuje o građanskim pravima i obavezama nego što imaju u rješavanju krivičnih predmeta“ (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačka 32.; *Levages Prestations Services protiv Francuske*, tačka 46.). Zahtjevi iz člana 6. stav 1. u pogledu predmeta koji se tiču građanskih prava imaju manju težinu od onih koji se odnose na krivične optužbe (*König protiv Njemačke*, tačka 96.). Presuda u predmetu *Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2)* [VV], tačke 66.-67., potvrdila je da prava osoba optuženih za počinjenje krivičnog djela iziskuju veću zaštitu nego prava stranaka u građanskom postupku.

237. Međutim, prilikom ispitivanja postupaka koji potpadaju pod građanski aspekt člana 6., Sud može utvrditi da je neophodno da inspiraciju crpi iz svog pristupa u predmetima iz oblasti krivičnog prava (*Dilipak and Karakaya protiv Turske*, tačka 80., u vezi s nalogom za isplatu koji je *in absentia* određen osobi kojoj nije bio uručen sudski poziv; *Carmel Saliba protiv Malte*, tačke 67. i 70.-71., u vezi s građanskom odgovornošću za štetu koja je nastala iz krivičnog djela; *R.S. protiv Njemačke* (odl.), tačke 35. i 43., u vezi s disciplinskim postupkom u oružanim snagama). U predmetima koji se odnose na građansku odgovornost za štetu nastalu počinjenjem krivičnog djela, neophodno je da odluke domaćih sudova budu zasnovane na temeljitoj ocjeni izvedenih dokaza i da budu adekvatno obrazložene, imajući u vidu ozbiljne posljedice koje takve odluke mogu izazvati (*Carmel Saliba protiv Malte*, tačka 73..

238. I na kraju, u veoma izuzetnim okolnostima koje se odnose na konkretni predmet, Sud je bio u mogućnosti da uzme u obzir “potrebu za veoma brzim donošenjem odluke” od strane domaćeg suda (*Adorisio i drugi protiv Holandije* (odl.)

2. Područje primjene

a. Načela

239. Učinkovito pravo: stranke u postupku imaju pravo iznijeti izjašnjenja koja smatraju bitnima za svoj predmet. To se pravo može smatrati učinkovitim samo ako su izjašnjenja zaista „saslušana“, odnosno ako ih je prvostepeni sud propisno razmotrio (*Donadze protiv Gruzije*, tačka 35.). Drugim riječima, „sud“ ima dužnost provesti odgovarajuće ispitivanje izjašnjenja, tvrdnji i dokaza koje su stranke iznijele (*Kraska protiv Švicarske*, tačka 30.; *Van de Hurk protiv Holandije*, tačka 59.; *Perez protiv Francuske*, tačka 80.). Da bi pravo koje ovaj član garantira bilo učinkovito, vlasti moraju postupati uz dužnu „revnost“: za aplikanta kojeg ne zastupa advokat vidi predmete *Kerojärvi protiv Finske*, tačka 42.; *Fretté protiv Francuske*, tačka 49.; za aplikanta kojeg zastupa advokat vidi predmet *Göç protiv Turske* [VV], tačka 57.

240. Pravilno učešće žalbene stranke u postupku zahtijeva da sud, *proprio motu*, obavijesti stranke o postojanju dokumenata koji su mu na raspolaganju. Stoga nije bitno što se aplikant nije žalio zbog nedostavljanja relevantnih dokumenata ili što nije preuzeo inicijativu za uvid u spis (*Kerojärvi protiv Finske*, tačka 42.). Sama mogućnost stranke u sporu da izvrši uvid u spis i dobije njegov primjerak nije sama po sebi dovoljna garancija (*Göç protiv Turske* [VV], tačka 57.). Nadalje, podnositelju žalbe se mora dati potrebno vrijeme da domaćem sudu podnese dodatne argumente i dokaze (vidi, na primjer, *Adorisio i drugi protiv Holandije* (odl.), u vezi sa kratkim rokom za podnošenje žalbe).

241. Obaveza upravnih tijela: podnositelj žalbe mora imati mogućnost uvida u relevantne dokumente koji su u posjedu upravnih tijela, ako je potrebno i putem postupka za izvršenje uvida u dokumente (*McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 86. i 90.). Kada bi tužena država, bez opravdanog razloga, spriječila žalbene stranke da izvrše uvid u dokumente koji su u njenom posjedu, a koji bi im pomogli u dokazivanju svoje tvrdnje, ili kad bi lažno zanijekala postojanje takvih dokumenata, to bi predstavljalo uskraćivanje pravičnog suđenja, odnosno povredu člana 6. stav 1. (*ibid.*).

242. Ocjena postupka u cjelini: utvrđivanje da li je postupak bio pravičan vrši se ispitivanjem postupka u cjelini (*Ankerl protiv Švicarske*, tačka 38.; *Centro Europa 7 S.R.L. i di Stefano protiv Italije* [VV], tačka 197.).

243. Budući da je tako, svaki nedostatak u pogledu pravičnosti postupka može se, u određenim okolnostima, ispraviti u kasnijoj fazi, bilo na istom stepenu (*Helle protiv Finske*, tačka 54.) bilo na višem sudu (*Schuler-Zraggen protiv Švicarske*, tačka 52.; uporedi *Albert i Le Compte protiv Belgije*, tačka 36.; *Feldbrugge protiv Holandije*, tačke 45.-46.).

244. U svakom slučaju, ako je nedostatak nastao na nivou najvišeg sudskog tijela – na primjer jer ne postoji mogućnost odgovora na zaključke dostavljene tom tijelu - došlo je do povrede prava na pravično suđenje (*Ruiz-Mateos protiv Španije*, tačke 65.-67.).

245. Procesni propust se može ispraviti samo ako odluka o kojoj je riječ podliježe preispitivanju koje obavlja neovisno pravosudno tijelo koje ima punu nadležnost i samo nudi garancije propisane članom 6. stav 1. Bitan je opseg ovlasti za preispitivanje koju ima žalbeni sud, a to se ispituje s obzirom na okolnosti predmeta (*Obermeier protiv Austrije*, tačka 70.).⁹

246. Prethodne odluke koje ne nude garancije poštenog suđenja: u takvim predmetima nema problema ako je podnositelju žalbe bilo dostupno pravno sredstvo pred neovisnim pravosudnim tijelom koje ima punu nadležnost i samo osigurava garancije propisane članom 6. stav 1. (*Oerlemans protiv Holandije*, tačke 53.-58.; *British-American Tobacco Company Ltd protiv Holandije*, tačka 78.). Ono što je bitno, jeste da takvo pravno sredstvo, koje osigurava dovoljne garancije, postoji (*Air Canada protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 62.).

247. Pred žalbenim sudovima: član 6. stav 1. ne obavezuje države potpisnice da osnuju žalbene ili kasacijske sudove, ali, kad takvi sudovi postoje, država treba osigurati da stranke u sporu pred tim sudovima imaju na raspolaganju temeljne garancije sadržane u članu 6. stav 1. (*Andrejeva protiv Latvije* [VV], tačka 97.). Međutim, način na koji se član 6. stav 1. primjenjuje na postupak pred žalbenim sudovima ovisi o posebnim karakteristikama datog postupka; mora se voditi računa o cjelini postupka u domaćem pravnom poretku, te o ulozi koju u njemu

⁹ Vidi također dio "Preispitivanje koje vrši sud koji ima punu nadležnost".

ima žalbeni sud (*Helmerts protiv Švedske*, tačka 31.) ili kasacijski suda (*K.D.B. protiv Holandije*, tačka 41., *Levages Prestations Services protiv Francuske*, tačke 44.-45.).

248. S obzirom na posebnu prirodu uloge kasacijskog suda koja je ograničena na ispitivanje da li je pravilno primijenjen zakon, postupak koji se primjenjuje može biti formalniji (*ibid.*, tačka 48.). Zahtjev da stranku pred kasacijskim sudom zastupa specijalizirani advokat sam po sebi nije u suprotnosti s članom 6. (*G.L. i S.L. protiv Francuske* (odl.); *Tabor protiv Poljske*, tačka 42.).

249. Granice: općenito, zadatak domaćih sudova je ocjena činjenica: uloga Suda nije da ocjenu domaćih sudova zamijeni vlastitom ocjenom činjenica (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačka 31.).¹⁰ Nadalje, iako podnositelji žalbe imaju pravo iznijeti izjašnjenja koja smatraju bitnim za svoj predmet, član 6. stav 1. stranci u sporu ne garantira povoljan ishod (*Andronicou i Constantinou protiv Kipra*, tačka 201). Pored toga, član 6. stav 1. ne ide tako daleko da zahtijeva da sudovi u tekstu svojih odluka naznače detaljne aranžmane i rokove za podnošenje žalbi na te odluke (*Avotiņš protiv Latvije* [VV], tačka 123.).

250. Sud može utvrditi da je neki aplikant kao rezultat svog nedjelovanja i nemara u velikoj mjeri doprinio nastanku situacije na koju se odnosi pritužba podnesena Sudu, a koju je on ili ona mogao/la spriječiti (*Avotiņš protiv Latvije* [VV], tačke 123.-124.; *Barik Edidi protiv Španije* (odl.), tačka 45.; a nasuprot tome, *Zavadnik protiv Slovenije*, tačke 79.-80.). Od stranaka se očekuje da pokažu revnost pridržavajući se procesnih koraka u odnosu na njihov slučaj (*Zubac protiv Hrvatske* [VV], tačka 93.).

251. Teorija dojma: Sud je naglasio važnost dojma u djelovanju pravosudnog sistema; važno je osigurati da je pravičnost postupka očita. Međutim, Sud je također jasno dao do znanja da stajalište osoba o kojima je riječ nije samo po sebi odlučujuće; sumnje pojedinaca u sudove u pogledu pravičnosti postupka također mora biti moguće smatrati objektivno opravdanima (*Kraska protiv Švicarske*, tačka 32.). Stoga je nužno ispitati kako su sudovi postupali u konkretnom predmetu.

¹⁰ Vidi dio „Četvrti stepen“.

252. U drugim predmetima, pred vrhovnim sudovima, Sud je istaknuo da povećana osjetljivost javnosti na pravično djelovanje pravosudnog sistema opravdava sve veću važnost koja se pridaje dojmu (*Kress protiv Francuske* [VV], tačka 82.; *Martinie protiv Francuske* [VV], tačka 53.; *Menchinskaya protiv Rusije*, tačka 32.). Sud je pridao važnost dojmu u tim predmetima (vidi također *Vermeulen protiv Belgije*, tačka 34.; *Lobo Machado protiv Portugala*, tačka 32.).

253. Sudska praksa: kako bi u obzir uzeo stvarnost domaćeg pravnog poretka, Sud je uvijek pridavao određenu važnost sudskoj praksi pri ispitivanju usklađenosti domaćeg prava sa članom 6. stav 1. (*Kerojärvi protiv Finske*, tačka 42.; *Gorou protiv Grčke (br. 2)* [VV] tačka 32.). Bez sumnje, prilikom ocjene da li su stranke u sporu imale pravično suđenje, ne smije se zanemariti opća činjenična i pravna pozadina predmeta (*Stankiewicz protiv Poljske*, tačka 70.).

254. Državne vlasti se ne mogu odreći učinkovite kontrole koju provode sudovi zbog državne sigurnosti ili terorizma: postoje tehnike koje se mogu koristiti, a koje uzimaju u obzir i legitimnu zabrinutost za sigurnost i procesna prava pojedinca (*Dağtekin i drugi protiv Turske*, tačka 34.).

255. Načelo neovisno o ishodu postupka: procesne garancije iz člana 6. stav 1. odnose se na sve stranke u sporu, a ne samo one koje nisu pobijedile u svojim predmetima pred domaćim sudovima (*Philis protiv Grčke (br. 2)*, tačka 45.).

b. Primjeri

256. Sudska praksa je obuhvatila brojne situacije, uključujući i sljedeće:

257. *Izjašnjenje koje je sud podnio žalbenom sudu s očitim ciljem utjecanja na njegovu odluku*: stranke moraju imati mogućnost komentirati to izjašnjenje, neovisno o njegovom stvarnom utjecaju na sud, čak i ako se, prema mišljenju žalbenog suda (*Nideröst-Huber protiv Švicarske*, tačke 26.-32.) ili tužene vlade pred Sudom u Strazburu (*APEH Üldözötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske*, tačka 42.), u tom izjašnjenju ne iznose nikakve nove činjenice ili tvrdnje koje se već nisu pojavile u osporenoj odluci.

258. *Prethodna pitanja*: Konvencija ne garantira nikakvo pravo, kao takvo, da predmet bude upućen od strane domaćeg suda nekom drugom

domaćem ili međunarodnom tijelu radi donošenja prethodne odluke (*Coëme i drugi protiv Belgije*, tačka 114.).

259. Član 6. stav 1. stoga ne garantira apsolutno pravo da domaći sud uputi predmet Sudu pravde Evropske unije (Sud pravde EU) (*Dotta protiv Italije* (odl.)). Kada postoji mehanizam za podnošenje zahtjeva za prethodnu odluku, odbijanje domaćih sudova da odobre zahtjev za takvo upućivanje može u određenim okolnostima povrijediti pravičnost postupka (*Ullens de Schooten i Rezabek protiv Belgije*, tačke 57.-67., s dodatnim referencama). To je tako kad se odbijanje pokaže proizvoljnim:

- kada je zahtjev odbijen iako važeći propisi ne dopuštaju iznimke u odnosu na načelo upućivanja zahtjeva za donošenje prethodne odluke ili ne predviđaju nikakvu alternativu tom načelu;
- kad je odbijanje utemeljeno na drugim razlozima u odnosu na one koji su predviđeni propisima;
- ili kad odbijanje nije propisno obrazloženo u skladu s tim propisima.

260. Primjenjujući gore citiranu sudsku praksu, Sud ispituje da li se odbijanje doima proizvoljnim (*Canela Santiago protiv Španjolske* (odl.)). U odluci u predmetu *Vergauwen protiv Belgije i drugih* (odl.) Sud je ponovio sljedeće (tačke 87.-92.):

- član 6. stav 1. nalaže da domaći sudovi u svjetlu primjenjivog prava obrazlože svaku odluku kojom se odbija upućivanje nekog pitanja radi donošenja prethodne odluke;
- kada Sud u Strazburu razmatra neku pritužbu koja se odnosi na kršenje člana 6. stav 1. po ovom osnovu, njegov zadatak sastoji se u tome da osigura da sporno odbijanje bude adekvatno obrazloženo;
- iako se ova provjera mora izvršiti temeljito, nije na Sudu da ispituje greške koje su eventualno počinili domaći sudovi u tumačenju ili primjeni relevantnog prava;
- ovo znači da domaći sudovi unutar Evropske unije, za čije odluke ne postoji pravni lijek prema domaćem pravu, a koji odbiju zatražiti prethodnu odluku Suda pravde EU o nekom

pitanju koje je pred njima pokrenuto u vezi s tumačenjem prava Evropske unije, trebaju obrazložiti to odbijanje u svjetlu izuzetaka koje predviđa sudska praksa Suda pravde EU. Prema tome, oni moraju navesti razloge zbog kojih su utvrdili da neko pitanje nije relevantno, da je odredba zakona Evropske unije o kojoj je riječ već bila predmet tumačenja od strane Suda pravde EU, ili da je pravilna primjena propisa EU tako očigledna da ne ostavlja nikakav prostor za bilo kakvu opravdanu sumnju.

261. U predmetu *Dhabbi protiv Italije* Sud je po prvi put utvrdio kršenje odredbe člana 6. zbog toga što domaći sud nije obrazložio svoje odbijanje da neko pitanje uputi Sudu pravde EU radi donošenja prethodne odluke. Kasacijski sud nije spomenuo aplikantov zahtjev za donošenje prethodne odluke niti razloge zbog kojih je smatrao da pokrenuto pitanje ne zavrjeđuje upućivanje Sudu pravde EU, niti se pozvao na sudska praksa Suda pravde EU. Stoga je iz obrazloženja osporavane presude ostalo nejasno da li je zaključeno da to pitanje nije relevantno, ili da se odnosi na odredbu koja je jasna, ili da je već bilo predmet tumačenja od strane Suda pravde EU, ili je ono jednostavno zanemareno (tačke 32.-34.).

262. *Promjene u domaćoj sudskoj praksi*: zahtjev pravne sigurnosti i zaštite legitimnih očekivanja ne uključuje pravo na utvrđenu sudska praksu (*Unédic protiv Francuske*, tačka 74.). Razvoj sudske prakse nije sam po sebi u suprotnosti s pravilnim djelovanjem pravosudnog sistema (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 116.), jer bi nepostojanje dinamičnog i razvojnog pristupa spriječilo reforme ili poboljšanje (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačka 58.; *Albu i drugi protiv Rumunije*, tačka 34.). U predmetu *Atanasovski protiv „Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije“*, tačka 38., Sud je smatrao da je postojanje dobro utvrđene sudske prakse vrhovnom sudu nametnulo dužnost davanja sadržajnijeg obrazloženja koje opravdava njegovo odstupanje od sudske prakse, jer bi u suprotnom pravo pojedinca na propisno obrazloženu odluku bilo povrijeđeno. U nekim predmetima promjene u domaćoj sudskoj praksi koje utječu na građanske postupke koji su u toku mogu predstavljati povredu Konvencije (*Petko Petkov protiv Bugarske*, 32.-34.).

263. *Razlike u sudskoj praksi* između domaćih sudova ili unutar istog suda ne mogu se, same po sebi, smatrati suprotnima Konvenciji (*Nejdet Şahin*

i Perihan Şahin protiv Turske [VV], tačka 51., te *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 116.). Sud međutim naglašava važnost uspostavljanja mehanizama kojima se osigurava konzistentnost u postupanju suda i usaglašenost sudske prakse. Države potpisnice imaju odgovornost da organiziraju svoj pravni sistem na takav način da se izbjegne usvajanje presuda koje nisu međusobno usaglašene (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačka 55.).

Funkcija ovog Suda u načelu nije da vrši poređenje različitih odluka domaćih sudova, čak i ako su donesene u naizgled sličnim ili povezanim postupcima; on mora poštovati neovisnost tih sudova. Sud je naglasio da se ne može smatrati da različito tretiranje dva spora dovodi do suprotstavljene sudske prakse kada je to opravdano razlikama u činjeničnim situacijama o kojima je riječ (*Hayati Çelebi i drugi protiv Turske*, tačka 52., i *Ferreira Santos Pardal protiv Portugala*, tačka 42.).

- Predmet *Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV] odnosio se na presude na dva odvojena, nezavisna i hijerarhijski nepovezana vrhovna suda. Sud je naročito utvrdio da pojedinačni zahtjev koji mu se podnosi ne može biti upotrijebljen kao sredstvo za rješavanje ili eliminiranje suprotstavljene sudske prakse koja se može pojaviti u domaćem pravu, niti kao mehanizam za ispravljanje nedosljednosti u odlukama raznih domaćih sudova (tačka 95.).

- Predmet *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV] odnosio se na duboke i dugotrajne razlike u sudskoj praksi jednog te istog suda – Vrhovnog suda – te na nekorištenje mehanizma kojima se osigurava usklađivanje sudske prakse. Sud je naglasio važnost osiguravanja dosljednosti sudske prakse unutar najvišeg suda u državi, kako bi se izbjegao rizik od narušavanja načela pravne sigurnosti. To načelo, koje je implicitno u svim članovima Konvencije, čini jedan od temeljnih aspekata vladavine prava. Održavanje suprotstavljenih sudskih odluka može dovesti do stanja pravne nesigurnosti koje bi vjerovatno oslabilo povjerenje javnosti u pravosudni sistem, a to povjerenje nesumnjivo predstavlja jednu od ključnih komponenti države zasnovane na vladavini prava (tačka 116.).

264. *Tumačenje presude Suda u Strazburu od strane domaćeg suda: u predmetu Bochan protiv Ukrajine (br. 2.)* [VV], primjenjivi pravni okvir aplikantici je osigurao pravni lijek koji je omogućio sudsko preispitivanje

njenog građanskog predmeta od strane Vrhovnog suda u svjetlu utvrđenja o povredi Suda u Strazburu. Pa ipak, Sud je utvrdio da je Vrhovni sud dao „veoma pogrešno tumačenje“ utvrđenja iz njegove presude. Nije se naime radilo samo o različitom čitanju pravnog teksta već pogrešnom tumačenju. Obrazloženje domaće suda se stoga samo moglo smatrati „krajnje proizvoljnim“ ili takvim da dovodi do „uskraćivanja pravde“, što predstavlja kršenje člana 6. (*Bochan protiv Ukrajine (br. 2.)* [VV], tačke 63.-65.

265. *Stupanje zakona na snagu kad je postupak u predmetu u kojem je država jedna od stranaka još u toku*: Sud osobito vodi računa o opasnostima koje se kriju u primjeni retroaktivnih zakona koji utječu na sudsko rješavanje spora u kojem je država jedna od stranaka, uključujući situaciju u kojoj je njihov učinak takav da spor koji je u toku nije moguće dobiti. Svi razlozi navedeni kao opravdanje takvih mjera moraju se pomno ispitati (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 112.). U načelu, zakonodavnoj vlasti u građanskim stvarima nije zabranjeno donošenje novih retroaktivnih odredbi za uređenje prava koja proizlaze iz postojećih zakona. Međutim, član 6. zabranjuje svako miješanje zakonodavne vlasti u rad pravosudnog sistema s ciljem utjecanja na sudsku odluku u sporu - osim iz „imperativnih razloga u općem interesu“ (*Zielinski, Pradal, Gonzalez i drugi protiv Francuske* [VV], tačka 57.; *Scordino protiv Italije (br.1)* [VV], tačka 126.).

Sud je, na primjer, utvrdio povrede u odnosu na:

- miješanje zakonodavne vlasti - u trenutku kada je postupak u kojem je država bila stranka trajao devet godina, a aplikanti su imali pravomoćnu izvršnu presudu protiv države - s ciljem utjecanja na predstojeći ishod predmeta u korist države (*Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis protiv Grčke*, tačke 49.-50.);
- zakon koji je imao odlučujući utjecaj na ishod predmeta u korist države (*Zielinski, Pradal, Gonzalez i drugi protiv Francuske*, [VV], tačka 59.);
- donošenje zakona, u ključnom trenutku u postupku pred kasacijskim sudom, koji je praktično riješio materijalna pitanja i učinio nastavak parnice besmislenim (*Papageorgiou protiv Grčke*);

- odluka žalbenog suda utemeljena, čak i supsidijarno, na zakonu donesenom za vrijeme trajanja postupka koji je utjecao na ishod tog postupka (*Anagnostopoulos i drugi protiv Grčke*, tačke 20.-21.);
- pozivanje države na retroaktivni zakon koji utječe na sudsku odluku u sporu u kojem je država jedna od stranaka, bez dokazivanja da su za takvo postupanje postojali „imperativni razlozi od općeg interesa“. Sud je naročito naglasio da finansijski razlozi sami po sebi ne mogu opravdati to da zakonodavac uzima ulogu suda kako bi rješavao sporove (*Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. i drugi protiv Italije*, tačke 76. i 88.-89.).

Međutim, član 6. stav 1. ne može se tumačiti kao da sprečava svako miješanje vlasti u sudski postupak koji je u toku i u kojem je država stranka. U drugim predmetima Sud je smatrao da su razlozi na koje se poziva tužena država bili utemeljeni na uvjerljivim motivima u javnom interesu koji su potrebni za opravdanje retroaktivnog učinka zakona (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 112.; *Forrer-Niedenthal protiv Njemačke*, tačka 64.; *OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X i Blanche de Castille i drugi protiv Francuske*, tačke 71.-72.; *EEG-Slachthuis Verbist Izegem protiv Belgije* (odl.)).

266. Ova sudska praksa se također primjenjuje i na predmete u kojima država, iako nije stranka u sporu, podriva postupak pomoću svojih zakonodavnih ovlasti (*Ducret protiv Francuske*, tačke 33.-42.).

267. Druge vrste zakonodavnih intervencija:

- Zakoni mogu biti doneseni prije početka postupka (*Organisation nationale des syndicats d’infirmiers libéraux (O.N.S.I.L.) protiv Francuske* (odl.)) ili nakon što je postupak završen (*Preda i Dardari protiv Italije* (odl.)), a da ne pokreću pitanje iz člana 6.
- Donošenje općih zakona može se pokazati nepovoljnim za stranke u sporu ne ciljajući izravno tekući sudski postupak i time zaobilazeći načelo vladavine prava (*Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije*, tačka 72.).

- Zakon može biti proglašen neustavnim dok je postupak u toku, a da ne postoji namjera utjecanja na taj postupak (*Dolca protiv Rumunije* (odl.)).

268. Nedostavljanje očitovanja „neovisnog člana nacionalne pravne službe“ strankama u sporu pred vrhovnim sudom (članovi odjela javnog tužiteljstva): *Vermeulen protiv Belgije*, *Van Orshoven protiv Belgije*; *K.D.B. protiv Holandije*; glavnog tužitelja: *Göç protiv Turske* [VV]; *Lobo Machado protiv Portugala*; povjerenika vlade: *Kress protiv Francuske*; *Martinie protiv Francuske* [VV], i nemogućnost odgovora na takva očitovanja: mnoge tužene države su tvrdile da ova kategorija članova nacionalne pravne službe nije niti stranka u postupku, niti saveznik ili protivnik bilo koje stranke, ali Sud je smatrao da je potrebno uzeti u obzir ulogu koju dotični službenik zaista ima u postupku, te naročito sadržaj i učinke njegovih očitovanja (*Vermeulen protiv Belgije*, tačka 31.; *Kress protiv Francuske* [VV], tačka 71. *in fine*).

269. Sud je naglasio važnost adversarnog postupka u predmetima u kojima očitovanja neovisnog člana nacionalne pravne službe u građanskom predmetu nisu bila unaprijed dostavljena strankama, zbog čega one nisu imale priliku na njih odgovoriti (*ibid.* tačka 76.; *Lobo Machado protiv Portugala*, tačka 31.; *Van Orshoven protiv Belgije*, tačka 41.; *Göç protiv Turske* [VV], tačke 55.-56.; *Immeubles Groupe Kossier protiv Francuske*, tačka 26.; *Vermeulen protiv Belgije*, tačka 33.).

270. Osuđeno je učešće, pa čak i samo prisustvo tih članova nacionalne pravne službe za vrijeme vijećanja, bez obzira da li je ono bilo „aktivno“ ili „pasivno“, nakon što su javno izrazili svoje mišljenje o predmetu (*ibid.*, tačka 34.; *Lobo Machado protiv Portugala*, tačka 32.; *Kress protiv Francuske*, tačka 87.). Ova sudska praksa je u velikoj mjeri utemeljena na teoriji dojma¹¹ (*Martinie protiv Francuske* [VV], tačka 53.).

271. Stoga je potrebno ispitati uvjete u kojima se postupak odvijao, te naročito da li je postupak bio adversaran i u skladu s načelom jednakosti stranaka u postupku (usporedi *Kress protiv Francuske*, [VV], tačka 76.; *Göç protiv Turske* [VV], tačke 55.-57.; vidi također *Marc-Antoine protiv Francuske* (odl.)), kako bi se utvrdilo da li se problem može pripisati ponašanju stranke u sporu, stavu države ili važećim propisima (*Fretté*

¹¹ Vidi u prethodnom tekstu.

protiv Francuske, tačke 49.-51.). Za postupak pred Sudom pravde Evropskih zajednica/Evropske unije: *Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. protiv Holandije* (odl.).

272. Granice:

- Jednakost stranaka u postupku ne podrazumijeva pravo stranke da joj se omogući uvid, prije rasprave, u podneske u koje uvid nije omogućen ni drugoj stranci u postupku, kao ni sudiji izvjestitelju, a ni sudijama raspravnog vijeća (*Kress protiv Francuske* [VV], tačka 73.).
- Nema smisla priznati pravo koje nema stvarni doseg ili sadržaj: na primjer kad pravo na koje se stranka pozvala na temelju Konvencije ne bi imalo utjecaja na ishod predmeta jer je usvojeno pravno rješenje pravno neosporivo (*Stepinska protiv Francuske*, tačka 18.).

3. Četvrti stepen

a. Opća načela

273. Posebna kategorija žalbi koje se podnose Sudu obično se nazivaju žalbe „četvrtog stepena“. Ovaj izraz, koji se ne pojavljuje u tekstu Konvencije i koji je uspostavljen putem sudske prakse institucija Konvencije (*Kemmache protiv Francuske* (br. 3), tačka 44, *De Tommaso protiv Italije* [VV], tačka 170.) donekle je paradoksalan, budući da naglašava ono što Sud zapravo nije: ovaj Sud nije žalbeni sud ili sud koji može ukinuti presude koje donesu sudovi zemalja potpisnica Konvencije ili ponoviti postupak u predmetima koji su rješavani pred tim sudovima, niti može preispitivati predmete na isti način kao vrhovni sud. Prema tome, aplikacije četvrtog stepena proizilaze iz čestog nerazumijevanja dva nivoa.

274. Kao prvo, aplikanti veoma često imaju pogrešnu predstavu o ulozi Suda i prirodi sudskog mehanizma uspostavljenog Konvencijom. Nije uloga Suda da zamijeni domaće sudove. Ovlasti ovog suda ograničene su na provjeru da li država članica poštuje obaveze u oblasti ljudskih prava koje je preuzela prilikom pristupanja Konvenciji. Pored toga, budući da

nema ovlasti da neposredno intervenira u pravnim sistemima država članica, Sud mora poštovati samostalnost tih pravnih sistema. To znači da nije zadatak ovog suda da rješava činjenične ili pravne greške koje je navodno počinio domaći sud, osim ukoliko su, odnosno u mjeri u kojoj su tom greškom prekršena prava i slobode zaštićene Konvencijom. Sam Sud ne može ocjenjivati činjenice koje su opredijelile domaći sud da donese određenu odluku u odnosu na druge koje je mogao donijeti. U suprotnom, Sud bi postupao kao sud trećeg ili četvrtog stepena, čime bi zanemario ograničenja koja su postavljena postupanju ovog suda (*García Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 28., *Centro Europa 7 S.R.L. i di Stefano protiv Italije* [VV], tačka 197, *Avotiņš protiv Latvije* [VV], tačka 99., *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 90., *De Tommaso protiv Italije* [VV], tačke 170.-72.)).

275. Drugo, česti su slučajevi pogrešnog razumijevanja pojma „pravičan“ iz člana 6. stav 1. Konvencije. „Pravičnost“ koju nalaže 6. stav 1. nije „stvarna“ pravičnost (koncept koji je dijelom pravni, dijelom etički i može ga primijeniti samo postupajući sud), nego „procesna“ pravičnost. Članom 6. stav 1. zagwarantirana je „procesna“ pravičnost, što u praktičnom smislu podrazumijeva adversarni postupak u okviru kojeg se raspravlja o navodima stranaka koji su jednake pred sudom (*Star Cate Epilekta Gevmata i drugi protiv Grčke* (odl.)). Pravičnost postupka uvijek se ocjenjuje ispitivanjem postupka u cijelosti, tako da pojedinačna nepravilnost ne može biti dovoljna da se cijeli postupak ocijeni kao nepravičan (*Mirojubovs i drugi protiv Latvije*, tačka 103.).

276. Pored toga, Sud uvažava različitost evropskih pravnih i pravosudnih sistema, i nije dužan da ih standardizira. Isto tako, Sud nije nadležan da ispituje obrazloženost odluka domaćih sudova sve dok nema dokaza o proizvoljnosti (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačke 68., 89. i 94.).

b. Opseg i ograničenja nadzora koji vrši Sud

277. Sud dosljedno navodi da općenito nije zadatak ovog suda da rješava činjenične i pravne greške koje su napravili domaći sudovi, osim ukoliko su, odnosno u mjeri u kojoj su takve greške očigledne i predstavljaju povredu prava i sloboda zaštićenih Konvencijom (*García Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 28, *Perez protiv Francuske* [VV], tačka 82.). Izuzetno

rijetko se dešava da sud prema članu 6. stav 1. preispituje ocjenu domaćih sudova na osnovu toga što bi se ono što su utvrdili moglo smatrati proizvoljnim ili očigledno neosnovanim (vidi na primjer predmet *Dulaurans protiv Francuske*, tačka 38, u kojem je sud utvrdio povredu člana 6. stav 1. zbog „očigledne greške presude“, *Khamidov protiv Rusije*, tačka 170., u kojem je utvrđeno da je predmetni postupak „izrazito proizvoljan“, *Anđelković protiv Srbije*, tačka 24., u kojem je utvrđeno „uskraćivanje pravde“, *Bochan protiv Ukrajine (br. 2.)* [VV], tačke 63.-65, u kojem je obrazloženje domaćeg suda smatrano „izrazito proizvoljnim“ odnosno smatrano je da predstavlja „uskraćivanje pravde“, i suprotan primjer *Société anonyme d’habitations à loyers modérés Terre et Famille protiv Francuske* (odl.)).

278. To znači da sud u pravilu ne može ispitivati utvrđenja i zaključke domaćih sudova u pogledu:

- Utvrđivanja činjenica u predmetu: Sud ne može osporavati utvrđenja domaćih sudova, osim ukoliko su izrazito i očigledno proizvoljna (*García Ruiz protiv Španije* [VV], tačke 28.-29.).
- Tumačenje i primjena domaćeg zakona: rješavanje problema tumačenja domaćih zakona je prvenstveno dužnost domaćih sudova (*Perez protiv Francuske* [VV], tačka 82.), a ne suda u Strazburu, čija je uloga da provjeri da li je učinak takvog tumačenja u skladu sa Konvencijom (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačka 49.). U izuzetnim slučajevima, Sud može donijeti odgovarajuće zaključke ukoliko su domaći sudovi zemlje članice tumačili domaći zakon na očigledno proizvoljan ili pogrešan način (*Barać i drugi protiv Crne Gore*, tačke 32.-34., i predmeti na koje se tu poziva, *Anđelković protiv Srbije*, tačke 24.-27. (uskraćivanje pravde), *Laskowska protiv Poljske*, tačka 61.), ali to u pravilu radi prema drugim odredbama Konvencije, a ne prema članu 6. stav 1. (*Kushoglu protiv Bugarske*, tačka 50., *Işyar protiv Bugarske*, tačka 48., *Fabris protiv Francuske* [VV], tačka 60.).
- Sud također nema nadležnost da u formalnom smislu odlučuje o usklađenosti sa drugim međunarodnim sporazumima ili propisima Evropske unije. Dužnost tumačenja i primjene propisa Evropske unije spada prvenstveno u nadležnost Suda

Evropske unije. Nadležnost Evropskog suda za ljudska prava ograničena je na ispitivanje poštivanja odredbi Konvencije, na primjer člana 6. stav 1. Shodno tome, ukoliko nije prisutna proizvoljnost koja bi sama po sebi postavljala pitanje prema članu 6. stav 1, Sud ne može donijeti presudu o tome da li je domaći sud ispravno primijenio odredbu propisa Evropske unije (*Avotiņš protiv Latvije* [VV], tačka 100.).

- Prihvatljivost i ocjena dokaza:¹² garancije iz člana 6. stav 1. važe samo za postupanje sa dokazima na procesnom nivou. Prihvatljivost dokaza ili način na koji treba biti ocijenjena njihova osnovanost prvenstveno se tiču domaćih sudova čiji je zadatak da ocjenjuju dokaze koji su im dostavljeni (*García Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 28, *Farange S.A. protiv Francuske* (odl.)).

279. Tako član 6. stav 1. Sudu ne dozvoljava da ispituje stvarnu pravičnost ishoda parničnog postupka u kojem u većini slučajeva jedna stranka dobija, a druga gubi.

280. Sud će odbiti žalbu četvrtog stepena prema članu 6. stav 1. Konvencije na osnovu toga što je aplikant imao na raspolaganju adversarni postupak; što je u različitim fazama tog postupka mogao iznositi argumente i dokaze koje je smatrao relevantnim za svoj predmet; što je imao priliku da učinkovito osporava argumente i dokaze koje je iznosila suprotna strana; što su sudovi s dužnom pažnjom saslušali i ispitali sve njegove argumente koji su, objektivno posmatrano, bili relevantni za rješavanje predmeta; što su data iscrpna činjenična i pravna obrazloženja za osporavanu odluku; te što je, shodno tome, postupak posmatran u cjelini pravičan (*García Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 29.). Većinu aplikacija četvrtog stepena nedopuštenima proglašava *de plano* sudija pojedinac ili odbor sastavljen od troje sudija (članovi 27. i 28. Konvencije).

c. Usaglašenost domaće sudske prakse

281. Član 6. stav 1. ne podrazumijeva stečeno pravo na usaglašenost sudske prakse. Razvoj sudske prakse samo po sebi nije u suprotnosti s

¹² Vidi također dio "Postupanje sa dokazima".

pravilnim radom pravosudnog sistema, budući da bi propust održavanja dinamičnog i evolutivnog pristupa predstavljao opasnost u smislu sprečavanja reforme ili poboljšanja (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačka 58, *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 116.). Odstupanja od sudske prakse su, po prirodi stvari, posljedica svojstvena svakom sudskom sistemu koji je zasnovan na mreži postupajućih i žalbenih sudova sa ingerencijama na području svoje teritorijalne nadležnosti. Uloga vrhovnog suda upravo se ogleda u rješavanju takvih sukoba (*Beian protiv Rumunije (no. 1)*, tačka 37.).

282. U načelu, čak ni u predmetima koji se na prvi pogled čine uporedivi i povezani, nije uloga Suda da poredi različite odluke koje su donijeli domaći sudovi čija se neovisnost mora poštovati. Mogućnost pojave razlika u sudskoj praksi je posljedica svojstvena svakom sudskom sistemu koji je zasnovan na mreži postupajućih i žalbenih sudova sa ingerencijama na području svoje teritorijalne nadležnosti. Ove razlike mogu se javiti čak i unutar jednog suda. Ne može se smatrati da je to samo po sebi u suprotnosti sa Konvencijom (*Santos Pinto protiv Portugala*, tačka 41.). Pored toga, ne može se govoriti o „razlikama“ ukoliko je činjenično stanje u predmetima objektivno drugačije (*Uçar protiv Turske* (odl.)).

283. Međutim, može se desiti da u nekim predmetima razlike u sudskoj praksi dovedu do utvrđivanja povrede člana 6. stav 1. Tu je pristup Suda različit ovisno o tome da li se te razlike javljaju u okviru istog ogranka sudova ili između dva različita ogranka sudova koji su međusobno potpuno neovisni.

284. U prvom slučaju (razlike u sudskoj praksi najviših državnih sudova), Sud koristi tri kriterija kako bi utvrdio:

- da li su razlike u sudskoj praksi „duboke i dugotrajne“;
- da li su domaćim zakonom predviđeni mehanizmi koji mogu riješiti takve neusaglašenosti, i
- da li su ti mehanizmi primijenjeni i koji je bio njihov učinak (*Beian protiv Rumunije (no. 1)*, tačke 37. i 39, *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačke 116.-35.).

U posljednjem spomenutom predmetu, najviši domaći sud je donio presude koje su bile „dijametralno suprotne“ a mehanizam propisan u

domaćem zakonu za osiguranje usaglašene prakse nije odmah iskorišten, čime je narušeno načelo pravne sigurnosti.

285. Praksa dubokih razlika koje se javljaju u dužem periodu koja se razvila u okviru najviše sudske instance zemlje sama po sebi je u suprotnosti sa načelom pravne sigurnosti, načelom koje je sadržano u svim članovima Konvencije i predstavlja jedan od osnovnih elemenata vladavine prava. (*Beian protiv Rumunije (no. 1)*, tačka 39.). U citiranom predmetu, Sud je naglasio da je, umjesto da izvršava svoj zadatak utvrđivanja tumačenja koje treba primjenjivati, Vrhovni sud i sam postao izvor pravne nesigurnosti, narušavajući time povjerenje javnosti u pravosudni sistem. Sud je utvrdio da je kao posljedica ove nesigurnosti u pogledu sudske prakse aplikantu uskraćena mogućnost da dobije povlastice propisane zakonom, dok su drugim osobama u sličnoj situaciji te povlastice odobrene (tačke 39.-40.). Međutim, u slučaju kada su domaći sudovi donijeli različite odluke koje su imale utjecaja na veći broj osoba u vezi sa istim pitanjem u kratkom periodu prije nego što je viši sud razriješio sukob prava, to nije dovelo do povrede (*Albu i drugi protiv Rumunije*, tačke 42.-43.).

286. Dodatni kriterij koji Sud razmatra uključuje pitanje da li je neusklađena sudska praksa izolirani slučaj ili utječe na veliki broj ljudi (*Albu i drugi protiv Rumunije*, tačka 38.).

287. U drugoj situaciji, suprotstavljene odluke su u posljednjoj instanci donijeli sudovi u dva različita ogranka pravosudnog sistema od kojih svaki ima svoj neovisni vrhovni sud koji ne podliježe redovnoj pravosudnoj hijerarhiji. Ovdje član 6. stav 1. ne ide tako daleko da nalaže provedbu mehanizma za vertikalno preispitivanje ili zajedničko regulatorno tijelo (kao što je sud za rješavanje sporova u pogledu nadležnosti). U pravosudnom sistemu sa nekoliko ogranku sudova koji istovremeno imaju nekoliko vrhovnih sudova koji su dužni tumačiti zakon istovremeno i paralelno, uspostavljanje usaglašene sudske prakse može potrajati, a određeni periodi suprotstavljene pravne prakse se tako mogu tolerirati a da se time ne ugrozi pravna sigurnost. Dakle, dva suda, svaki sa svojim područjem nadležnosti, koji ispituju različite predmete svakako mogu doći do različitih, no ipak opravdanih i obrazloženih zaključaka u pogledu istog pravnog pitanja koje je proizašlo iz sličnih činjeničnih okolnosti, a da

time ne prekrše član 6. stav 1. (*Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske* [VV], tačke 81.-83. i 86.).

4. Adversarni postupak

288. Načelo kontradiktornosti: koncept pravičnog suđenja podrazumijeva osnovno pravo na adversarni postupak. Ovo je tijesno povezano sa načelom jednakosti stranaka u postupku (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 146.).

289. Zahtjevi koji proističu iz prava na adversarni postupak u načelu su isti i u parničnim i u krivičnim predmetima (*Werner protiv Austrije*, tačka 66.).

290. Želja da se uštedi vrijeme i ubrza postupak ne opravdava zanemarivanje tako bitnog načela kao što je adversarni postupak (*Nideröst-Huber protiv Švicarske*, tačka 30.).

291. Sadržaj: pravo na adversarni postupak u načelu znači mogućnost stranaka u parničnom ili krivičnom postupku da budu upoznate i da se izjasne o svim izvedenim dokazima ili podnesenim izjašnjenjima, čak i od neovisnog člana domaćeg pravnog sistema, kako bi utjecale na odluku suda (*Ruiz-Mateos protiv Španije*, tačka 63., *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva* tačka 80., *Vermeulen protiv Belgije*, tačka 33., *Lobo Machado protiv Portugala*, tačka 31., *Kress protiv Francuske* [VV], tačka 74.). Ovaj zahtjev može se primjenjivati i pred Ustavnim sudom (*Milatová i drugi protiv Češke Republike*, tačke 63.-66., *Gaspari protiv Slovenije*, tačka 53.).

- Stvarni utjecaj na odluku suda nije od velike važnosti (*Nideröst-Huber protiv Švicarske*, tačka 27, *Ziegler protiv Švicarske*, tačka 38.).
- Neophodno je da se pravo na adversarni postupak može ostvariti u zadovoljavajućim uvjetima: stranka u postupku mora imati mogućnost da se upozna sa dokazima pred sudom, kao i mogućnost da se izjasni o postojanju, sadržaju, autentičnosti dokaza u odgovarajućem obliku i u odgovarajućem vremenu (*Krčmář i drugi protiv Češke Republike*, tačka 42., *Immeubles Groupe Kossier protiv Francuske*, tačka 26.), ukoliko je to neophodno, odgodom postupka (*Yvon protiv Francuske*, tačka 39.).

- Stranke bi trebale imati mogućnost da iznesu svaki dokaz koji je potreban za uspješno ostvarivanje svoga zahtjeva (*Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske*, tačka 37.).
- Sam sud mora poštovati načelo kontradiktornosti, na primjer, ukoliko donese odluku o nedopuštenosti predmeta koristeći razlog ili prigovor koji je iznio po službenoj dužnosti (*Čepek v. Češke Republike*, tačka 45., i uporedi predmet *Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske*, tačka 38. sa predmetom *Andret i drugi protiv Francuske* (odl.): u posljednjem spomenutom predmetu kasacijski sud je obavijestio stranke da je predviđen novi osnov, a aplikanti su imali mogućnost da se izjasne prije nego što je kasacijski sud donio presudu).
- Stranke u sporu same odlučuju o tome da li je potrebno da se izjasne o dokumentu koji je dostavila druga strana ili o iskazu svjedoka. Povjerenje stranaka u rad pravosuđa zasnovano je na saznanju da su imale priliku da se izjasne o svakom dokumentu u spisu predmeta (uključujući i dokumente koje je pribavio sud po službenoj dužnosti: *K.S. protiv Finske*, tačka 22.) (*Nideröst-Huber protiv Švicarske*, tačka 29., *Pellegrini protiv Italije*, tačka 45.).

292. Primjeri kršenja prava na adversarni postupak zbog uskraćivanja uvida u sljedeće dokumente ili dokaze:

- u postupku koji se tiče određivanja starateljstva nad djetetom, izvještaja socijalne službe koji sadrže informacije o djetetu i iscrpan historijat predmeta, kao i preporuke koje su date, iako su roditelji na ročištu upoznati sa sadržajem ovih dokumenata (*McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 80.);
- dokaz koji je izveo javni tužitelj, bez obzira na to da li se on smatrao „strankom“ u postupku, budući da je bio u situaciji, prije svega na osnovu ovlaštenja koje proizlaze iz dužnosti koju obavlja, da utječe na odluku suda na način koji bi mogao biti nepovoljan za osobu o kojoj je riječ (*Ferreira Alves protiv Portugala (br. 3)*, tačke 36.-39.);
- obavijest od nižeg suda žalbenom sudu koja je poslana s ciljem da utječe na odluku drugog suda, iako obavijest nije sadržavala nikakve nove činjenice ili argumente (*ibid.*, tačka 41.);

- dokumente koje su neposredno pribavile sudije, koji sadrže obrazložena mišljenja o meritumu predmeta (*K.S. protiv Finske*, tačke 23.-24.).

293. Ograničenje: pravo na adversarni postupak nije apsolutno i opseg ovog prava može biti manji ili veći, ovisno o konkretnim okolnostima relevantnog predmeta (*Hudáková i drugi protiv Slovačke*, tačke 26.-27.).

- Načelo kontradiktornosti ne nameće zahtjev da svaka stranka suprotnoj stranci mora dostaviti dokumente koji nisu pokazani ni sudu (*Yvon protiv Francuske*, tačka 38.).

- U nekoliko predmeta sa veoma posebnim okolnostima, Sud je utvrdio da uskraćivanje uvida u jedan dokaz i nemogućnost aplikanta da se izjasni o takvom dokazu ne umanjuje pravičnost postupka, utoliko što takva mogućnost ne bi utjecala na ishod postupka u predmetu i što postignuto pravno rješenje nije bilo otvoreno za diskusiju (*Stepinska protiv Francuske*, tačka 18., *Salé protiv Francuske*, tačka 19., *Asnar protiv Francuske (br. 2)*, tačka 26.).

5. Jednakost strana u postupku

294. Načelo „jednakosti stranaka“ sadržano je u širem konceptu pravičnog suđenja i tijesno je povezano s načelom kontradiktornosti (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 146.). Zahtjev za „jednakošću stranaka u postupku“ u smislu „pravične ravnoteže“ između stranaka, u načelu se odnosi na parnične kao i na krivične predmete (*Feldbrugge protiv Holandije*, tačka 44.).

295. Sadržaj: održavanje „pravične ravnoteže“ između stranaka u postupku. Jednakost strana u postupku podrazumijeva da svaka stranka mora dobiti razumnu mogućnost da iznese svoje argumente u predmetu - uključujući svoje dokaze - pod uvjetima koji je ne stavljaju u položaj koji je značajno nepovoljniji u odnosu na drugu stranku (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačka 146., *Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačka 33.).

- Ovo načelo, koje obuhvata sve aspekte procesnog prava u državama potpisnicama, važi i za specifičnu oblast dostavljanja sudskih dokumenata strankama u postupku, iako se ne može

tumačiti da je članom 6. stav 1. propisan određeni način dostavljanja dokumenata (*Avotiņš protiv Latvije* [VV], tačka 119.).

- Nedopustivo je da jedna stranka dostavlja podneske sudu bez znanja druge, kao i da druga stranka nema mogućnost da se izjasni na iste. Samo stranke mogu ocijeniti da li je potrebno da se izjasne na podnesak (*APEH Üldözötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske*, tačka 42.).
- Međutim, ako izjašnjenja podnesena sudu nisu dostavljena nijednoj stranci ne radi se o povredi načela jednakosti stranaka u postupku kao takvog, nego o povredi šire pravičnosti postupka (*Nideröst-Huber protiv Švicarske*, tačke 23.-24., *Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske*, tačke 36.-37.).

296. Primjeri nepoštivanja načela jednakosti stranaka u postupku: kršenje ovog načela utvrđeno je u sljedećim predmetima jer je jedna od stranaka stavljena u očigledno nepovoljniji položaj:

- Žalba stranke nije uručena drugoj stranci koja stoga nije imala mogućnost da se izjasni o istoj (*Beer protiv Austrije*, tačka 19.).
- Rok je prestao teći za samo jednu od stranaka, čime je druga stavljena u značajno nepovoljniji položaj (*Platakou protiv Grčke*, tačka 48, *Wynen i Centre hospitalier interrégional Edith-Cavell protiv Belgije*, tačka 32.).
- Dopušteno je saslušanje samo jednog od dva ključna svjedoka (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačke 34.-35.).
- Suprotna strana je imala značajne prednosti u pogledu pristupa relevantnim informacijama, imala je dominantni položaj u postupku, i vršila značajan utjecaj u pogledu ocjene suda (*Yvon protiv Francuske*, tačka 37.).
- Suprotna strana je bila na položajima ili funkcijama koje su joj davale prednost te je sud drugoj stranci otežao ozbiljno osporavanje tako što joj nije dopustio da izvede relevantne materijalne dokaze ili iskaze svjedoka (*De Haes i Gijssels protiv Belgije*, tačke 54. i 58.).
- U upravnom postupku razlozi koje je navelo upravno tijelo bili su suviše sažeti i općeniti da bi apelantu omogućili obrazloženo

osporavanje njihove ocjene; sudovi koji su ispitivali činjenice odbili su dopustiti aplikantu da iznese argumente u prilog svog predmeta (*Hentrich protiv Francuske*, tačka 56.).

- Uskraćivanje besplatne pravne pomoći jednoj od stranaka lišilo ju je mogućnosti da učinkovito iznese svoj predmet pred sudom u odnosu na suprotnu stranu znatno boljeg imovnog stanja (*Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 72.).
- U svojoj presudi u predmetu *Martinie protiv Francuske* [VV] (tačka 50.) Sud je smatrao da je ravnoteža poremećena na štetu stranke u sporu zbog položaja punomoćnika države u postupku pred revizorskim sudom: za razliku od suprotne strane, on je bio prisutan na ročištu, ranije je obaviješten o stavu sudije izvjestitelja, saslušao je njegovo izlaganje na ročištu, u potpunosti je učestvovao u postupku te je mogao izraziti vlastiti stav usmenim putem a da mu se suprotna strana nije mogla suprotstaviti. Ta nejednakost je dodatno naglašena zbog činjenice da ročište nije bilo javno.
- Postupajući tužitelj se umiješao u prilog argumenata suprotne strane (*Menchinskaya protiv Rusije*, tačke 35.-39.).
- Sudija je odbio prekinuti ročište iako je aplikant hitno odveden u bolnicu, a njegov advokat ga nije mogao zastupati na ročištu, čime ga je nepovratno lišio prava da pruži odgovarajuće izjašnjenje na navode suprotne stranke (*Vardanyan i Nanushyan protiv Armenije*, tačke 88.-90.).

297. Međutim, Sud je smatrao da je razlika u postupanju u pogledu ispitivanja svjedoka stranaka (iskaz pod zakletvom je dat za jednu stranku, a za drugu nije) bila u skladu s članom 6. stav 1. jer u praksi nije utjecala na ishod postupka (*Ankerl protiv Švicarske*, tačka 38.).

298. Poseban slučaj parničnog postupka: Sud je razlikovao sistem prigovora uz koje se pokreće parnični postupak i postupka koji pokreće državni tužitelj koji ima javne ovlasti i odgovoran je za odbranu općeg interesa (*Guigue i SGEN-CFDT protiv Francuske* (odl.)). Stoga različiti formalni uvjeti i rokovi za podnošenje žalbe (kraći rok za privatnu osobu) nisu predstavljali povredu načela „jednakosti stranaka u postupku“, pod uvjetom da se to pravno sredstvo moglo iskoristiti na smislen način (uporediti posebnu prirodu sistema o kojem je riječ).

299. Sud je također utvrdio kako je u skladu s načelom jednakosti stranaka u postupku da neka odredba ograničava mogućnosti žalbe parnične stranke dok istovremeno ne ograničava te mogućnosti državnog tužitelja - s obzirom na to da se njihove uloge i ciljevi jasno razlikuju (*Berger protiv Francuske*, tačka 38.).

300. Što se tiče predmeta u kojima su organi krivičnog gonjenja i privatne osobe suprotstavljene strane, organi krivičnog gonjenja mogu imati povlašteni položaj koji je opravdan radi zaštite pravnog poretka. Međutim, to ne treba dovesti do stavljanja stranke u parničnom postupku u neprimjereno nepovoljan položaj u odnosu na organe krivičnog gonjenja (*Stankiewicz protiv Poljske*, tačka 68.).

6. Postupanje sa dokazima

301. Opća načela:¹³ Konvencija ne propisuje pravila o postupanju sa dokazima kao takva (*Mantovanelli protiv Francuske*, tačka 34.). Prihvatljivost dokaza i način na koji bi ih trebalo ocjenjivati su pitanja koja prvenstvo uređuju domaći zakoni i domaći sudovi (*Moreira de Azevedo protiv Portugala*, tačke 83.-84, *García Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 28.). Isto se odnosi i na dokaznu vrijednost dokaza i na teret dokazivanja (*Tiemann protiv Francuske i Njemačke* (odl.)). Na domaćim sudovima je također da ocjenjuju relevantnost predloženih dokaza (*Centro Europa 7 S.R.L. i di Stefano protiv Italije* [VV], tačka 198.).

302. Međutim, Sud prema Konvenciji ima zadatak da utvrdi je li postupak u cjelini bio pravičan, uključujući i način na koji su izvedeni dokazi (*Elsholz protiv Njemačke* [VV], tačka 66.). Stoga mora utvrditi jesu li dokazi izvedeni na način koji garantira pravično suđenje (*Blücher protiv Češke Republike*, tačka 65.).

303. Domaći sudovi su dužni provesti odgovarajuće ispitivanje podnesaka, tvrdnji i dokaza koje su iznijele stranke (*Van de Hurk protiv Holandije*, tačka 59.).

¹³ Vidi također dio "Četvrti stepen".

a. Dokazi izvedeni saslušanjem svjedoka

304. Član 6. stav 1. ne daje izričite garancije na pravo na pozivanje svjedoka, a prihvatljivost dokaza izvedenih saslušanjem svjedoka je u načelu pitanje domaćeg prava. Međutim, postupak u cjelini, uključujući i način na koji su dokazi dopušteni, mora biti „pravičan“ u smislu člana 6. stav 1. (*Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačka 31.).

- Sudovi moraju adekvatno obrazložiti odbijanje prijedloga za pozivanje svjedoka, a to odbijanje ne smije biti proizvoljno: ono ne smije predstavljati nesrazmjerno ograničavanje mogućnosti stranke u sporu da iznosi tvrdnje u prilog svom predmetu (*Wierzbicki protiv Poljske*, tačka 45.).
- Razlika u postupanju u pogledu ispitivanja svjedoka stranaka može biti takva da predstavlja povredu načela „jednakosti stranaka u postupku“ (*Ankerl protiv Švicarske*, tačka 38. gdje je Sud utvrdio kako razlika u postupanju aplikanta nije dovela u značajno nepovoljniji položaj u odnosu na suprotnu stranu; uporedi s predmetom *Dombo Beheer B.V. protiv Holandije*, tačka 35. u kojem je samo jednom od dva učesnika u predmetnim događajima bilo dopušteno da svjedoči (povreda)).

b. Mišljenja vještaka

305. Domaća pravila o prihvatljivosti saslušanja mišljenja vještaka moraju strankama pružiti mogućnost njegovog učinkovitog osporavanja (*Letinčić protiv Hrvatske*, tačka 50.).

306. Odbijanje da se naredi vještačenje:

- Odbijanje izdavanja naredbe za vještačenje samo po sebi nije nepravično. Sud mora utvrditi je li postupak u cjelini bio pravičan (*H. protiv Francuske*, tačke 61. i 70.). Razlozi za odbijanje vještačenja moraju biti opravdani.
- Odbijanje izdavanja naredbe za psihološko vještačenje u predmetu koji se odnosi na starateljstvo nad djetetom i kontakte također treba ispitati u kontekstu posebnih okolnosti

predmeta (*Elsholz protiv Njemačke* [VV], tačka 66, i *mutatis mutandis Sommerfeld protiv Njemačke* [VV], tačka 71.).

- U predmetu koji se odnosi na otmicu djeteta (*Tiemann protiv Francuske i Njemačke* (odl.)) Sud je ispitaio je li žalbeni sud dovoljno obrazložio odbijanje prijedloga aplikanta za mišljenje drugog vještaka, kako bi utvrdio je li odbijanje bilo opravdano.

307. Imenovanje vještaka: kada sud imenuje vještaka, stranke moraju u svim slučajevima biti u mogućnosti prisustvovati njegovim saslušanjima ili imati uvid u dokumente koje je vještak uzeo u obzir; ono što je bitno jeste da stranke budu u mogućnosti sudjelovati u postupku na odgovarajući način (*Letinčić protiv Hrvatske*, tačka 50.; *Devinar protiv Slovenije*, tačka 46.).

308. Član 6. stav 1. Konvencije ne nalaže izričito da vještak kojeg saslušava "sud" ispuni iste zahtjeve neovisnosti i nepristranosti kao i sam sud (*Sara Lind Eggertsdóttir protiv Islanda*, tačka 47.; *Letinčić protiv Hrvatska*, tačka 51.). Međutim, nedostatak neutralnosti vještaka, zajedno s njegovim ili njenim položajem ili ulogom u postupku, može poremetiti ravnotežu u postupku u korist jedne od stranaka, na štetu druge stranke, čime se krši načelo jednakosti stranaka (*Sara Lind Eggertsdóttir protiv Islanda*, tačka 53.; *Letinčić protiv Hrvatske*, tačka 51.); isto tako, vještak može imati nadređen položaj u postupku i značajan utjecaj na ocjenu suda (*Yvon protiv Francuske*, tačka 37.; *Letinčić protiv Hrvatske*, tačka 51.). Ukratko, položaj koji vještak zauzima tokom postupka, način na koji obavlja svoje dužnosti, te način na koji sudije ocjenjuju njegovo ili njeno mišljenje, predstavljaju relevantne faktore koje je potrebno uzeti u obzir prilikom ocjene o tome da li je poštovano načelo jednakosti stranka u postupku (*Devinar protiv Slovenije*, tačka 47.).

309. Nalaz i mišljenje vještaka medicinske struke koji se odnosi na stručnu oblast koju sudije ne poznaju vjerovatno će imati odlučujući utjecaj na njihovu ocjenu činjenica; to je bitan dio dokaza i stranke moraju imati mogućnost da se na učinkovit način izjasne o njemu (*Mantovanelli protiv Francuske*, tačka 36, *Storck protiv Njemačke*, tačka 135.).

310. Ako je jedino mišljenje vještaka koje je podneseno sudu izdalo specijalizirano tijelo, na primjer u vezi sa naknadama za invalidnost, ono će imati odlučujući utjecaj na sud u nedostatku drugog mišljenja od

neovisnog vještaka (*Devinar protiv Slovenije*, tačke 49.-50.). Međutim, potrebno je imati u vidu sljedeće.

Konvencija ne zabranjuje domaćim sudovima da se pozovu na vještačenje specijaliziranih tijela koja su sama stranke u predmetu u kojem je to potrebno zbog prirode pitanja koja su predmet spora (*Letinčić protiv Hrvatske*, tačka 61.; *Devinar protiv Slovenije*, tačka 47.). Činjenica da je vještak zaposlen u istom upravnom tijelu koje je stranka u predmetu može izazvati sumnje aplikanta kao suprotne stranke, ali ono što je odlučujuće jeste da li se takve sumnje mogu smatrati objektivno opravdanima (*Devinar protiv Slovenije*, tačke 48. i 51.). Kada zahtijeva drugo mišljenje od strane neovisnog vještaka, aplikant je tako dužan pružiti dovoljno materijala kojim će potkrijepiti taj zahtjev (*ibid.*, tačke 56.-58.). Ukoliko aplikant to ne učini, unatoč tome što je imao pravo da se izjasni na mišljenje vještaka i da ga ospori u pisanom obliku i usmeno, ili da podnese suprotno mišljenje stručne osobe po svom izboru, Sud neće utvrditi povredu člana 6. (tačak 56.).

311. Što se tiče prava stranaka u sporu u odnosu na vještaka: uporedi predmet *Feldbrugge protiv Holandije*, tačka 44. (povreda) s predmetom *Olsson protiv Švedske (br. 1)*, tačke 89.-91. (nije utvrđena povreda). Što se tiče zahtjeva za omogućavanje uvida u negativan nalaz i mišljenje: *L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.).

c. Uskraćivanje uvida u dokaze

312. U nekim predmetima važni nacionalni interesi su navedeni kao razlog zbog kojeg je stranci uskraćen potpuni adversarni postupak (*Miryana Petrova protiv Bugarske*, tačke 39.-40.; *Regner protiv Češke Republike* [VV]).

313. Sud smatra da pravo na uvid u relevantne dokaze nije apsolutno pravo. Međutim, prema članu 6. stav 1, dozvoljene su samo mjere koje ograničavaju prava stranaka u postupku a koje ne utiču na samu suštinu tih prava.

314. Da bi to bio slučaj, sve poteškoće koje nastanu za aplikanta ograničavanjem njegovog ili njenog prava moraju se nadoknaditi procedurom prema kojoj postupaju sudski organi. Ukoliko je na osnovu javnog interesa aplikantu bilo uskraćeno pravo uvida u dokaze, Sud mora

temeljito preispitati postupak donošenja odluke kako bi bio siguran da je isti, u najvećoj mogućoj mjeri, ispoštovao zahtjeve koji se odnose na adversarni postupak i jednakost stranaka, te da je uključivao odgovarajuću zaštitu interesa aplikanta (*Regner protiv Češke Republike* [VV], tačke 147.-49.).

315. Navedeni predmet postavio je pitanje potrebe očuvanja tajnosti dokumenata. Sud je uzeo u obzir postupak u cijelosti, ispitujući da li su ograničenja adversarnog postupka i načela jednakosti stranaka u postupku u dovoljnoj mjeri nadoknađeni procesnim garancijama (tačka 151.).

7. Obrazloženje sudskih odluka

316. Garancije iz člana 6. stav 1. sadrže i obavezu sudova da daju adekvatno obrazloženje za svoje odluke (*H. protiv Belgije*, tačka 53.). Obrazložena odluka pokazuje strankama da je njihov predmet zaista ispitan.

317. Iako domaći sud ima određenu slobodu procjene prilikom prihvatanja argumenata i odlučivanja o prihvatljivosti dokaza, on ima obavezu da svoje postupke opravda davanjem obrazloženja za svoje odluke (*Suominen protiv Finske*, tačka 36., *Carmel Saliba protiv Malte*, tačka 73.).

318. Obrazloženje mora strankama omogućiti efikasno ostvarivanje svakog postojećeg prava na žalbu (*Hirvisaari protiv Finske*, tačka 30. *in fine*).

319. Član 6. stav 1. obavezuje sudove da obrazlože svoje odluke, no ne može se tumačiti da nalaže iscrpan odgovor na svaku tvrdnju (*Van de Hurk protiv Holandije*, tačka 61., *García Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 26., (odl.), *Perez protiv Francuske* [VV], tačka 81.).

320. Mjera u kojoj se ta dužnost davanja obrazloženja primjenjuje razlikuje se ovisno o prirodi odluke (*Ruiz Torija protiv Španije*, tačka 29., *Hiro Balani protiv Španije*, tačka 27.) te se može odrediti samo s obzirom na okolnosti predmeta: u obzir je potrebno uzeti, između ostalog, različite vrste podnesaka koje stranka može podnijeti sudu, te razlike koje postoje između država potpisnica u pogledu zakonskih odredbi, običajnih pravila,

pravnog stava, kao i prezentiranja i izrade presuda (*Ruiz Torija protiv Španije*, tačka 29., *Hiro Balani protiv Španije*, tačka 27.).

321. Međutim, kad je podnesak jedne stranke odlučujući za ishod postupka, on zahtijeva konkretan i izričit odgovor (*Ruiz Torija protiv Španije*, tačka 30., *Hiro Balani protiv Španije*, tačka 28.).

322. Sudovi su stoga dužni ispitati:

- najvažnije argumente stranaka (*Buzescu protiv Rumunije*, tačka 67., *Donadze protiv Gruzije* tačka 35.);
- izjašnjenja koja se tiču prava i sloboda zajamčenih Konvencijom i njenim protokolima domaći sudovi su dužni ispitati s posebnom revnošću i pažnjom (*Fabris protiv Francuske* [VV], tačka 72. *in fine*; *Wagner i J.M.W.L. protiv Luksemburga*, tačka 96.).

323. Član 6. stav 1. ne nalaže da vrhovni sud pruži iscrpno obrazloženje kada jednostavno primjenjuje određenu zakonsku odredbu o pravnom osnovu za odbacivanje žalbe jer nema izgleda za uspjeh (*Burg i drugi protiv Francuske*, (odl.), *Gorou protiv Grčke (br. 2)* [VV], tačka 41.).

324. Slično tome, u predmetu koji se tiče zahtjeva za odobrenje prava na žalbu koja je preduvjet za postupak pred višim sudom i za moguće donošenje presude, član 6. stav 1. ne može se tumačiti tako da nalaže iscrpno obrazloženje odluke kojom se uskraćuje odobrenje prava na žalbu (*Kukkonen protiv Finske (br. 2)*, tačka 24., vidi također *Bufferne protiv Francuske* (odl.))

325. Nadalje, kad odbije žalbu, žalbeni sud može u načelu jednostavno prihvatiti obrazloženje odluke koje je dao niži sud (*Garcia Ruiz protiv Španije* [VV], tačka 26. – uporedi *Tatishvili protiv Rusije*, tačka 62.). Međutim, pojam pravičnog postupka podrazumijeva da se domaći sud koji je za svoje odluke dao kratko obrazloženje, bilo ponavljanjem obrazloženja koje je dao niži sud ili na drugi način, u stvari bavio bitnim pitanjima u okviru svoje nadležnosti, te da nije jednostavno i bez dodatnog truda prihvatio zaključke do kojih je došao niži sud (*Helle protiv Finske*, tačka 60.). Taj je zahtjev još važniji u slučaju kada stranka u sporu nije imala mogućnost iznijeti svoj predmet na usmenoj raspravi u postupku pred domaćim sudom (*ibid.*).

326. Međutim, žalbeni sudovi (u drugom stepenu) koji imaju nadležnost da odbace neosnovane žalbe i rješavaju činjenična i pravna pitanja u parničnom postupku, dužni su obrazložiti zašto su odbili odlučivati o žalbi (*Hansen protiv Norveške*, tačke 77.-83.). U citiranom predmetu žalbeni sud je odbio razmatranje žalbe koju je aplikant izjavio na odluku prvostepenog suda u parničnom postupku, smatrajući da je „jasno da žalba ne može imati uspješan ishod“ i tom prilikom je samo citirao formulaciju iz Zakona o parničnom postupku.

327. Pored toga, Sud nije utvrdio povredu u predmetu u kojem nije dato konkretno izjašnjenje na tvrdnju koja se odnosi na jedan nebitan aspekt predmeta, naime nedostatak potpisa i pečata, što je greška više formalne nego materijalne prirode koja je odmah ispravljena (*Mugoša protiv Crne Gore*, tačka 63.).

B. Javni postupak

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama..., ima pravo na pravičan i javni postupak..., pred neovisnim i nepristranim sudom uspostavljenim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se mediji i javnost mogu isključiti s cijelog ili s dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili državne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to zahtijevaju interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života stranaka, ili u mjeri u kojoj je to nužno po mišljanju suda u posebnim okolnostima kada bi publicitet nanio štetu interesima pravde.“

1. Rasprava

328. *Opća načela*: u načelu stranke u sporu imaju pravo na javni postupak jer ih on štiti od vođenja zatvorenog postupka bez uvida javnosti. Vidljivo vođenje javnog sudskog postupka doprinosi ostvarenju cilja člana 6. stav 1., odnosno pravičnog suđenja (*Malhous protiv Češke Republike* [VV], tačke 55.-56.). Iako javna rasprava predstavlja jedno od osnovnih načela sadržanih u članu 6. stav 1. obaveza održavanja takve rasprave nije

apsolutna (*De Tommaso protiv Italije* [VV], tačka 163.). Kako bi se utvrdilo da li je suđenje održano u skladu sa zahtjevima javnosti, nužno je posmatrati postupak u cjelini (*Axen protiv Njemačke*, tačka 28.).

329. U postupku pred sudom prvog i jedinog stepena, pravo na „javnu raspravu“ iz člana 6. stav 1. podrazumijeva pravo na „usmenu raspravu“ (*Fredin protiv Švedske (br.2)*, tačke 21.-22., *Allan Jacobsson protiv Švedske (br. 2)*, tačka 46., *Göç protiv Turske* [VV], tačka 47.) osim u slučaju iznimnih okolnosti koje opravdavaju odustajanje od takve rasprave (*Hesse-Anger i Anger protiv Njemačke* (odl.)); *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, tačka 36.). Iznimna priroda okolnosti koje mogu opravdati odustajanje od usmene rasprave u suštini proizlazi iz prirode problema koji rješava nadležni domaći sud, na primjer u predmetima u kojima se postupak tiče isključivo pravnih ili visoko stručnih pitanja (*Koottummel protiv Austrije*, tačka 19.), a ne iz učestalosti takvih situacija (*Miller protiv Švedske* tačka 29.; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, tačka 37.).

330. Neodržavanje rasprave pred sudom drugog ili trećeg stepena može biti opravdano posebnim okolnostima predmetnog postupka, pod uvjetom da je rasprava provedena u prvom stepenu (*Helmerts protiv Švedske*, tačka 36., ali uporedi sa tačkama 38.-39., *Salomonsson protiv Švedske*, tačka 36.). Stoga, postupci po zahtjevu za podnošenje žalbe i postupci koji uključuju samo pravna pitanja, za razliku od postupaka o činjeničnim pitanjima, mogu biti u skladu sa zahtjevima člana 6. iako žalitelj nije dobio priliku da ga lično saslušaju žalbeni ili kasacijski sud (*Miller protiv Švedske*, tačka 30.). Stoga treba uzeti u obzir posebne karakteristike postupaka pred najvišim sudovima.

331. Prema tome, ukoliko ne postoje izuzetne okolnosti koje opravdavaju odustajanje od rasprave, pravo na javnu raspravu iz člana 6. stav 1. podrazumijeva pravo na usmenu raspravu barem na jednom nivou nadležnosti (*Fischer protiv Austrije*, tačka 44., *Salomonsson protiv Švedske*, tačka 36.).

332. U predmetu *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 74., Sud je utvrdio da nije došlo do povrede člana 6. stav 1. zbog neprovođenja rasprave. Smatrao je važnom činjenicu da su aplikanti mogli tražiti raspravu iako je odluka o potrebi održavanja rasprave bila u nadležnosti suda; da su sudovi pružili razloge za odbijanje da održe raspravu; te da su aplikanti imali dovoljno mogućnosti da svoj predmet iznesu u pisanom

obliku i da se izjasne na podneske druge stranke (*ibid.*). Za predmet u kojem su donesene privremene mjere bez održavanja rasprave, vidi *Helmut Blum protiv Austrije*, tačke 70.-74.

333. U nekim slučajevima također može biti opravdano da domaći organi uzmu u obzir efikasnost i ekonomičnost postupka (*Eker protiv Turske*, tačka 29.). U citiranom predmetu, Sud nije osporavao da je sudski postupak na dva nivoa nadležnosti proveden bez rasprave. Naglasio je da pravna pitanja nisu bila naročito složena i da je bilo nužno brzo provođenje postupka (tačka 31.). Spor se ticao tekstualnih i tehničkih pitanja o kojima je bilo moguće donijeti odgovarajuću odluku na osnovu stanja u spisu. Štoviše, postupak je uključivao izuzetno hitnu proceduru (zahtjev za izdavanje naredbe za objavljivanje odgovora u novinama), što je Sud smatrao potrebnim i opravdanim u interesu pravilnog rada sredstava javnog informiranja.

334. Praktični problem koji proizlazi iz činjenice da aplikant služi zatvorsku kaznu u drugoj zemlji nije prepreka za razmatranje drugih procesnih mogućnosti, kao što je korištenje modernih komunikacijskih tehnologija, kako bi se ispoštovalo pravo aplikanta da bude saslušan (*Pönkä protiv Estonije*, tačka 39.). Okolnost da se osoba nalazi u zatvoru ne može sama po sebi opravdati činjenicu da stranka nije imala raspravu pred parničnim sudom (*Igranov i drugi protiv Rusije*, tačke 34.-35.).

335. *Konkretna primjena:*

- Rasprava ne mora biti nužna kad se ne postavljaju pitanja vjerodostojnosti i ne postoje sporne činjenice zbog kojih bi bilo potrebno provesti raspravu, te sudovi mogu donijeti pravičnu i obrazloženu odluku o predmetu na osnovu izjašnjenja stranaka i drugih pisanih materijala (*Döry protiv Švedske*, tačka 37., *Saccoccia protiv Austrije*, tačka 73.; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, tačka 37.).
- Sud je također prihvatio da odustajanje od rasprave može biti opravdano u predmetima u kojima se postavljaju samo pravna pitanja ograničene prirode (*Allan Jacobsson protiv Švedske (br. 2)*, tačka 49., *Valová i drugi protiv Slovačke*, tačke 65.-68.) ili koji nisu naročito složeni (*Varela Assalino protiv Portugala* (odl.), *Speil protiv Austrije* (odl.)). Isto važi i za visoko stručna pitanja.

Sud je uzeo u obzir stručnu prirodu sporova o naknadama za socijalnu zaštitu koje je bolje rješavati u pisanom obliku nego na usmenoj raspravi. Sud je u više navrata zauzeo stav da domaći organi, s obzirom na zahtjev hitnosti i ekonomičnosti, mogu provesti postupak bez održavanja rasprave budući da bi sistematsko održavanje rasprava moglo ugroziti posebnu revnost koja je nužna u postupcima koji se tiču socijalne zaštite (*Schuler-Zraggen protiv Švicarske*, tačka 58., *Döry protiv Švedske*, tačka 41., i suprotno u predmetu *Salomonsson protiv Švedske*, tačke 39.-40.).

336. Nasuprot tome, održavanje usmene rasprave smatrat će se nužnim kada, na primjer, nadležnost suda obuhvata pravna pitanja i važna činjenična pitanja (*Fischer protiv Austrije*, tačka 44.), ili ocjenu o tome jesu li vlasti ispravno utvrdile činjenice (*Malhous protiv Češke Republike* [VV], tačka 60.), kada okolnosti nalažu da sud stekne osobni dojam o aplikantu i pruži aplikantu pravo da objasni svoju situaciju, osobno ili preko svog punomoćnika (*Miller protiv Švedske*, tačka 34., in fine *Andersson protiv Švedske*, tačka 57.) – na primjer kada aplikanta treba saslušati o elementima osobne patnje relevantnim za iznos naknade (*Göç protiv Turske* [VV], tačka 51., *Lorenzetti protiv Italije*, tačka 33.) – ili ukoliko sud traži pojašnjenja o određenim tačkama, između ostalog na ovaj način (*Fredin protiv Švedske (br.2)*, tačka 22., *Lundevall protiv Švedske*, tačka 39.).

337. Predmet *Pönkä protiv Estonije*icao se korištenja pojednostavljene procedure (rezervirane za manja potraživanja) i odluke suda da ne održava raspravu, bez davanja obrazloženja zašto primjenjuje postupak u pisanoj formi (tačke 37.-40.). Predmet *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*icao se osporavanja odluke da se odbije ponuda u tenderskom postupku. Domaći sud nije dao obrazloženje za odbijanje da održi raspravu, čime je onemogućio Sud da utvrdi da li je domaći sud jednostavno zanemario razmatranje zahtjeva aplikantovog instituta za održavanje rasprave ili je odlučio da ga odbije, a ako je tako, iz kojih razloga (tačka 44.). U oba slučaja Sud je utvrdio da je odbijanjem da se održi rasprava prekršen član 6. stav 1. (*Pönkä protiv Estonije*, tačka 40.; *Mirovni Inštitut protiv Slovenije*, tačka 45.).

338. Kada se održava javna rasprava, stranke imaju pravo da prisustvuju toj raspravi i iznesu usmene tvrdnje, da izaberu drugi način učešća u postupku (na primjer imenovanjem punomoćnika) ili da traže odgodu postupka. Za učinkovito ostvarivanje ovih prava, stranke moraju biti obaviještene o datumu i mjestu održavanja rasprave dovoljno vremena prije rasprave kako bi se mogle pripremiti. Sud je naveo da su domaći sudovi, prije početka rasprave o meritumu predmeta, dužni provjeriti da li su strane pravilno obaviještene o ročištu. Analiza koja se iznosi u odlukama domaćih sudova mora sadržavati više od samog spominjanja da je poslan poziv na ročište i na najbolji način iskoristiti dokaze koji su na raspolaganju s ciljem utvrđivanja da li je stranka koja se nije pojavila na ročištu stvarno obaviještena o raspravi dovoljno vremena prije ročišta. Propust domaćeg suda da provjeri da li je stranka koja se nije pojavila primila poziv na vrijeme i, ukoliko to nije slučaj, da li treba odgoditi raspravu, samo po sebi je nespojivo s poštovanjem načela pravičnog suđenja i može navesti Sud da utvrdi povredu člana 6. stav 1. (vidi *Gankin i drugi protiv Rusije*, tačke 39. i 42. i sažetak načela utvrđenih u sudskoj praksi koja se tiče obavještanja o održavanju rasprave, dostavljanja informacija strankama i pitanja odricanja od prava na raspravu, tačke 34.-38.).

339. *Prisustvo sredstava javnog informiranja i javnosti*: Javnost postupka pred pravosudnim tijelima strankama u sporu pruža zaštitu od vođenja zatvorenog postupka bez uvida javnosti i time predstavlja jedan od načina održavanja povjerenja u sudove koji doprinosi postizanju cilja pravičnog suđenja (*Diennet protiv Francuske*, tačka 33., *Martinie protiv Francuske* [VV], tačka 39., *Gautrin i drugi protiv Francuske*, tačka 42., *Hurter protiv Švicarske*, tačka 26., *Lorenzetti protiv Italije*, tačka 30.). Međutim, članom 6. stav 1. sudovima se ne zabranjuje da s obzirom na posebne okolnosti u predmetu donesu odluku o odstupanju od ovog načela (*Martinie protiv Francuske* [VV], tačke 40.-44.). Održavanje postupka u cijelosti ili djelimično zatvorenog za javnost mora biti izričito uvjetovano okolnostima predmeta (*Lorenzetti protiv Italije*, tačka 30.). Tekst člana 6. stav 1. predviđa nekoliko izuzetaka.

340. Prema tekstu člana 6. stav 1, „mediji i javnost se mogu isključiti s cijelog ili s dijela suđenja“:

- „u interesu morala, javnog reda ili državne sigurnosti u demokratskom društvu“ (*Zagorodnikov protiv Rusije*, tačka 26., *B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 39.);
- „kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštita privatnog života stranaka“: o interesima maloljetnika ili zaštite privatnog života stranaka je riječ, na primjer, u postupcima vezanima uz boravište maloljetnika nakon rastave roditelja ili u sporovima između članova iste porodice (*ibid.*, tačka 38.), međutim, u predmetima u kojima se radi o smještaju djeteta u javnu ustanovu, razlozi za isključivanje javnosti iz postupka moraju se pažljivo ispitati (*Moser protiv Austrije*, tačka 97.). Kada je riječ o disciplinskom postupku koji se vodi protiv ljekara, iako potreba za čuvanjem profesionalne tajne i privatnog života pacijenata može opravdati održavanje postupka bez prisustva javnosti, to mora biti izričito opravdano okolnostima (*Diennet protiv Francuske*, tačka 34.; i, na primjer, postupak protiv advokata: *Hurter protiv Švicarske*, tačke 30.-32.);
- „ili u mjeri u kojoj je to nužno po mišljanju suda u posebnim okolnostima kada bi publicitet nanio štetu interesima pravde“: moguće je ograničiti otvorenu i javnu prirodu postupka da bi se zaštitila sigurnost i privatnost svjedoka ili da bi se potaknula slobodna razmjena informacija i mišljenja u provođenju pravde (*B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 38, *Osinger protiv Austrije*, tačka 45.).

341. Sud dodaje da se sudska praksa u pogledu održavanja ročišta, koja se odnosi uglavnom na pravo na obraćanje sudu sadržano u članu 6. stav 1. (vidi prethodni tekst), analogno primjenjuje na rasprave koje su otvorene za javnost. Dakle, rasprava koja se održava u skladu sa domaćim zakonom, u načelu mora biti javna. Obaveza održavanja javne rasprave nije apsolutna budući da okolnosti koje mogu opravdati njeno izostavljanje u biti ovise o prirodi pitanja koja utvrđuju domaći sudovi (*De Tommaso protiv Italije* [VV], tačke 163.-67.). „Izuzetne okolnosti - uključujući izuzetno stručnu prirodu pitanja o kojima je potrebno odlučiti - mogu opravdati neprovođenje javne rasprave, pod pretpostavkom da

konkretni predmet spora ne nalaže javni nadzor“ (*Lorenzetti protiv Italije*, tačka 32.).

342. Samo prisustvo povjerljivih informacija u spisu predmeta ne podrazumijeva automatski potrebu da se rasprava zatvori za javnost. Shodno tome, prije isključivanja javnosti iz određenog postupka, sudovi moraju konkretno ispitati da li je takvo isključivanje potrebno zbog zaštite javnog interesa, te moraju ograničiti tu mjeru na ono što je izričito nužno radi postizanja utvrđenog cilja (*Nikolova i Vandova protiv Bugarske*, tačke 74.-77. u vezi sa raspravom koja je održana bez prisustva javnosti zbog dokumenta sa oznakom državna tajna).

343. I na kraju, izostanak rasprave može ili ne mora biti ispravljen u kasnijoj fazi postupka (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačke 60.-61., *Diennet protiv Francuske*, tačka 34., *Malhous protiv Češke Republike* [VV], tačka 62.).

344. *Odricanje prava na javnu raspravu*: ni slovo ni duh člana 6. stav 1. ne sprječavaju pojedinca da se svojom voljom odrekne svog prava na javnu raspravu, bilo izričito ili prešutno, no takvo odricanje mora biti nedvosmisleno i ne smije biti u suprotnosti s bilo kojim važnim javnim interesom (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 59., *Håkansson i Sturesson protiv Švedske*, tačka 66., *Exel protiv Češke Republike*, tačka 46.). Poziv na raspravu također mora biti pravovremeno primljen (*Yakovlev protiv Rusije*, tačke 20.-22.).

345. Uvjeti koji uređuju odricanje od prava na javnu raspravu: osoba o kojoj je riječ mora na to pristati (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 59.) vlastitom slobodnom voljom (*Albert i Le Compte protiv Belgije*, tačka 35.). Prava se može odreći izričito ili prešutno (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 59.). No to se mora učiniti na nedvosmislen način (*Albert i Le Compte protiv Belgije*, tačka 35. i *Håkansson i Sturesson protiv Švedske*, tačka 67.) i ne smije biti u suprotnosti s bilo kojim važnim javnim interesom (*ibid.*, tačka 66.).

346. Propust osobe o kojoj je riječ da zatraži javnu raspravu ne znači nužno da se ona odrekla prava na održavanje iste; u obzir treba uzeti relevantni domaći zakon (*Exel protiv Češke Republike*, tačka 47., *Göç protiv Turske* [VV], tačka 48., *in fine*). Nebitno je to je li aplikant zatražio

javnu raspravu ili ne ako relevantni domaći zakon izričito isključuje tu mogućnost (*Eisenstecken protiv Austrije*, tačka 33.).

347. Primjeri: odricanje od prava na javnu raspravu u disciplinskom postupku: *Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije*, tačka 59., *H. protiv Belgije*, tačka 54. Nedvosmisleno odricanje od prava na javnu raspravu: *Schuler-Zraggen protiv Švicarske*, tačka 58., i nasuprot tome *Exel protiv Češke Republike*, tačke 48.-53.

2. Izricanje presude

348. Javni karakter postupka pred pravosuđnim organima štiti stranke od vođenja zatvorenog postupka bez uvida javnosti (*Fazliyski protiv Bugarske*, tačka 69., u vezi sa predmetom koji je označen kao povjerljiv: povreda). To je također i način održavanja povjerenja u sudove (*Pretto i drugi protiv Italije*, tačka 21.).

349. Član 6. tačka 1. glasi „Presuda se izriče javno“ što bi moglo navesti na zaključak da je potrebno javno čitanje presude. Sud je, međutim, smatrao da i „drugi načini koji presudu čine javnom“ mogu biti u skladu s članom 6. stav 1. (*Moser protiv Austrije*, tačka 101.).

350. Kako bi se utvrdilo jesu li oblici javnog izricanja propisani domaćim zakonom u skladu sa zahtjevom javnog izricanja presude u smislu člana 6. stav 1. „način javnog izricanja presude na temelju domaćeg zakona se u svakom slučaju mora cijeniti s obzirom na posebne okolnosti predmetnog postupka i u odnosu na cilj i svrhu člana 6. stav 1.“ (*Pretto i drugi protiv Italije*, stav 26. i *Axen protiv Njemačke*, tačka 31.). Cilj koji se u ovom kontekstu nastoji postići članom 6. stav 1., a to je prvenstveno osigurati uvid javnosti u rad pravosuđa radi zaštite prava na pravično suđenje, mora se postići za vrijeme trajanja postupka koji se mora posmatrati u cjelini (*ibid.*, stav 32.).

351. Ukoliko se presuda ne izriče javno, potrebno je utvrditi je li je na drugi način postignut dovoljan stepen javnosti postupka.

352. U primjerima koji slijede postignut je dovoljan stepen javnosti na druge načine, osim javnog izricanja:

- Viši sudovi koji nisu javno izricali odluke kojima odbijaju žalbe o pravnim pitanjima: da bi se utvrdilo je li način na koji je

kasacijski sud donio svoju presudu ispunio zahtjeve člana 6. stav 1., mora se voditi računa o cjelovitosti postupka provedenog u domaćem pravnom poretku, te o ulozi tog suda u njemu (*Pretto i drugi protiv Italije*, tačka 27.).

Pri utvrđivanju da nema povrede člana 6. stav 1., Sud je posebnu pažnju posvetio fazi postupka i kontroli koju su provodili ti sudovi - koja je bila ograničena na pravna pitanja - te na presude koje su sudovi donijeli, potvrđujući odluke nižih sudova bez ikakve promjene posljedica za aplikante. S obzirom na ove razloge, smatrao je da je zahtjev za javnim objavljivanjem ispunjen kada je, pohranjivanjem u sudskom upisniku, puni tekst presude stavljen svima na raspolaganje (*ibid.*, stavovi 27.-28.), ili u slučaju kada je presuda koja potvrđuje presudu nižeg suda, a koja je sama bila javno izrečena, donesena bez rasprave (*Axen protiv Njemačke*, tačka 32).

- Postupajući sud: Sud nije utvrdio povredu u predmetu u kojem je žalbeni sud javno izrekao presudu u kojoj dao sažetak i potvrdio odluku prvostepenog suda koji je održao raspravu, ali svoju presudu nije izrekao javno (*Lamanna protiv Austrije*, tačke 33.-34).
- Predmeti koji se odnose na prebivalište djece: iako domaći organi opravdano vode ove postupke bez prisustva javnosti kako bi se zaštitila privatnost djece i stranaka i izbjeglo nanošenje štete interesima pravde, a javno izricanje presude bi u velikoj mjeri ugrozilo te ciljeve, zahtjev iz člana 6. stav 1. koji se odnosi na javno izricanje presuda ispunjen je u slučaju kada svako ko može dokazati interes može izvršiti uvid ili pribaviti primjerak cjelovitog teksta odluka, dok se one od posebnog interesa u pravilu objavljuju, čime se javnosti omogućuje uvid u način na koji sudovi općenito pristupaju takvim predmetima, kao i u načela koja se primjenjuju prilikom odlučivanja o njima (*B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 47.).

353. U sljedećim predmetima je propust da se presuda javno izrekne doveo do utvrđivanja povrede:

- U predmetu koji se odnosi na prebivalište djeteta, a koji se vodio između roditelja i javne ustanove: dopuštenje da osobe koje su dokazale pravni interes za taj predmet izvrše uvid u spis i objavljivanje odluka od posebnog interesa (uglavnom odluka žalbenih sudova ili vrhovnog suda) nije bilo dovoljno za ispunjenje zahtjeva iz člana 6. stav 1. vezanih za javnost (*Moser protiv Austrije*, tačke 102.-103.).
- Kad su sudovi prvog i drugog stepena na sjednicama zatvorenim za javnost ispitali zahtjev za naknadu štete zbog pritvora, a nisu javno izrekli odluku niti je javnost odluke bila u dovoljnoj mjeri osigurana na drugi način (*Werner protiv Austrije*, tačke 56.-60.)

354. Kada se javno pročita samo izreka presude: potrebno je utvrditi je li javnost na drugi način imala uvid u obrazloženu presudu koja nije pročitana i, ako je tako, potrebno je ispitati te oblike javnog objavljivanja kako bi presuda bila podvrgnuta nadzoru javnosti (*Ryakib Biryukov protiv Rusije*, tačke 38.-46. i reference citirane u tačkama 33.-36.). S obzirom na to da su javnosti bili nedostupni razlozi koji bi omogućili razumijevanje zbog čega su zahtjevi aplikanta odbijeni, nije postignut cilj koji se nastoji postići članom 6. stav 1. (*ibid.*, tačka 45.).

C. Dužina postupka

Član 6. stav 1. Konvencije

„1. Svako, prilikom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama..., ima pravo na.... postupak u razumnom roku... pred...sudom...“

355. Zahtjevom da se postupak u predmetima provede u „razumnom roku“, u Konvenciji je naglašena važnost postupanja pravosudnih organa bez odugovlačenja koje bi moglo ugroziti učinkovitost pravosudnog sistema i povjerenje u taj sistem (*H. protiv Francuske*, tačka 58., *Katte Klitsche de la Grange protiv Italije*, tačka 61.). Član 6. stav 1. države potpisnice obavezuje da organiziraju svoje pravne sisteme na način koji

sudovima omogućava postupanje u skladu s različitim zahtjevima tog člana.

356. Sud je u više navrata naglašavao važnost postupanja organa pravosudnog sistema bez odugovlačenja koje bi moglo ugroziti njegovu učinkovitost i povjerenje u taj sistem (*Scordino protiv Italije (br.1)* [VV], tačka 224.). Ukoliko Sud utvrdi da u nekoj državi potpisnici postoji praksa nespojiva sa odredbama Konvencije koja proizilazi iz nagomilavanja povreda zahtjeva „razumnog roka“, to predstavlja „otežavajuću okolnost povrede člana 6. stav 1.“ (*Bottazzi protiv Italije* [VV], tačka 22.), *Scordino protiv Italije (br.1)* [VV], tačka 225.).

1. Utvrđivanje dužine postupka

357. Što se tiče početne tačke relevantnog perioda, rok obično počinje teći od trenutka kada je postupak u predmetu pokrenut pred nadležnim sudom (*Poiss protiv Austrije*, tačka 50., *Bock protiv Njemačke*, tačka 35.), osim kad je podnošenje zahtjeva upravnom tijelu preduvjet za pokretanje sudskog postupka. U tom slučaju u taj period se može uračunati i obavezni prethodni upravni postupak (*König protiv Njemačke*, tačka 98., *X. protiv Francuske*, tačka 31., *Kress protiv Francuske* [VV], tačka 90.).

358. Tako, u određenim okolnostima razuman rok može početi teći čak i prije donošenja odluke kojom započinje postupak pred sudom na kojem podnositelj zahtjeva pokreće postupak (*Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 32. *in fine*, *Erkner i Hofauer protiv Austrije*, tačka 64., *Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske* [VV], tačka 65.). Međutim, to je izuzetak i prihvaćeno je kad su, na primjer, određeni prethodni koraci bili nužan uvod u postupak (*Blake protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 40.).

359. Član 6. stav 1. može se primijeniti i na postupke koji, iako nisu u potpunosti pravosudne prirode, ipak jesu usko povezani s nadzorom koji provodi sudsko tijelo. To je, na primjer, bio slučaj sa postupkom za podjelu imanja koji je proveden u vanparničnom postupku pred dva notara, ali ga je naložio i potvrdio sud (*Siegel protiv Francuske*, tačke 33.-38.). Trajanje postupka pred notarima stoga je uračunato prilikom utvrđivanja razumnog roka.

360. Što se tiče završetka tog perioda, on obično obuhvata cijeli predmetni postupak, uključujući i žalbeni postupak (*König protiv*

Njemačke, tačka 98. *in fine*) i proteže se sve do konačne odluke o sporu (*Poiss protiv Austrije*, tačka 50.). Stoga se zahtjev razumnog roka odnosi na sve faze sudskog postupka čiji je cilj rješavanje spora, ne isključujući faze nakon presude o meritumu (*Robins protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačke 28.-29).

361. Izvršenje presude koju je donio bilo koji sud stoga se mora smatrati sastavnim dijelom postupka u svrhu utvrđivanja relevantnog perioda (*Martins Moreira protiv Portugala*, tačka 44., *Silva Pontes protiv Portugala*, tačka 33., *Di Pede protiv Italije*, tačka 24.). Period ne prestaje teći dok se ne ostvari pravo koje se traži u postupku (*Estima Jorge protiv Portugala*, tačke 36.-38.).

362. Postupci pred ustavnim sudom uzimaju se u obzir, iako sud nema ovlasti odlučivati o meritumu, kada njegova odluka može utjecati na ishod spora pred redovnim sudovima (*Deumeli protiv Njemačke*, tačka 77., *Pammel protiv Njemačke*, tačke 51.-57., *Süßmann protiv Njemačke* [VV], tačka 39.) Ipak, obaveza provođenja postupka u predmetu u razumnom roku ne može se tumačiti na isti način kao kod redovnih sudova (*ibid.* tačka 56., *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], tačka 109.).

363. Konačno, što se tiče miješanja trećih strana u parnični postupak, potrebno je napraviti sljedeću razliku: kada aplikant intervenira u domaćem postupku samo u svoje ime, period koji će se uzeti u obzir počinje teći od tog datuma, a ako je aplikant iznio svoju namjeru da nastavi postupak kao nasljednik, može se žaliti na cjelokupno trajanje postupka (*Scordino protiv Italije (br.1)*, [VV], tačka 220.).

2. Ocjena zahtjeva koji se odnosi na razuman rok

a. Načela

364. Obaveza država potpisnica: one su dužne organizirati svoj pravosudni sistem na takav način da njihovi sudovi mogu svakom garantirati pravo na pravosnažnu odluku u sporovima koji se vode u pogledu građanskih prava i obaveza u razumnom roku (*Comingersoll S.A. protiv Portugala* [VV], tačka 24.; *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 142.).

365. Ocjena u konkretnom predmetu: U kojoj je mjeri razumna dužina postupka koji spada u opseg člana 6. stav 1. mora se ocjenjivati u svakom predmetu u skladu sa konkretnim okolnostima (*Frydlender protiv Francuske* [VV], tačka 43.), za što može biti potrebna opća ocjena (*Obermeier protiv Austrije*, tačka 72., *Comingersoll S.A. protiv Portugala* [VV], tačka 23.).

366. Mora se uzeti u obzir postupak u cjelini (*König protiv Njemačke*, tačka 98. *in fine*).

- Iako različita kašnjenja sama po sebi ne moraju nužno predstavljati problem, posmatrana zajedno i kumulativno ona mogu dovesti do prekoračenja razumnog roka (*Deumeli protiv Njemačke*, tačka 90.). Dakle, iako dužina svake faze postupka (oko godinu i po dana) sama po sebi možda neće biti smatrana nerazumnom, ukupno trajanje ipak može biti prekomjerno (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy protiv Finske* [VV], tačke 210.-11.).
- Kašnjenje za vrijeme pojedine faze postupka može biti dopustivo pod uvjetom da ukupno trajanje postupka nije pretjerano dugo (*Pretto i drugi protiv Italije*, tačka 37.).
- „Dugi periodi za vrijeme kojih postupak ... stagnira“ bez pružanja ikakvih objašnjenja nisu prihvatljivi (*Beaumartin protiv Francuske*, tačka 33.).

367. Primjenjivost člana 6. stav 1. na prethodni postupak ovisit će o tome jesu li ispunjeni određeni uvjeti (*Micallef protiv Malte* [VV], tačke 83.-86.).¹⁴

368. Postupci za odlučivanje o prethodnim pitanjima Suda Evropske unije ne uzimaju se u obzir u ocjenjivanju dužine postupka pred domaćim organima (*Pafitis i drugi protiv Grčke*, tačka 95., *Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy protiv Finske* [VV], tačka 208.).

369. Ukoliko je država uvela pravni lijek kojim se može nadoknaditi kršenje načela o razumnom roku i taj pravni lijek, ispitan u cijelosti, nije aplikanta oslobodio statusa „žrtve“ u smislu člana 34. Konvencije, to predstavlja „otežavajuću okolnost“ u kontekstu povrede člana 6. stav 1.

¹⁴ Vidi dio „Opseg“.

za prekoračenje razumnog roka (*Scordino protiv Italije (br.1)* [VV], tačka 225.).

b. Kriteriji

370. Koliko je trajanje postupka razumno mora se ocijeniti u svjetlu sljedećih kriterija utvrđenih u praksi Suda: složenost predmeta, ponašanje aplikanta i nadležnih tijela i šta je u sporu dovedeno u pitanje za aplikanta (*Comingersoll S.A. protiv Portugala* [VV], *Frydlender protiv Francuske* [VV], tačka 43., *Sürmeli protiv Njemačke* [VV], tačka 128., *Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 143.).

i. Složenost predmeta

371. Složenost predmeta može se odnositi kako na činjeničnu tako i na pravnu složenost (*Katte Klitsche de la Grange protiv Italije*, tačka 55.; *Papachelas protiv Grčke* [VV], tačka 39.). Može se, na primjer, odnositi na činjenicu da je u predmet uključeno nekoliko stranaka (*H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, tačka 72.) ili na različite dokaze koje treba pribaviti (*Humen protiv Poljske* [VV], tačka 63.). Predmet može biti pravno složen zbog malog broja presedana na nivou države, ili potrebe da se traži odluka Suda Evropske unije o pitanjima koja se tiču tumačenja evropskog prava (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy protiv Finske* [VV], tačka 212.).

372. Složenost domaćeg postupka može objasniti dužinu njegovog trajanja (*Tierce protiv San Marina*, tačka 31.). Međutim, iako je priznao složenost stečajnog postupka, Sud je utvrdio njegovo trajanje u periodu od oko dvadeset i pet godina i šest mjeseci ne zadovoljava kriterij "razumnog roka" (*Cipolletta protiv Italije*, tačka 44.).

373. Čak i u slučaju da predmet sam po sebi nije složen, nejasnoća i nepredvidivost u domaćem zakonu mogu otežati ispitivanje predmeta i odlučujuće doprinijeti dužem trajanju postupka (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 150.).

ii. Ponašanje aplikanta

374. Članom 6. tačka 1. aplikantima se ne nalaže da aktivno surađuju sa pravosudnim organima, niti ih se može kriviti za korištenje svih

raspoloživih pravnih lijekova koji su im dostupni prema domaćim zakonima (*Erkner i Hofauer protiv Austrije*, tačka 68.).

375. Osoba o kojoj je riječ samo treba pokazati revnost u provođenju procesnih radnji koje se na nju odnose, suzdržati se od korištenja taktika odugovlačenja i koristiti sredstva koja domaći zakoni pružaju za skraćivanje postupka (*Unión Alimentaria Sanders S.A. protiv Španije*, tačka 35.).

376. Ponašanje aplikanta predstavlja objektivnu činjenicu koja se ne može pripisati tuženoj državi i koja se mora uzeti u obzir u svrhu utvrđivanja je li prekoračen razuman rok iz člana 6. stava 1. (*Poiss protiv Austrije*, tačka 57., *Wiesinger protiv Austrije*, tačka 57., *Humen protiv Poljske* [VV], tačka 66.). Ponašanje aplikanta ne može se samo po sebi koristiti kao opravdanje za periode neaktivnosti.

377. Neki primjeri koji se tiču ponašanja aplikanta:

- neažurnost u dostavljanju podnesaka stranaka u postupku može značajno doprinijeti usporavanju postupka (*Vernillo protiv Francuske*, tačka 34.);
- učestala/višestruka promjena punomoćnika (*König protiv Njemačke*, tačka 103.);
- zahtjevi ili propusti koju utječu na vođenje postupka (*Acquaviva protiv Francuske*, tačka 61.);
- pokušaj postizanja prijateljske nagodbe (*Pizzetti protiv Italije*, tačka 18., *Laino protiv Italije* [VV], tačka 22.);
- postupak greškom pokrenut pred nenadležnim sudom (*Beaumartin protiv Francuske*, tačka 33.);
- sklonost parničanju što pokazuju brojne aplikacije i drugi zahtjevi (*Pereira da Silva protiv Portugala*, tačke 76.-79.).

378. Iako se domaća tijela ne mogu smatrati odgovornim za ponašanje optuženog, taktika odugovlačenja koju koristi jedna stranka ne oslobađa tijela vlasti dužnosti da osiguraju provođenje postupka u razumnom roku (*Mincheva protiv Bugarske*, tačka 68.).

iii. Ponašanje nadležnih tijela

379. Samo kašnjenja koja se mogu pripisati državi mogu opravdati utvrđenje da zahtjev za „razumnim rokom“ nije ispunjen (*Buchholz protiv Njemačke*, tačka 49.; *Papageorgiou protiv Grčke*, tačka 40.; *Humen protiv Poljske* [VV], tačka 66.). Država je odgovorna za sva svoja tijela: ne samo za pravosudne organe već i za sve javne ustanove (*Martins Moreira protiv Portugala*, tačka 60.).

380. Čak i u pravosudnim sistemima koji primjenjuju načelo da je inicijativa za vođenje postupka odgovornost stranaka, ponašanje tih stranaka sudove ne oslobađa obaveze da osiguraju brzo suđenje kakvo je predviđeno članom 6. stav 1. (*Pafitis i drugi protiv Grčke*, tačka 93.; *Tierce protiv San Marina*, tačka 31.; *Sürmeli protiv Njemačke* [VV], tačka 129.).

381. Isto važi i kada je tokom postupka potrebna saradnja vještaka: odgovornost za pripremu predmeta i brzo vođenje postupka je na sudiji (*Capuano protiv Italije*, tačke 30.-31.; *Versini protiv Francuske*, tačka 29.; *Sürmeli protiv Njemačke* [VV], tačka 129.).

382. Iako se obaveza donošenja odluke u „razumnom roku“ odnosi i na ustavni sud, ova obaveza se u odnosu na ovaj sud ne može tumačiti na isti način kao za redovne sudove. Njegova uloga čuvara ustava čini naročito nužnim da ustavni sud ponekad uzme u obzir i druge okolnosti osim samog hronološkog redoslijeda kojim su predmeti primljeni, poput prirode predmeta i njegove važnosti u političkom i društvenom pogledu (uporedi *Süßmann protiv Njemačke* [VV], tačke 56.-58.; *Voggenreiter protiv Njemačke*, tačke 51.-52.; *Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], tačka 109.). Nadalje, iako član 6. nalaže da sudski postupak bude brz, u ovom članu je također naglašeno općenitije načelo pravilnog rada pravosudnog sistema (*Von Maltzan i drugi protiv Njemačke* (odl.) [VV], tačka 132.). Ipak, hronično preopterećenje ne može opravdati pretjeranu dužinu postupka (*Probstmeier protiv Njemačke*, tačka 64.).

383. S obzirom da država potpisnica mora organizirati svoj pravni sistem na način koji garantira pravo na sudsku odluku u razumnom roku, preopterećenost predmetima se ne može uzeti u obzir (*Vocaturu protiv Italije*, tačka 17.; *Cappello protiv Italije*, tačka 17.). Ipak, privremeni zaostatak u rješavanju predmeta ne podrazumijeva odgovornost države pod uvjetom da je ona poduzela razumno brze korektivne mjere kako bi

riješila iznimnu situaciju te vrste (*Buchholz protiv Njemačke*, tačka 51.). Metode koje je moguće razmotriti kao privremeno sredstvo uključuju rješavanje predmeta određenim redosljedom, na temelju ne samo datuma kad su pokrenuti već i njihovog stepena hitnosti i važnosti te, naročito, s obzirom na to šta se dovodi u pitanje za stranke u postupku. Međutim, ako ovakvo stanje stvari potraje i postane problem strukturne organizacije, takve metode više nisu dovoljne, te država mora osigurati donošenje učinkovitih mjera (*Zimmermann i Steiner protiv Švicarske*, tačka 29., *Guincho protiv Portugala*, tačka 40.). Činjenica da su takve pojave neriješenih predmeta postale uobičajene ne opravdava pretjeranu dužinu postupka (*Unión Alimentaria Sanders S.A. protiv Španije*, tačka 40.).

384. Nadalje, uvođenje reformi osmišljenih za ubrzanje razmatranja predmeta ne može opravdati kašnjenja s obzirom da države imaju dužnost organizirati stupanje na snagu i provođenje takvih mjera na način kojim se izbjegava produženje razmatranja predmeta koji su u toku (*Fisanotti protiv Italije*, tačka 22.). S tim u vezi, primjerenost ili neprimjerenost domaćih pravnih lijekova koje je država članica uvela kako bi spriječila ili pružila zadovoljštinu zbog problema pretjerano dugog postupka potrebno je ocijeniti s obzirom na načela koja je utvrdio Sud (*Scordino protiv Italije (br.1)* [VV], tačke 178. *et seq.* i 223.).

385. Država se također smatra odgovornom zbog neispunjavanja zahtjeva za razumnim rokom u predmetu u kojem je proveden pretjerano veliki broj sudskih aktivnosti usredotočenih na psihičko stanje aplikanta. Domaći sudovi su i dalje imali nedoumice u tom pogledu uprkos postojanju pet izvještaja kojima je potvrđena uračunljivost aplikanta i odbacivanju dva zahtjeva za starateljstvo; štoviše, postupak je trajao duže od devet godina (*Bock protiv Njemačke*, tačka 47.).

386. Štrajk članova advokatske komore sam po sebi ne može državu potpisnicu učiniti odgovornom u pogledu zahtjeva za „razumnim rokom“, međutim, treba uzeti u obzir napore koje je država uložila kako bi smanjila sve odgode koje su nastale iz tog razloga u svrhu utvrđivanja je li zahtjev ispunjen (*Papageorgiou protiv Grčke*, tačka 47.).

387. Kad višestruke promjene sudija usporevaju postupak jer se svaki novi sudija mora upoznati s predmetom, to državu ne oslobađa obaveze u pogledu zahtjeva za razumnim rokom, s obzirom na to da je zadatak

države da osigura da rad pravosudnog sistema bude pravilno organiziran (*Lechner i Hess protiv Austrije*, tačka 58.).

388. Iako nije u nadležnosti Suda da analizira način na koji domaći sudovi tumače i primjenjuju domaće zakone, Sud ipak smatra da do presuda kojima se ukidaju prethodna utvrđenja i predmet vraća na ponovno odlučivanje obično dolazi zbog grešaka koje su počinili niži sudovi, te višestruko donošenje takvih presuda može ukazivati na nedostatke u pravosudnom sistemu (*Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije* [VV], tačka 147.).

iv. Šta se dovodi u pitanje u sporu

389. Primjeri kategorija predmeta koji po svojoj prirodi zahtijevaju naročitu ekspeditivnost:

- Posebna ekspeditivnost potrebna je u predmetima koji se odnose na građanski status i poslovnu sposobnost (*Bock protiv Njemačke*, tačka 49.; *Laino protiv Italije* [VV], tačka 18.; *Mikulić protiv Hrvatske*, tačka 44.).
- Predmeti koji se tiču starateljstva nad djecom moraju se rješavati ubrzano (*Hokkanen protiv Finske*, tačka 72.; *Niederböster protiv Njemačke*, tačka 39.), tim više što protek vremena može imati nepopravljive posljedice na odnos između roditelja i djeteta (*Tsikakis protiv Njemačke*, tačke 64. i 68.) – isto tako, predmeti koji se tiču roditeljske odgovornosti i prava na kontakte nalažu posebnu ekspeditivnost (*Paulsen-Medalen i Svensson protiv Švedske*, tačka 39.; *Laino protiv Italije* [VV], tačka 22.).

Radni sporovi po svojoj prirodi nalažu ekspeditivno donošenje odluke (*Vocaturu protiv Italije*, tačka 17.) – bilo da je u pitanju pristup slobodnoj profesiji (*Thlimmenos protiv Grčke* [VV], tačke 60. i 62.), cijela profesionalna egzistencija aplikanta (*König protiv Njemačke*, tačka 111.), nastavak zaposlenja aplikanta (*Garcia protiv Francuske*, tačka 14.), žalba zbog otkaza (*Buchholz protiv Njemačke*, tačka 52., *Frydlender protiv Francuske* [VV], tačka 45.), suspenzija aplikanta (*Obermeier protiv Austrije*, tačka 72.), njegov premještaj (*Sartory protiv Francuske*, tačka 34.) ili njegovo vraćanje na posao (*Ruotolo*

protiv Italije, tačka 117.), ili kada je potraživani iznos od životne važnosti za aplikanta (*Doustaly protiv Francuske*, tačka 48.). Ta kategorija uključuje sporove koji se odnose na penzije (*Borgese protiv Italije*, tačka 18.).

- Izuzetna revnost traži se od vlasti u predmetu aplikanta koji ima „neizlječivu bolest“ te „kraći očekivani životni vijek“: (*X. protiv Francuske*, tačka 47.; *Pailot protiv Francuske*, tačka 68.; *A. i drugi protiv Danske*, tačke 78.-81.).

390. Drugi presedani:

- Posebna revnost nadležnih pravosudnih tijela je nužna u ispitivanju prigovora kojeg je podnio pojedinac navodeći da je bio izložen nasilju policijskih službenika (*Caloc protiv Francuske*, tačka 120.).
- U predmetu u kojem je invalidska penzija aplikanta predstavljala većinu sredstava koje je imao na raspolaganju, postupak kojim je tražio da mu se penzija poveća s obzirom na pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja bio mu je od posebne važnosti, što je zahtijevalo posebnu revnost domaćih vlasti (*Mocié protiv Francuske*, tačka 22.).
- U predmetu u vezi sa tužbom za naknadu štete koju je podnijela aplikantica koja je pretrpjela tjelesne povrede i imala 65 godina kad je podnijela zahtjev za učešće u postupku kao parnična stranka, predmetni problem je nalagao posebnu revnost domaćih vlasti (*Codarcea protiv Rumunije*, tačka 89.).
- Pravo na obrazovanje također može biti ono što se dovodi u pitanje za aplikanta (*Oršuš i drugi protiv Hrvatske* [VV], tačka 109.).

c. Izvršni postupak

391. U parničnim postupcima koji uključuju pitanje dužine postupka, postupak izvršenja je druga faza postupka o meritumu i pravo koje se zahtijeva ne može se smatrati ostvarenim do izvršenja (*Di Pede protiv Italije*, tačke 22.-26.; *Zappia protiv Italije*, tačke 18.-22.). Nerazumno dugo kašnjenje u izvršenju pravomoćne presude stoga može predstavljati povredu Konvencije (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačka 66.).

392. U kojoj je mjeri razumna dužina izvršnog postupka utvrđuje se s obzirom na različite kriterije, uključujući složenost predmeta, ponašanje samog aplikanta i ponašanje nadležnog organa, kao i visinu i prirodu dosuđene naknade (*Vasilchenko protiv Rusije*, tačka 48.).

393. Iako Sud s dužnom pažnjom uzima u obzir zakonski propisane rokove za izvršne postupke, nepridržavanje tih rokova ne predstavlja automatski kršenje Konvencije. Neka kašnjenja se mogu opravdati posebnim okolnostima, ali ni u kojem slučaju ne smiju biti takva da narušavaju suštinu prava zaštićenog članom 6. stav 1. Dakle, Sud je u predmetu *Burdov protiv Rusije (br. 2)* smatrao da neizvršenje presude u periodu od šest mjeseci nije samo po sebi nerazumno (tačka 85.), a u predmetu *Moroko protiv Rusije* da cjelokupno kašnjenje vlasti u izvršenju presude u trajanju od devet mjeseci ne predstavlja *prima facie* nerazumno kašnjenje prema Konvenciji (tačka 43.). Međutim, treba naglasiti da ova razmatranja ne čine izlišnom potrebu za ocjenom postupka u cjelini s obzirom na gore navedene kriterije i sve druge relevantne okolnosti (*Burdov protiv Rusije (br. 2)*, tačka 67.).

394. Naročito, u predmetu *Gerasimov i drugi protiv Rusije* (tačke 168.-74.) Sud je naveo da bi, u slučaju kad su javni organi u pogledu presude koju je trebalo izvršiti trebali poduzeti određene radnje od izuzetne važnosti za aplikanta (na primjer, zato što bi to utjecalo na uvjete života aplikanta), kašnjenje u izvršenju koje traje više od šest mjeseci bilo u suprotnosti sa zahtjevom Konvencije za naročito ažurnim postupanjem.

395. U pogledu pravnog lijeka u vidu dosuđivanja kompenzacije predviđene u domaćem zakonu s ciljem obeštećenja za posljedice pretjerano dugog trajanja postupka, period za isplatu u pravilu ne bi trebao biti duži od šest mjeseci od datuma kada odluka o isplati kompenzacije postane izvršna (*Cocchiarella protiv Italije* [VV], tačka 89.).

Lista citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je donio Sud, kao i odluke ili izvještaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisija“).

Ako nije drugačije naznačeno, sva pozivanja odnose se na presudu o meritumu koju je donijelo vijeće Suda. Skraćenica „(odl.)“ označava da je citat uzet iz odluke Suda, a „[VV]“ da je predmet razmatralo Veliko vijeće.

epinsk

Hiperlinkovi za predmete citirane u elektronskoj verziji vodiča usmjereni su na bazu podataka HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) koja daje pristup praksi Suda (presudama i odlukama Velikog vijeća, vijeća i odbora, komuniciranim predmetima, savjetodavnim mišljenjima i pravnim sažecima iz Bilješke o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvještaji), kao i rezolucijama Komiteta ministara.

Sud donosi svoje presude i odluke na engleskom i/ili francuskom jeziku, svoja dva službena jezika. Baza podataka HUDOC također sadrži prevode mnogih važnih predmeta na više od trideset neslužbenih jezika, kao i linkove za oko stotinu elektronskih zbirki sudske prakse trećih strana.

—A—

A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 35373/97, ESLJP 2002-X

A.K. protiv Lihtenštajna, br. 38191/12, 9.07.2015.

A. i drugi protiv Danske, 8.02.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-I

Aćimović protiv Hrvatske, br. 61237/00, ESLJP 2003-XI

Acquaviva protiv Francuske, 21.11.1995., Serija A br. 333-A

Aerts protiv Belgije, 30.07.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-V

Agrokompleks protiv Ukrajine, br. 23465/03, 6.10. 2011.

Air Canada protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 5.05.1995., Serija A br. 316-A

- Airey protiv Irske*, 9.10.1979, Serija A br. 32
- Aït-Mouhoub protiv Francuske*, 28.10.1998., Izvještaji o presudama i odlukama 1998-VIII
- Aksoy protiv Turske*, 18.12.1996., Izvještaji o presudama i odlukama 1996-VI
- Alaverdyan protiv Armenije* (odl.), br. 4523/04, 24.08.2010.
- Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 35763/97, ESLJP 2001-XI
- Al-Dulimi i Montana Management Inc. protiv Švicarske* [VV], br. 5809/08, ESLJP 2016
- Alatulkkila i drugi protiv Finske*, br. 33538/96, 28.07.2005
- Albert i Le Compte protiv Belgije*, 10.02.1983, Serija A br. 58
- Albu i drugi protiv Rumunije*, br. 34796/09 i 63 druga, 10.05.2012
- Aleksandar Sabev protiv Bugarske**, br. 43503/08, 19.07.2018
- Alexandre protiv Portugala*, br. 33197/09, 20.11.2012
- Allan Jacobsson protiv Švedske (br. 2)*, 19.02.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-I
- Amat-G Ltd i Mebaghishvili protiv Gruzije*, br. 2507/03, ESLJP 2005-VIII
- Anagnostopoulos i drugi protiv Grčke*, br. 39374/98, ESLJP 2000-XI
- Anđelković protiv Srbije*, br. 1401/08, 9.04.2013
- Andersson protiv Švedske*, br. 17202/04, 7.12.2010
- Andrejeva protiv Latvije* [VV], br. 55707/00, ESLJP 2009
- Andret i drugi protiv Francuske* (odl.), br. 1956/02, 25.05.2004
- Andronicou i Constantinou protiv Kipra*, 9.10.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VI
- Andronikashvili protiv Gruzije* (odl.), br. 9297/08, 22.06.2010
- Ankarcrona protiv Švedske* (odl.), br. 35178/97, ESLJP 2000-VI
- Ankerl protiv Švicarske*, 23.10.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-V
- Annoni di Gussola i drugi protiv Francuske*, br. 31819/96 i 33293/96, ESLJP 2000-XI
- Apay protiv Turske*, br. 3964/05, 11.12.2007
- APEH Üldzötteinek Szövetsége i drugi protiv Mađarske*, br. 32367/96, ESLJP 2000-X
- Apostol protiv Gruzije*, br. 40765/02, ESLJP 2006-XIV
- Argyrou i drugi protiv Grčke*, br. 10468/04, 15.01.2009
- Arnoldi protiv Italije*, br. 35637/04, 7.12.2017

Arvanitakis protiv Francuske (odl.), br. 46275/99, ESLJP 2000-XII
Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28.05.1985, Serija A br. 93
Asnar protiv Francuske (br. 2), br. 12316/04, 18.10.2007
Atanasovski protiv „Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije“, br. 36815/03, 14.01.2010
Athanassoglou i drugi protiv Švicarske [VV], br. 27644/95, ESLJP 2000-IV
Augusto protiv Francuske, br. 71665/01, 11.01.2007
Aviakompaniya A.T.I., ZAT protiv Ukrajine, br. 1006/07, 5.10.2017
Axen protiv Njemačke, 8.12.1983, Serija A br. 72

— B —

B. i P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 36337/97 i 35974/97, ESLJP 2001-III
Baka protiv Mađarske [VV], br. 20261/12, ESLJP 2016
Bakan protiv Turske, br. 50939/99, 12.06.2007
Balmer-Schafroth i drugi protiv Švicarske, 26.08.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV
Barać i drugi protiv Crne Gore, br. 47974/06, 13.12.2011
Beaumartin protiv Francuske, 24.11.1994, Serija A br. 296-B
Beer protiv Austrije, br. 30428/96, 6.02.2001
Beian protiv Rumunije (no. 1), br. 30658/05, ESLJP 2007-V (izvaci)
Běleš i drugi protiv Češke Republike, br. 47273/99, ESLJP 2002-IX
Bellet protiv Francuske, 4.12.1995, Serija A br. 333-B
Bellizzi protiv Malte, br. 46575/09, 21.06.2011
Beneficio Cappella Paolini protiv San Marina, br. 40786/98, ESLJP 2004-VIII (izvaci)
Bentham protiv Holandije, 23.10.1985, Serija A br. 97
Berger protiv Francuske, br. 48221/99, ESLJP 2002-X (izvaci)
Bertuzzi protiv Francuske, br. 36378/97, ESLJP 2003-III
Blake protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 68890/01, 26.09.2006
Blücher protiv Češke Republike, br. 58580/00, 11.01.2005
Bochan protiv Ukrajine, br. 7577/02, 3.05.2007
Bochan protiv Ukrajine (br. 2.) [VV], br. 22251/08, ESLJP 2015
Bock protiv Njemačke, 29.03.1989, Serija A br. 150
Borgese protiv Italije, 26.02.1992, Serija A br. 228-B
Bottazzi protiv Italije [VV], br. 34884/97, ESLJP 1999-V

Bouilloc protiv Francuske (odl.), br. 34489/03, 28.11.2006
Boulois protiv Luksemburga [VV], br. 37575/04, ESLJP 2012
British-American Tobacco Company Ltd protiv Holandije, 20. 11. 1995, Serija A br. 331
Brualla Gómez de la Torre protiv Španije, 19.12.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VIII
Brudnicka i drugi protiv Poljske, br. 54723/00, ESLJP 2005-II
Brumărescu protiv Rumunije [VV], br. 28342/95, ESLJP 1999-VII
Bryan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 22.11.1995, Serija A br. 335-A
Buchholz protiv Njemačke, 6.05.1981, Serija A br. 42
Bufferne protiv Francuske (odl.), br. 54367/00, ESLJP 2002-III (izvaci)
Buj protiv Hrvatske, br. 24661/02, 1.06.2006
Burdov protiv Rusije, br. 59498/00, ESLJP 2002-III
Burdov protiv Rusije (br. 2), br. 33509/04, ESLJP 2009
Burg i drugi protiv Francuske (odl.), br. 34763/02, ESLJP 2003-II
Bursa Barosu Başkanlığı i drugi protiv Turske, br. 25680/05, 19.06.2018
Buscarini protiv San Marina (odl.), br. 31657/96, 4.05.2000
Buscemi protiv Italije, br. 29569/95, ESLJP 1999-VI
Buzescu protiv Rumunije, br. 61302/00, 24.05.2005

—C—

C.G.I.L. i Cofferati protiv Italije (br. 2), br. 2/08, 6.04.2010
Caloc protiv Francuske, br. 33951/96, ESLJP 2000-IX
Canela Santiago protiv Španjolske (odl.), br. 60350/00, 4.10.2001
Cañete de Goñi protiv Španije, br. 55782/00, ESLJP 2002-VIII
Cappello protiv Italije, 27.02.1992, Serija A br. 230-F
Capuano protiv Italije, 25.06.1987, Serija A br. 119
Central Mediterranean Development Corporation Limited protiv Malte (br. 2), br. 18544/08, 22.11.2011
Centro Europa 7 S.R.L. i di Stefano protiv Italije [VV], br. 38433/09, ESLJP 2012
Chapman protiv Belgije (odl.), br. 39619/06, 5.03.2013
Chaudet protiv Francuske, br. 49037/06, 29.10.2009
Chevol protiv Francuske, br. 49636/99, ESLJP 2003-III
Ciprová protiv Češke Republike (odl.), br. 33273/03, 22.03.2005
Cipolletta protiv Italije, br. 38259/09, 11.01.2018

Clarke protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 23695/02, ESLJP 2005-X (izvaci)

Clavien protiv Švicarske (odl.), br. 16730/15, 12.09.2017

Clinique des Acacias i drugi protiv Francuske, br. 65399/01 i 3 druga, 13.10.2005

Codarcea protiv Rumunije, br. 31675/04, 2.06.2009

Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox –

Collectif Stop Melox i Mox protiv Francuske (odl.), br. 75218/01, 28.03.2006

Comingersoll S.A. protiv Portugala [VV], br. 35382/97, ESLJP 2000-IV

Cooper protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 48843/99, ESLJP 2003-XII

Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. protiv Holandije (odl.),

br. 13645/05, ESLJP 2009

Cordova protiv Italije (br. 1), br. 40877/98, ESLJP 2003-I

Cordova protiv Italije (br. 2), br. 45649/99, ESLJP 2003-I (izvaci)

Crompton protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 42509/05, 27.10.2009

Cubanit protiv Rumunije (odl.), br. 31510/02, 4.01.2007

Cudak protiv Litvanije [VV], br. 15869/02, ESLJP 2010

Cyprus protiv Turske [VV], br. 25781/94, ESLJP 2001-IV

—D—

Dağtekin i drugi protiv Turske, br. 70516/01, 13.12.2007

Dalea protiv Francuske (odl.), br. 964/07, 2.02.2010

De Bruin protiv Holandije (odl.), br. 9765/09, 17.09.2013

De Geouffre de la Pradelle protiv Francuske, 16.12.1992, Serija A br. 253-B

De Haan protiv Holandije, 26.08.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV

De Haes i Gijssels protiv Belgije, 24.02.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-I

De Moor protiv Belgije, 23.06.1994, Serija A br. 292-A

De Tommaso protiv Italije, br. 43395/09, ESLJP 2017 (izvaci)

Del Sol protiv Francuske, br. 46800/99, ESLJP 2002-II

Deumeland protiv Njemačke, 29.05.1986, Serija A br. 100

Devinar protiv Slovenije, br. 28621/15, 22.05.2018

Deweer protiv Belgije, 27.02.1980, Serija A br. 35
Dhahbi protiv Italije, br. 17120/09, 8.04.2014
Di Pede protiv Italije, 26.09.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-IV
Diennet protiv Francuske, 26.09.1995, Serija A br. 325-A
DMD Group, A.S. protiv Slovačke, br. 19334/03, 5.10.2010
Dolca protiv Rumunije (odl.), br. 59282/11 i 2 druga, 4.09.2012
Dombo Beheer B.V. protiv Holandije, 27.10.1993, Serija A br. 274
Donadze protiv Gruzije, br. 74644/01, 7.03.2006
Döry protiv Švedske, br. 28394/95, 12.11.2002
Dotta protiv Italije (odl.), br. 38399/97, 7.09.1999
Doustaly protiv Francuske, 23.04.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-II
Driza protiv Albanije, br. 33771/02, ESLJP 2007-V (izvaci)
Ducret protiv Francuske, br. 40191/02, 12.06.2007
Dulaurans protiv Francuske, br. 34553/97, 21.03.2000

—E—

EEG-Slachthuis Verbist Izegem protiv Belgije (odl.), br. 60559/00, ESLJP 2005-XII
Eisenstecken protiv Austrije, br. 29477/95, ESLJP 2000-X
Eker protiv Turske, br. 24016/05, 24.10.2017
Elsholz protiv Njemačke [VV], br. 25735/94, ESLJP 2000-VIII
Ellès i drugi protiv Švicarske, br. 12573/06, 16.12.2010
Emesa Sugar N.V. protiv Holandije (odl.), br. 62023/00, 13.01.2005
Emine Araç protiv Turske, br. 9907/02, ESLJP 2008
Enea protiv Italije [VV], br. 74912/01, ESLJP 2009
Erkner i Hofauer protiv Austrije, 23.04.1987, Serija A br. 117
Ernst i drugi protiv Belgije, br. 33400/96, 15.07.2003
Essaadi protiv Francuske, br. 49384/99, 26.02.2002
Estima Jorge protiv Portugala, 21.04.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-II
Eternit protiv Francuske (odl.), br. 20041/10, 27.03.2012
Exel protiv Češke Republike, br. 48962/99, 5.07.2005

—F—

Fabris protiv Francuske [VV], br. 16574/08, ESLJP 2013 (izvaci)
Farange S.A. protiv Francuske (odl.), br. 77575/01, 14.09.2004
Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21.09.1994, Serija A br. 294-B
Fazlı Aslaner protiv Turske, br. 36073/04, 4.03.2014
Fazliyski protiv Bugarske, br. 40908/05, 16.04.2013
Feldbrugge protiv Holandije, 29.05.1986, Serija A br. 99
Ferrazzini protiv Italije [VV], br. 44759/98, ESLJP 2001-VII
Ferreira Alves protiv Portugala (br. 3), br. 25053/05, 21.06.2007
Fisanotti protiv Italije, 23.04.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-II
Fischer protiv Austrije, 26.04.1995, Serija A br. 312
Fiume protiv Italije, br. 20774/05, 30.06.2009
Flux protiv Moldavije (br. 2), br. 31001/03, 3.07.2007
Fociac protiv Rumunije, br. 2577/02, 3.02.2005
Fodor protiv Njemačke (odl.), br. 25553/02, 11.12.2006
Fogarty protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 37112/97, ESLJP 2001-XI (izvaci)
Forrer-Niedenthal protiv Njemačke, br. 47316/99, 20.02.2003
Fredin protiv Švedske (br.2), 23.02.1994, Serija A br. 283-A
Fretté protiv Francuske, br. 36515/97, ESLJP 2002-I
Frydlander protiv Francuske [VV], br. 30979/96, ESLJP 2000-VII
Fuklev protiv Ukrajine, br. 71186/01, 7.06.2005

—G—

G.L. i S.L. protiv Francuske (odl.), br. 58811/00, ESLJP 2003-III (izvaci)
Gajtani protiv Švicarske, br. 43730/07, 9.09.2014
Ganci protiv Italije, br. 41576/98, ESLJP 2003-XI
Garcia protiv Francuske, br. 41001/98, 26.09.2000
García Manibardo protiv Španije, br. 38695/97, ESLJP 2000-II
García Ruiz protiv Španije [VV], br. 30544/96, ESLJP 1999-I
Gaspari protiv Slovenije, br. 21055/03, 21.07.2009
Gautrin i drugi protiv Francuske, 20.05.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-III
Georgel i Georgeta Stoicescu protiv Rumunije, br. 9718/03, 26.07.2011

Georgiadis protiv Grčke, 29.05.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-III

Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb protiv Armenije (odl.), br. 11721/04, 14.04.2009

Gnahoré protiv Francuske, br. 40031/98, ESLJP 2000-IX

Göç protiv Turske [VV], br. 36590/97, ESLJP-2002-V

Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21.02.1975, Serija A br. 18

Golubović protiv Hrvatske, br. 43947/10, 27.11.2012

Gorou protiv Grčke (br. 2) [VV], br. 12686/03, 20.03.2009

Gorraiz Lizarraga i drugi protiv Španije, br. 62543/00, ESLJP 2004-III

Granos Organicos Nacionales S.A. protiv Njemačke, br. 19508/07, 22.03.2012

Gülmez protiv Turske, br. 16330/02, 20.05.2008

Guigue i SGEN-CFDT protiv Francuske (odl.), br. 59821/00, ESLJP 2004-I

Guincho protiv Portugala, 10.07.1984, Serija A br. 81

Gurov protiv Moldavije, br. 36455/02, 11.07.2006

Gutfreund protiv Francuske, br. 45681/99, ESLJP 2003-VII

—H—

H. protiv Belgije, 30.11.1987, Serija A br. 127-B

H. protiv Francuske, 24.10.1989, Serija A br. 162-A

H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 8.07.1987, Serija A br. 120

Håkansson i Stuesson protiv Švedske, 21.02.1990, Serija A br. 171-A

Hasan Tunç i drugi protiv Turske, br. 19074/05, 31.01.2017

Helle protiv Finske, 19.12.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VIII

Helmers protiv Švedske, 29.10.1991, Serija A br. 212-A

Hentrich protiv Francuske, 22.09.1994, Serija A br. 296-A

Hesse-Anger i Anger protiv Njemačke (odl.), br. 45835/99, ESLJP 2001-VI

Hiro Balani protiv Španije, 9.12.1994, Serija A br. 303-B

Hirvisaari protiv Finske, br. 49684/99, 27.09.2001

Hokkanen protiv Finske, 23.09.1994, Serija A br. 299-A

Holding i Barnes PLC protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 2352/02, ESLJP 2002-IV

Hornsby protiv Grčke, 19.03.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-II

Hotter protiv Austrije (odl.), br. 18206/06, 7.10.2010
Hudáková i drugi protiv Slovačke, br. 23083/05, 27.04.2010
Humen protiv Poljske [VV], br. 26614/95, 15.10.1999
Hurter protiv Švicarske, br. 53146/99, 15.12.2005

— I —

Igranov i drugi protiv Rusije, br. 63246/10, 9.01.2018
I.T.C. Ltd protiv Malte (odl.), br. 2629/06, 11.12.2007
Immeubles Groupe Kossier protiv Francuske, br. 38748/97, 21.03.2002
Immobiliare Saffi protiv Italije [VV], br. 22774/93, ESLJP 1999-V
Indra protiv Slovačke, br. 46845/99, 1.02.2005
Işyar protiv Bugarske, br. 391/03, 20.11.2008
Ivan Atanasov protiv Bugarske, br. 12853/03, 2.12.2010

— J —

Jahnke i Lenoble protiv Francuske (odl.), br. 40490/98, ESLJP 2000-IX
James i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21.02.1986, Serija A br. 98
Juriscic i Collegium Mehrerau protiv Austrije, br. 62539/00, 27.07.2006

— K —

K.D.B. protiv Holandije, 27.03.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-II
K.S. protiv Finske, br. 29346/95, 31.05.2001
Kakamoukas i drugi protiv Grčke [VV], br. 38311/02, 15.02.2008
Kalogeropoulou i drugi protiv Grčke i Njemačke (odl.), br. 59021/00, ESLJP 2002-X
Kamenos protiv Kipra, br. 147/07, 31.10.2017
*Kamenova protiv Bugarske**, br. 62784/09, 12.07.2018
Károly Nagy protiv Mađarske [VV], br. 56665/09, ESLJP 2017
Katte Klitsche de la Grange protiv Italije, 27.10.1994, Serija A br. 293-B
Kemmache protiv Francuske (br. 3), 24.11.1994, Serija A br. 296-C
Kerojärvi protiv Finske, 19.07.1995, Serija A br. 322
Kingsley protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 35605/97, ESLJP 2002-IV

Kleyn i drugi protiv Holandije [VV], br. 39343/98 i 3 druga, ESLJP 2003-VI
Kök protiv Turske, br. 1855/02, 19.10.2006
König protiv Njemačke, 28.06.1978, Serija A br. 27
Koottummel protiv Austrije, br. 49616/06, 10.12.2009
Kraska protiv Švicarske, 19.04.1993, Serija A br. 254-B
Krčmář i drugi protiv Češke Republike, br. 35376/97, 3.03.2000
Kress protiv Francuske [VV], br. 39594/98, ESLJP 2001-VI
Kreuz protiv Poljske, br. 28249/95, ESLJP 2001-VI
Kübler protiv Njemačke, br. 32715/06, 13.01.2011
Kukkonen protiv Finske (br. 2), br. 47628/06, 13.01.2009
Kushoglu protiv Bugarske, br. 48191/99, 10.05.2007
Kutić protiv Hrvatske, br. 48778/99, ESLJP 2002-II
Kyrtatos protiv Grčke, br. 41666/98, ESLJP 2003-VI (izvaci)

—L—

L. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 34222/96, ESLJP 1999-VI
L'Érablière A.S.B.L. protiv Belgije, br. 49230/07, ESLJP 2009
Laidin protiv Francuske (br. 2), br. 39282/98, 7.01.2003
Laino protiv Italije [VV], br. 33158/96, ESLJP 1999-I
Lamanna protiv Austrije, br. 28923/95, 10.07.2001
Langborger protiv Švedske, 22.06.1989, Serija A br. 155
Laskowska protiv Poljske, br. 77765/01, 13.03.2007
Lavents protiv Latvije, br. 58442/00, 28.11.2002
Le Calvez protiv Francuske, 29.07.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-V
Le Compte, Van Leuven i De Meyere protiv Belgije, 23.06.1981, Serija A br. 43
Lechner i Hess protiv Austrije, 23.04.1987, Serija A br. 118
Letinčić protiv Hrvatske, br. 7183/11, 3.05.2016
Levages Prestations Services protiv Francuske, 23.10.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-V
Libert protiv Belgije (odl.), br. 44734/98, 8.07.2004
Lithgow i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 8.07.1986, Serija A br. 102
Lobo Machado protiv Portugala, 20.02.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-I

Loiseau protiv Francuske (odl.), br. 46809/99, ESLJP 2003-XII
Lorenzetti protiv Italije, br. 32075/09, 10.04.2012
Luka protiv Rumunije, br. 34197/02, 21.07.2009
Lunari protiv Italije, br. 21463/93, 11.01.2001
Lundevall protiv Švedske, br. 38629/97, 12.11.2002
Luordo protiv Italije, br. 32190/96, ESLJP 2003-IX
Lupaș i drugi protiv Rumunije, br. 1434/02 i 2 druga, ESLJP 2006-XV
(izvaci)
Lupeni Grkokatolička parohija i drugi protiv Rumunije [VV], br. 76943/11, ESLJP 2016 (izvaci)

—M—

Maaouia protiv Francuske [VV], br. 39652/98, ESLJP 2000-X
Mackay i BBC Scotland protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 10734/05, 7.12.2010
Majorana protiv Italije (odl.), br. 75117/01, 26.05.2005
Malhous protiv Češke Republike [VV], br. 33071/96, 12.07.2001
Mamatkulov i Askarov protiv Turske [VV], nos. 46827/99 i 46951/99, ESLJP 2005-I
Manoilescu i Dobrescu protiv Rumunije i Rusije (odl.), br. 60861/00, ESLJP 2005 VI
Mantovanelli protiv Francuske, 18.03.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-II
Markovic i drugi protiv Italije [VV], br. 1398/03, ESLJP 2006-XIV
Martinie protiv Francuske [VV], br. 58675/00, ESLJP 2006-VI
Martins Moreira protiv Portugala, 26.10.1988, Serija A br. 143,
Marušić protiv Hrvatske (odl.), br. 79821/12, 23.05.2017
Masson i Van Zon protiv Holandije, 28.09.1995, Serija A br. 327-A
Matheus protiv Francuske, br. 62740/00, 31.03.2005
Mats Jacobsson protiv Švedske, 28.06.1990, Serija A br. 180-A
McElhinney protiv Irske [VV], br. 31253/96, ESLJP 2001-XI (izvaci)
McGinley i Egan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 9.06.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-III
McGonnell protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 28488/95, ESLJP 2000-II
McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 24.02.1995, Serija A br. 307-B
McVicar protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 46311/99, ESLJP 2002-III

Melnyk protiv Ukrajine, br. 23436/03, 28.03.2006
Menchinskaya protiv Rusije, br. 42454/02, 15.01.2009
Mercieca i drugi protiv Malte, br. 21974/07, 14.06.2011
Mérigaud protiv Francuske, br. 32976/04, 24.09.2009
Mežnarić protiv Hrvatske, br. 71615/01, 15.07.2005
Micallef protiv Malte [VV], br. 17056/06, ESLJP 2009
Miessen protiv Belgije, br. 31517/12, 18.10.2016
Mihova protiv Italije (odl.), br. 25000/07, 30.03.2010
Mikhno protiv Ukrajine, br. 32514/12, 1.09.2016
Mikulić protiv Hrvatske, br. 53176/99, ESLJP 2002-I
Milatová i drugi protiv Češke Republike, br. 61811/00, ESLJP 2005-V
Miller protiv Švedske, br. 55853/00, 8.02.2005
Mincheva protiv Bugarske, br. 21558/03, 2.09.2010
Miragall Escolano i drugi protiv Španije, br. 38366/97 i 9 drugih, ESLJP 2000-I
Mirojubovs i drugi protiv Latvije, br. 798/05, 15.09.2009
Mirovni Inštitut protiv Slovenije, br. 32303/13, 13.03.2018
Miryana Petrova protiv Bugarske, br. 57148/08, 21.07.2016
Mocié protiv Francuske, br. 46096/99, 8.04.2003
Moreira de Azevedo protiv Portugala, 23.10.1990, Serija A br. 189
Moreira Ferreira protiv Portugala (br. 2) [VV], br. 19867/12, ESLJP 2017 (izvaci)
Morel protiv Francuske, br. 34130/96, ESLJP 2000-VI
Moroko protiv Rusije, br. 20937/07, 12.06.2008
Moser protiv Austrije, br. 12643/02, 21.09.2006
Mosteanu i drugi protiv Rumunije, br. 33176/96, 26.11.2002
Musumeci protiv Italije, br. 33695/96, 11.01.2005

—N—

Naït-Liman protiv Švicarske [VV], br. 51357/07, 15.03.2018
National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society i Yorkshire Building Society protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 23.10.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VII
Nazsiz protiv Turske (odl.), br. 22412/05, 26.05.2009
Nedelcho Popov protiv Bugarske, br. 61360/00, 22.11.2007

Nejdet Şahin i Perihan Şahin protiv Turske [VV], br. 13279/05,
20.10.2011

Nicholas protiv Kipra, br. 63246/10, 9.01.2018

Nicholas protiv Kipra (odl.), br. 37371/97, 14.03.2000

Nideröst-Huber protiv Švicarske, 18.02.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-I

Niederböster protiv Njemačke, br. 39547/98, ESLJP 2003-IV (izvaci)

Nunes Dias protiv Portugala (odl.), br. 2672/03 i 69829/01, ESLJP 2003-IV

—O—

Obermeier protiv Austrije, 28.06.1990, Serija A br. 179

Oerlemans protiv Holandije, 27.11.1991, Serija A br. 219

OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X i Blanche de Castille i drugi protiv Francuske, br. 42219/98

i 54563/00, 27.05.2004

Okay i drugi protiv Turske, br. 36220/97, ESLJP 2005-VII

Oleksandr Volkov protiv Ukrajine, br. 21722/11, ESLJP 2013

Oleynikov protiv Rusije, br. 36703/04, 14.03.2013

Olsson protiv Švedske (br. 1), 24.03.1988, Serija A br. 130

Olujić protiv Hrvatske, br. 22330/05, 5.02.2009

Organisation nationale des syndicats d'infirmiers libéraux (O.N.S.I.L.) protiv Francuske (odl.), br. 39971/98, ESLJP 2000-IX

Oršuš i drugi protiv Hrvatske [VV], br. 15766/03, ESLJP 2010

Ortenberg protiv Austrije, 25.11.1994, Serija A br. 295-B

Osinger protiv Austrije, br. 54645/00, 24.03.2005

Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28.10.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-VIII

Ouzounis i drugi protiv Grčke, br. 49144/99, 18.04.2002

—P—

P., C. i S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 56547/00, ESLJP 2002-VI

Pabla Ky protiv Finske, br. 47221/99, ESLJP 2004-V

Pafitis i drugi protiv Grčke, 26.02.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-I

Paksas protiv Litvanije [VV], br. 34932/04, ESLJP 2011
Pammel protiv Njemačke, 1.07.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV
Panjeheighalehei protiv Danske (odl.), br. 11230/07, 13.10.2009
Papachelas protiv Grčke [VV], br. 31423/96, ESLJP 1999-II
Papageorgiou protiv Grčke, 22.10.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VI
Papon protiv Francuske (odl.), br. 344/04, ESLJP 2005-XI
Parlov-Tkalčić protiv Hrvatske, br. 24810/06, 22.12.2009
Paulsen-Medalen i Svensson protiv Švedske, 19.02.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-I
Pedro Ramos protiv Švicarske, br. 10111/06, 14.10.2010
Pellegrin protiv Francuske [VV], br. 28541/95, ESLJP 1999-VIII
Pellegrini protiv Italije, br. 30882/96, ESLJP 2001-VIII
Peñafiel Salgado protiv Španije (odl.), br. 65964/01, 16.04.2002
Pereira da Silva protiv Portugala, br. 77050/11, 22.03.2016
Perez protiv Francuske [VV], br. 47287/99, ESLJP 2004-I
Pérez de Rada Cavanilles protiv Španije, 28.10.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-VIII
Peruš protiv Slovenije, br. 35016/05, 27.09.2012
Pescador Valero protiv Španije, br. 62435/00, ESLJP 2003-VII
Petko Petkov protiv Bugarske, br. 2834/06, 19.02.2013
Pétur Thór Sigurðon protiv Islanda, br. 39731/98, ESLJP 2003-IV
Philis protiv Grčke (br.1), 27.08.1991, Serija A br. 209
Philis protiv Grčke (br. 2), 27.06.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV
Pierre-Bloch protiv Francuske, 21.10.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VI
Pini i drugi protiv Rumunije, br. 78028/01 i 78030/01, ESLJP 2004-V (izvaci)
Pizzetti protiv Italije, 26.02.1993, Serija A br. 257-C
Platakou protiv Grčke, br. 38460/97, ESLJP 2001-I
Pocius protiv Litvanije, br. 35601/04, 6.07.2010
Podbielski i PPU Polpure protiv Poljske, br. 39199/98, 26.07.2005
Poiss protiv Austrije, 23.04.1987, Serija A br. 117
Pönkä protiv Estonije, br. 64160/11, 8.11.2016
Potocka i drugi protiv Poljske, br. 33776/96, ESLJP 2001-X

Preda i Dardari protiv Italije (odl.), br. 28160/95 i 28382/95, ESLJP 1999-III

Pretto i drugi protiv Italije, 8.12.1983, Serija A br. 71

Pridatchenko i drugi protiv Rusije, br. 2191/03 i 3 druga, 21.06.2007

Prince Hans-Adam II od Lihtenštajna protiv Njemačke [VV], br.

42527/98, ESLJP 2001-VIII

Probstmeier protiv Njemačke, 1.07.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV

Procola protiv Luksemburga, 28.09.1995, Serija A br. 326

Prodan protiv Moldavije, br. 49806/99, ESLJP 2004-III (izvaci)

Pudas protiv Švedske, 27.10.1987, Serija A br. 125-A

Puolitaival i Pirttiaho protiv Finske, br. 54857/00, 23.11.2004

—R—

R.P. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 38245/08, 9.10.2012

Ramljak protiv Hrvatske, br. 5856/13, 27.06.2017

Raylyan protiv Rusije, br. 22000/03, 15.02.2007

Regner protiv Češke Republike [VV], br. 35289/11, ESLJP 2017 (izvaci)

Refah Partisi (Stranka socijalne skrbi) i drugi protiv Turske (odl.), br.

41340/98 i 3 druga, 3.10.2000

Reuther protiv Njemačke (odl.), br. 74789/01, ESLJP 2003-IX

Ringeisen protiv Austrije, 16.07.1971, Serija A br. 13

Robins protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 23.09.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-V

Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], 32555/96, ESLJP 2005-X

Rolf Gustafson protiv Švedske, 1.07.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV

Romańczyk protiv Francuske, br. 7618/05, 18.11.2010

RTBF protiv Belgije, br. 50084/06, ESLJP 2011

Ruianu protiv Rumunije, br. 34647/97, 17.06.2003

Ruiz-Mateos protiv Španije, 23.06.1993, Serija A br. 262

Ruiz Torija protiv Španije, 9.12.1994, Serija A br. 303-A

Ruotolo protiv Italije, 27.02.1992, Serija A br. 230-D

Ryabykh protiv Rusije, br. 52854/99, ESLJP 2003-IX

Ryakib Biryukov protiv Rusije, br. 14810/02, ESLJP 2008

—S—

Sabeh El Leil protiv Francuske [VV], br. 34869/05, 29.06.2011
Sabin Popescu protiv Rumunjske, br. 48102/99, 2.03.2004
Sablon protiv Belgije, br. 36445/97, 10.04.2001
Saccoccia protiv Austrije (odl.), br. 69917/01, 5.07.2007
Saccoccia protiv Austrije, br. 69917/01, 18.12.2008
Sacilor-Lormines protiv Francuske, br. 65411/01, ESLJP 2006-XIII
Sakellaropoulos protiv Grčke (odl.), br. 38110/08, 6.01.2011
Salesi protiv Italije, br. 26.02.1993, Serija A br. 257-E
Salomonsson protiv Švedske, br. 38978/97, 12.11.2002
San Leonard Band Club protiv Malte, br. 77562/01, ESLJP 2004-IX
Sanglier protiv Francuske, br. 50342/99, 27.05.2003
Santambrogio protiv Italije, br. 61945/00, 21.09.2004
Santos Pinto protiv Portugala, br. 39005/04, 20.05.2008
Saoud protiv Francuske, br. 9375/02, 9.10.2007
Sara Lind Eggertsdóttir protiv Islanda, br. 31930/04, 5.07.2007
Sartory protiv Francuske, br. 40589/07, 24.09.2009
Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy protiv Finske [VV], br. 931/13, ESLJP 2017 (izvaci)
Savino i drugi protiv Italije, br. 17214/05 i 2 druga, 28.04.2009
Schouten i Meldrum protiv Holandije, 9.12.1994, Serija A br. 304
Schuler-Zraggen protiv Švicarske, 24.06.1993, Serija A br. 263
Scordino protiv Italije (br.1) [VV], br. 36813/97, ESLJP 2006-V
Sdružení Jihočeské Matky protiv Češke Republike (odl.), br. 19101/03, 10.07.2006
Sharxhi i drugi protiv Albanije, br. 10613/16, 11.01.2018
Siatkowska protiv Poljske, br. 8932/05, 22.03.2007
Siegel protiv Francuske, br. 36350/97, ESLJP 2000-XII
Sigalas protiv Grčke, br. 19754/02, 22.09.2005
Sigma Radio Television Ltd. protiv Kipra, br. 32181/04 i 35122/05, 21.07.2011
Šikić protiv Hrvatske, br. 9143/08, 15.07.2010
Silva Pontes protiv Portugala, 23.03.1994, Serija A n° 286-A
Skorobogatykh protiv Rusije (odl.), br. 37966/02, 8.06.2006
Smirnov protiv Rusije (odl.), br. 14085/04, 6.07.2006

Société anonyme d'habitations à loyers modérés Terre et Famille protiv Francuske (odl.), br. 62033/00, 17.02.2004
Sokurenko i Strygun protiv Ukrajine, br. 29458/04 i 29465/04, 20.07.2006
Sommerfeld protiv Njemačke [VV], br. 31871/96, ESLJP 2003-VIII (izvaci)
Sotiris i Nikos Koutras ATTEE protiv Grčke, br. 39442/98, ESLJP 2000-XII
Sovtransavto Holding protiv Ukrajine, br. 48553/99, ESLJP 2002-VII
Speil protiv Austrije (odl.), br. 42057/98, 5.09.2002
Sporrong and Lönnroth protiv Švedske, 23.09.1982, Serija A br. 52
Sramek protiv Austrije, 22.10.1984, Serija A br. 84
Stanev protiv Bugarske [VV], br. 36760/06, ESLJP 2012
Stankiewicz protiv Poljske, br. 46917/99, ESLJP 2006-VI
Stankov protiv Bugarske, br. 68490/01, 12.07.2007
Star Cate Epilekta Gevmata i drugi protiv Grčke (odl.), br. 54111/07, 6.07.2010
Staroszczyk protiv Poljske, br. 59519/00, 22.03.2007
Stavroulakis protiv Grčke (odl.), br. 22326/10, 28.01.2014
Steck-Risch i drugi protiv Lihtenštajna, br. 63151/00, 19.05.2005
Steel i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 68416/01, ESLJP 2005-II
Stegarescu i Bahrin protiv Portugala, br. 46194/06, 6.04.2010
Stepinska protiv Francuske, br. 1814/02, 15.06.2004
Stichting Majke Srebrenice i drugi protiv Holandije (odl.), br. 65542/12, ESLJP 2013 (izvaci)
Storck protiv Njemačke, br. 61603/00, ESLJP 2005-V
Stran Greek Refineries i Stratis Andreadis protiv Grčke, 9.12.1994, Serija A br. 301-B
Stubbings i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 22.10.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-IV
Suda protiv Češke Republike, br. 1643/06, 28.10.2010
Suküt protiv Turske (odl.), br. 59773/00, 11.09.2007
Suominen protiv Finske, br. 37801/97, 1.07.2003
Sürmeli protiv Njemačke [VV], br. 75529/01, ESLJP 2006-VII
Süßmann protiv Njemačke [VV], 16.09.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-IV
Švarc i Kavnik protiv Slovenije, br. 75617/01, 8.02.2007
Syngelidis protiv Grčke, br. 24895/07, 11.02.2010

Szücs protiv Austrije, 24.11.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VII

—T—

Tabor protiv Poljske, br. 12825/02, 27.06.2006
Taşkın i drugi protiv Turske, br. 46117/99, ESLJP 2004-X
Tatishvili protiv Rusije, br. 1509/02, ESLJP 2007-I
Ternovskis protiv Latvije, br. 33637/02, 29.04.2014
Terra Woningen B.V. protiv Holandije, 17.12.1996, Izvještaji o presudama i odlukama, 1996-VI
Teteriny protiv Rusije, br. 11931/03, 30.06.2005
The Holy Monasteries protiv Grčke, 9.12.1994, Serija A br. 301-A
Thlimmenos protiv Grčke [VV], br. 34369/97, ESLJP 2000-IV
Tiemann protiv Francuske i Njemačke (odl.), br. 47457/99 i 47458/99, ESLJP 2000-IV
Tierce protiv San Marina, br. 69700/01, ESLJP 2003-VII
Tinnelly & Sons Ltd i drugi i McElduff i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 10.07.1998, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-IV
Tocono i Profesorii Prometeiști protiv Moldavije, br. 32263/03, 26.06.2007
Tolstoy Miloslavsky protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 13.07.1995, Serija A br. 316-B
Torri protiv Italije, 1.07.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-IV
Toziczka protiv Poljske, br. 29995/08, 24.07.2012
Trapeznikov i drugi protiv Rusije, br. 5623/09 i 3 druga, 5.04.2016
Tre Traktörer Aktiebolag protiv Švedske, 7.07.1989, Serija A br. 159
Tregubenko protiv Ukrajine, br. 61333/00, 2.11.2004
Treska protiv Albanije i Italije (odl.), br. 26937/04, ESLJP 2006-XI (izvaci)
Tsfayo protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 60860/00, 14.11.2006
Tsikakis protiv Njemačke, br. 1521/06, 10.02.2011
Turczanik protiv Poljske, br. 38064/97, ESLJP 2005-VI
Tuziński protiv Poljske (odl), br. 40140/98, 30.03.1999

—U—

Uçar protiv Turske (odl.), br. 12960/05, 29.09.2009
Ullens de Schooten i Rezabek protiv Belgije, br. 3989/07 i 38353/07,
20.09.2011
Ulyanov protiv Ukrajine (odl.), br. 16472/04, 5.10.2010
Unédic protiv Francuske, br. 20153/04, 18.12.2008
Unión Alimentaria Sanders S.A. protiv Španije, 7.07.1989, Serija A br.
157
Užkauskas protiv Litvanije, br. 16965/04, 6.07.2010

—V—

Valová i drugi protiv Slovačke, br. 44925/98, 1.06.2004
Van de Hurk protiv Holandije, 19.04.1994, Serija A br. 288
Van Droogenbroeck protiv Belgije, 24.06.1982, Serija A br. 50
Van Marle i drugi protiv Holandije, 26.06.1986, Serija A br. 101
Van Orshoven protiv Belgije, 25.06.1997, Izvještaji o presudama i
odlukama 1997-III
Vardanyan i Nanushyan protiv Armenije, br. 8001/07, 27.10.2016
Varela Assalino protiv Portugala (odl.), br. 64336/01, 25.04.2002
Vasilchenko protiv Rusije, br. 34784/02, 23.09.2010
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) protiv Švicarske (br. 2.), br.
32772/02, 4.10.2007
Verlagsgruppe News GmbH protiv Austrije (odl.), br. 62763/00,
16.01.2003
Vermeulen protiv Belgije, 20.02.1996, Izvještaji o presudama i odlukama
1996-I
Vernillo protiv Francuske, 20.02.1991, Serija A br. 198
Versini protiv Francuske, br. 40096/98, 10.07.2001
Vilho Eskelinen i drugi protiv Finske [VV], br. 63235/00, ESLJP 2007-II
Vocaturu protiv Italije, 24.05.1991, Serija A br. 206-C
Voggenreiter protiv Njemačke, br. 47169/99, ESLJP 2004-I (izvaci)
Von Maltzan i drugi protiv Njemačke (odl.) [VV], br. 71916/01 i 2 druga,
ESLJP 2005-V

—W—

Wagner i J.M.W.L. protiv Luksemburga, br. 76240/01, 28.06.2007

Waite i Kennedy protiv Njemačke [VV], br. 26083/94, ESLJP 1999-I
Warsicka protiv Poljske, br. 2065/03, 16.01.2007
Weissman i drugi protiv Rumunije, br. 63945/00, ESLJP 2006-VII (izvaci)
Werner protiv Austrije, 24.11.1997, Izvještaji o presudama i odlukama 1997-VII
Wettstein protiv Švicarske, br. 33958/96, ESLJP 2000-XII
Wierzbicki protiv Poljske, br. 24541/94, 18.06.2002
Wiesinger protiv Austrije, 30.10.1991, Serija A br. 213
Woś protiv Poljske, br. 22860/02, ESLJP 2006-VII
Wynen i Centre hospitalier interrégional Edith-Cavell protiv Belgije, br. 32576/96, ESLJP 2002-VIII

—X—

X protiv Francuske, 31.03.1992, Serija A br. 234-C

—Y—

Yagtzilar i drugi protiv Grčke, br. 41727/98, ESLJP 2001-XII
Yakovlev protiv Rusije, br. 72701/01, 15.03.2005
Yavorivskaya protiv Rusije, br. 34687/02, 21.07.2005
Yvon protiv Francuske, br. 44962/98, ESLJP 2003-V

—Z—

Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 29392/95, ESLJP 2001-V
Zagorodnikov protiv Rusije, br. 66941/01, 7.06.2007
Zalli protiv Albanije (odl.), br. 52531/07, 8.02.2011
Zander protiv Švedske, 25.11.1993, Serija A br. 279-B
Zapletal protiv Češke Republike (odl.), br. 12720/06, 30.11.2010
Zappia protiv Italije, 26.09.1996, Izvještaji o presudama i odlukama 1996-IV
Ziegler protiv Švicarske, br. 33499/96, 21.02.2002
Zielinski, Pradal, Gonzalez i drugi protiv Francuske [VV], br. 24846/94 i 9 drugih, ESLJP 1999-VII
Zimmermann i Steiner protiv Švicarske, 13.07.1983, Serija A br. 66

Zollmann protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 62902/00, ESLJP 2003-XII

Zolotas protiv Grčke, br. 38240/02, 2.06.2005

Zubac protiv Hrvatske [VV], br. 40160/12, 5.04.2018

Zumtobel protiv Austrije, 21.09.1993, Serija A br. 268-A

Zvolský i Zvolská protiv Češke Republike, br. 46129/99, ESLJP 2002-IX

